

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

19. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Osman Zahit HARMANKAYA

168106061004

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇOBAN

Konya-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Osman Zahit HARMANKAYA
	Numarası	168106061004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇOBAN
	Tezin Adı	19. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 19. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF başlıklı bu çalışma 23/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Ali ÇOBAN	
2	Prof. Dr.	Hülya KÜÇÜK	
3	Doç. Dr.	İbrahim İŞİTAN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Osman Zahit HARMANKAYA		
	Numarası	168106061004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	19. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Osman Zahit HARMANKAYA
[Handwritten Signature]

ÖZET

XIX. Yüzyıl Konya'sında Tasavvuf başlığını taşıyan bu çalışma, bir giriş, iki bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Tasavvufun ortaya çıkışı, Anadolu'ya ve Konya'ya gelişi ve Konya'daki durumundan bahsedilmiştir.

Birinci bölüm, "XIX. yüzyıl Osmanlı'sında sosyal ve dînî hayat" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, XIX. yüzyıl Konya'sındaki şeyhlerin ulemâ ve yöneticilerle ilişkileri, birbirleri ile münasebeti ve ilmî faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca tekke kütüphaneleri ve halk kültüründe tasavvuf konusu yine bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise, "XIX. yüzyıl Konya'sında Tasavvuf" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, XIX. yüzyıl Konya'sındaki tekkeler, Tekke şeyhleri, müderris şeyhler ve siyasi ve idari hayatta görev almış olan şeyhler incelenmiştir.

Ekler bölümünde, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinden alınan bazı belgelerin asılları örnek olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Konya, 19. Yüzyıl, Konya'da Tasavvuf Kültürü, Konya Tekkeleri

ABSTRACT

This study, titled Sufism in Konya in the XIX Century, consists of an introduction, two chapters and appendices. In the introduction part, the emergence of Sufism, its coming to Anatolia and Konya and its status in Konya are mentioned.

The first part is titled “Social and Religious Life in the Ottoman Empire in the XIX century. In this part, the relations between the sheikhs and the ulemâs and administrators, their relations with each other and their scientific activities are examined in Konya of XIX Century. In addition, dervish lodge libraries and the subject of Sufism in folk culture are also discussed in this part.

The second part is titled as “Sufism in Konya of XIX Century. In this part, the dervish lodges, dervish sheikhs, mudarris sheikhs and the sheikhs who worked in political and administrative life are examined in Konya of XIX Century.

In the appendices part, the originals of some documents obtained from the Presidential Ottoman Archives are presented as examples.

Keywords: Sufism, Konya, 19th Century, Sufi Culture in Konya, Konya Dervish Lodges

ÖZET

XIX. Yüzyıl Konya'sında Tasavvuf başlığını taşıyan bu çalışma, bir giriş, iki bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Tasavvufun ortaya çıkışı, Anadolu'ya ve Konya'ya gelişi ve Konya'daki durumundan bahsedilmiştir.

Birinci bölüm, "XIX. yüzyıl Osmanlı'sında sosyal ve dînî hayat" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, XIX. yüzyıl Konya'sındaki şeyhlerin ulemâ ve yöneticilerle ilişkileri, birbirleri ile münasebeti ve ilmî faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca tekke kütüphaneleri ve halk kültüründe tasavvuf konusu yine bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise, "XIX. yüzyıl Konya'sında Tasavvuf" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, XIX. yüzyıl Konya'sındaki tekkeler, Tekke şeyhleri, müderris şeyhler ve siyasi ve idari hayatta görev almış olan şeyhler incelenmiştir.

Ekler bölümünde, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinden alınan bazı belgelerin asılları örnek olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Konya, 19. Yüzyıl, Konya'da Tasavvuf Kültürü, Konya Tekkeleri

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: XIX. YÜZYIL OSMANLI'SINDA SOSYAL VE DİNÎ HAYAT	4
1. XIX. YÜZYILDA KONYASI'NDA SOSYAL VE DİNÎ HAYAT	8
2. XIX. YÜZYILDA ULEMÂ-MEŞÂYİH MÜNASEBETİ	11
3. XIX. YÜZYILDA YÖNETİCİ-MEŞÂYİH MÜNASEBETİ.....	16
3.1. III. Selim Dönemi.....	16
3.2. II. Mahmut Dönemi.....	18
3.3. Abdülmecid Dönemi	21
3.4. Abdülaziz Dönemi.....	22
3.5. Abdülhamid Dönemi	23
4. TARİKATLAR ARASI MÜNASEBET.....	32
4.1. Mevlevîlik-Bektaşîlik.....	32
4.2. Mevlevîlik-Nakşibendîlik.....	33
5. MEŞÂYİH'İN İLMÎ FAALİYETLERİ.....	35
5.1. Medrese İlimleri Ve Meşâyih.....	35
5.2. Mutasavvıfların Telif Ettikleri Eserler	39
6. TEKKE KÜTÜPHANELERİ	42
6.1. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi	42
6.2. Sadreddin Konevî Kütüphanesi.....	42
6.3. Paşa Dairesi Kütüphanesi.....	43
7. HALK KÜLTÜRÜNDE TASAVVUF	44
İKİNCİ BÖLÜM: XIX. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF.....	47
1. XIX. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF KURUMU OLARAK TEKKELER	47
1.1. Mevlevî Tekkeleri	48
1.1.1. Mevlânâ Türbesi	48
1.1.2. Âteşbâz-ı Velî Türbesi.....	50
1.1.3. Şems-i Tebrîzî Zâviyesi.....	52
1.1.4. Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi	54

1.1.5.	Mahmûd Dede Zâviyesi.....	56
1.1.6.	Hasan Dede Zâviyesi	57
1.2.	Nakşibendî Tekkeleri	58
1.2.1.	Nakşibendiye-i Hâliidiye Zâviyesi	58
1.2.2.	Gazeler Zâviyesi	59
1.2.3.	Hankâh-ı Nakşibendiyye\ Medrese-i Şirvaniye.....	60
1.3.	Kâdirî Tekkesi: Söylemez Zâviyesi	61
1.4.	Zeyniyye Tekkesi: Kasım Halife Zâviyesi.....	61
1.5.	Diğer Tekkeler.....	62
1.5.1.	Ahî Evran Zâviyesi/Debbağhane Tekkesi	62
1.5.2.	Konevî Zâviyesi.....	63
1.5.3.	Şeker Furuş Tekkesi	64
2.	TEKKE ŞEYHLERİ	66
2.1.	Mevlevî Tekkesi Şeyhleri.....	66
2.1.1.	Hacı Mehmed Çelebi	66
2.1.2.	Hemdem Mehmed Said Çelebi.....	68
2.1.3.	Mahmud Sadreddin Çelebi	70
2.1.4.	Fahredden Çelebi.....	72
2.1.5.	Mustafa Safvet Çelebi	73
2.1.6.	Abdülvâhid Çelebi.....	73
2.2.	Nakşibendî Tekkesi Şeyhleri.....	74
2.2.1.	Hacı Mehmet Himmet Efendi.....	74
2.2.2.	Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi	74
2.2.3.	Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi	75
2.3.	Kâdirî Şeyhi: Şeyh Fazıl Hüseyin Söylemez	77
3.	MÜDERRİS ŞEYHLER	79
3.1.	Abdülehad Mehmet Efendi	79
3.2.	Şeyh Ahmet Efendi	80
3.3.	İçelli Şeyh Mehmet Sadık Efendi.....	81
3.4.	İçelli Ahmet Fevzi Efendi	82
3.5.	İçelli Hacı Mehmet Efendi	83
3.6.	Topbaşzâde Hacı Ahmet Kudsî Efendi	84
3.7.	Abdülbasîr Efendi	85

3.8.	Hacı Halil Efendi.....	86
3.9.	Aladağlı Hacı Mustafa Efendi.....	86
3.10.	Mehmed (Muhammed) Rifat Efendi	87
3.11.	Hasan Kudsî Efendi	88
3.12.	Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi	89
3.13.	Ali Rıza Kudsî Efendi.....	91
4.	SİYASİ VE İDARİ HAYATTAKİ ŞEYHLER.....	93
4.1.	Mevlevî Şeyhleri	93
4.1.1.	Abdülhalim Çelebi.....	93
4.1.2.	Veled Çelebi İzbudak	94
4.2.	Nakşibendî Şeyhi: Mehmed Zeynelabidin Efendi	95
	SONUÇ	97
	KAYNAKÇA	99
	EKLER	106

KISALTMALAR

A. Ş. : Anonim Şirketi

AZJ : Arzuhal Jurnal

Bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

D.N : Defter No

Dr. : Doktor

Ed. : Editör

G.N : Gömlek No

H. : Hicri

HAT : Hatt-1 Hümayun

Haz : Hazırlayan

Hız. : Hazreti

KVS. : Konya Vilayet Salnamesi

M. : Miladi

Öğr. : Öğretim

Prof. : Profesör

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem

sy. : Sayı

Ter. : Tercüme eden

Y. : Yıldız

ÖNSÖZ

Bir hâl ilmi olan tasavvuf, Allah'ın insanlara göndermiş olduğu Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnet-i seniyyesinden kaynaklanan ve insanın dünya hayatında olgunlaşmasını ve ahlaki olarak yücelmesini gaye edinen bir ilimdir. Tarikat ise, Allah'a ulaştırıcı yoldur. Tekke ve zâviyeler de tasavvufî eğitimin gerçekleştirildiği yerlerdir.

Tarikatların oluşmasıyla birlikte yayılmaya başlayan Tasavvuf, Anadolu'da da yayılmaya başlamıştır. Tarikatlar, Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden olan Konya ise, Anadolu Selçuklu Devleti ve Karamanoğullarının başkenti olması münâsebetiyle, İslam dünyasının önemli mutasavvıflarını çekmiş ve onlar için barınak olmuş, Konya'da onlar için tekke ve zâviyeler inşa edilmiştir. Mutasavvıflar, kurulan tekke ve zaviyeler ile Konya'da oldukça etkili olmuşlardır. XVIII. yüzyıl'da medreselerin kurulmasında da öncü olan mutasavvıflar, tekke ve medresede yürüttükleri faaliyetlerle de etkinliğini XIX. yüzyıla kadar taşımış ve devam ettirmiştir.

Biz de yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızda, XIX. yüzyıl Konya'sında tasavvuf konusunu incelemeye çalıştık. Tezimiz, bir giriş, iki bölüm, sonuç, kaynakça ve ek bölümlerinden oluşmaktadır.

Birincinci bölümde, konunun geçtiği yüzyıl hakkında bilgi edinilmesi bakımından Osmanlı'nın ve devletin önemli şehirlerinden Konya'nın, XIX. yüzyıldaki sosyal ve dinî durumu hakkında bilgi verimiştir. Konya'daki meşâyihin ulemâ ve yöneticilerle olan münasebetleri incelenmiştir. Yine meşâyihin ilmî açıdan yaptıkları faaliyetlere ve telif ettikleri eserlere değinilmiştir. Akabinde, meşâyihin ülema ve yöneticiler ile münasebetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca XIX. Yüzyılda bulunan tekke kütüphaneleri hakkında bilgi verilmiş ve XIX. Yüzyıl Konya'sında halk kültüründe tasavvuf konusu işlenmiştir.

İkinci bölümde, XIX. yüzyıl Konya'sındaki tekke ve zâviyeler hakkında bilgiler verilmiştir. Sonrasında Konya'nın ilmî ve dinî açıdan gelişmesinde büyük katkıları olan mutasavvıflar, şeyh, müderris ve siyâsî yönlerine göre tasnif edilerek hayatları anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın sonuç kısmında ise, çalışmamızda ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın ek kısmında ise, arşivden elde edilen belgelerin asılları bulunmaktadır.

Tez çalışmamız esnasında gerekli yönlendirmelerde bulunan ve desteklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK hocama ve Sayın Doç. Dr. İbrahim İŞİTAN hocama teşekkürlerimi arz ederim. Bu tezin oluşumunda kıymetli zamanları içerisinde bize vakit ayıran, ilgi ve desteklerini esirgemeyen, yönlendirici ve teşvik edici katkılarından dolayı değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇOBAN hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Osman Zahit HARMANKAYA

KONYA-2019

GİRİŞ

Hız. Muhammed'den (s.a.v) sonra İslam Devleti'nin sınırları kısa zamanda geniş alanlara yayıldı. Fethedilen topraklarda ele geçen ganimetlerle Müslümanlar, o vakte kadar görmedikleri maddî imkânlarla kavuştular. Bu yeni hayat şartları ile beraber bazıları, İslam dininin öngördüğü züht ve takva çizgisinden uzaklaşmaya başladılar. Bu olumsuz durum karşısında bazı kişiler de kendilerini düzeltmek, İslam dinini daha güzel bir şekilde yaşamak amacıyla zühde ve mâneviyata yöneldiler. İlk başta bütünüyle kişisel ve tabii bir davranış biçimi arz eden bu hayat tarzı, ilerleyen zamanlarda çok sayıda insan tarafından benimsendi ve kitlesel bir harekete dönüştü. Tasavvufun yayılmasına öncülük eden kişilerin etrafında büyük kalabalıklar oluştu. Ortaya konulan eserler ile tasavvuf belirli kurallara dayandırılmaya başlandı.¹

Bir süre sonra diğer İslamî ilimler gibi tasavvuf, kendine özgü kurallara dayanan bir disiplin haline gelmiştir. Türklerin İslam dinini kabul etmeleri, tasavvuf tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü sûfilik Türkler arasında kısa zamanda yayılmıştır.² Selçuklular, İslam dindarlığının tasavvuf temelinde yeni bir yönelim kazanmasında büyük gayretler göstermişlerdir. Bu dönemde tasavvuf, dinî hayatın, hatta dinî ilimlerin kabul görmüş bir bölümünü oluşturmuştur. İnsanlar, mutasavvıfları manevî rehber olarak kabul ediyorlardı. Moğol baskınından kaçarak Anadolu'ya gelen ve dinî önder kabul edilen çok sayıda mutasavvıf Anadolu'da dinî hayatın canlı tutulmasında son derece etkili olmuşlardır. Birçok şehirden sonra Anadolu'daki ilerleyişini Konya'da sonlandıran Bahâeddin Veled (ö. 1231), bu açıdan önemli bir simadır. Sultan I. Alâeddin Keykubat (ö. 1237) onu bizzat bu şehre davet etmiş, sarayında düzenlediği özel bir davette Konya şehrinin birçok bilgin, arif, sûfi ve devlet adamı onun mürîdi olmuştur. Böylece Bahâeddin Veled, devletin en zirvesinde olan kişiler olmak üzere bütün Konya halkını etkilemiştir. Onun Konya'ya en büyük hediyesi ise oğlu Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) olmuştur.³

Büyük bir İslam mütefekkeri olan Hz. Mevlânâ, dinî bilgilerle tasavvufî bilgileri şahsında toplamış, özellikle Konya'da İslam'ın ince ve elit yorumlarının yerleşmesinde önemli rol üstlenmiştir. Hz. Mevlânâ'daki tasavvuf, engin tolerans ve hoşgörü ortamında kalp Müslümanlığının tesisini gaye edinmektedir. Kalp Müslümanlığı, bütün İslamî emirlerin inşâ

¹ Küçükdağ, Yusuf, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış", *Konya Şehrini Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler I*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004, s. 135.

² Küçükdağ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış", s. 135.

³ Birekul, Mehmet, "Konya'da Dini Hayat", *Konya Ansiklopedisi*, Konya: Konya Kültür A.Ş., 2013, c. 5 ,s. 295.

etmeyi amaçladığı bir Müslümanlıktır. *Mesnevî* de bunun üzerine tesis edilmiştir. Bu Müslümanlık, tüm şekillerin kalpteki kabulüyle bütünleştiği bir İslamî yaşayış modelidir.⁴

Bu dönemde Konya’da bulunan diğer büyük mutasavvıf Muhyiddin-i İbn Arabî’dir (ö. 1240). Öncüsü olduğu “vahdet-i vücüt” nazariyesini “*Fususul-hikem*” adlı eserinde toplayan İbn Arabî o dönemde görüşleri eleştirilse de Sultan I. Alaeddin Keykubat’ı arkasına alarak Anadolu’yu gezmiş ve bu bölgelerde derin bir iz bırakmıştır. İbn Arabî’nin talebesi ve üvey oğlu olan Sadreddin Konevî (ö. 1274) ise XIII. yüzyılda Konya’da yaşamış büyük ilim ve fikir adamı, önemli mutasavvıflardandır. Konevî, hocası İbn Arabî’nin felsefesinin Anadolu’da yayılmasında hizmet etmiştir. Konevî, kendi devrinde Konya’nın en büyük şeyhi, bilgini olarak tanınmıştır. Konevî, Hocası “*Şeyh-i Ekber*” İbn Arabî’nin görüşlerinin yayıcısı olmuş ve “*Şeyh-i Kebîr*” diye anılmıştır.⁵

Selçuklu Konya’sında buluşan İbn Arabî ve Hz. Mevlânâ’nın tasavvuf anlayışı, Konya’ya yeni bir çehre kazandırmıştır. Doğu’yu ve Batı’yı kendi çekim gücü içinde buluşturan bu tarihi olay, düşüncelerin birbirine kavuşması, birinden diğerine akan kültür ırmaklarının Konya’da sonsuzluğa ulaşmasıyla gerçekleşmiştir.

Türkiye Selçukluları yıkıldıktan sonra Konya, Karamanoğulları’nın eline geçmiş ve bunların kurduğu devletin de başkenti olmuştur. Ancak bu dönemde Karamanoğulları Selçukluların yerini dolduramamış, bu yüzden birçok ilim, fikir ve devlet adamı ile mutasavvıf Konya’dan Osmanlı Beyliği’ne göç etmiştir. Bu durum Konya’da kültürel hayatı zayıflatmış, artık tarikat kuran büyük mutasavvıflar, başka yerlerden Konya’ya gelerek düşüncelerini yayma yönüne gitmemişlerdir. Bununla beraber Selçuklu döneminde kurulmuş olan tarikatlar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca temelleri başka yerlerde atılmış olan bazı tarikatların ileri gelenleri de eski bir kültür merkezi olan Konya da düşüncelerini yaymak için çaba göstermişlerdir.⁶

Küçükdağ’a göre: Selçuklular ve Karamanoğulları zamanlarında Konya’da yayılma imkânı bulan tarikatların durumu, XVI. yüzyıldan sonra Osmanlıların bunlara karşı izlediği siyasetle orantılı olarak inişli çıkışlı olmuştur. Devletin desteğini alan tarikatlar güçlenerek yayılmışlar, o desteği alamayanlar ise ya Mevlevîlik gibi tarikatların içine gizlenmiş ya da

⁴ Baybal, Sami, “Geçmişten Bugüne Konya’da Dini Ve Tasavvufi Hayat”, *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı VI.*, Konya: Bahçivanlar Basım Sanayi A.Ş., 2003, s. 117.

⁵ Birekul, “Konya’da Dini Hayat”, *Konya Ansiklopedisi*, s. 295.

⁶ Küçükdağ, “Karamanoğulları Konyasında Tasavvufi Hayat, Tekke Ve Zaviyeler”, *V. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi-Sanat Etkinlikleri*, Madrid-İspanya, 2011, s. 3-4.

zaman içerisinde yok olmuşlardır.⁷ Konya’da etkili olan ve devlet desteği alan Mevlevîlik ve Nakşibendîlik tarikatlarının ön plana çıktığı görülmüştür. Mevlevîlik Hz. Mevlânâ’dan itibaren etkin oluşunu devam ettirmiş, Nakşibendîlik ise XVIII. yüzyılda etkili olmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılda Konya’nın ilmî ve dinî hayatını şekillendiren tasavvuf, tarikat şeyhlerinin medrese-tasavvuf anlayışı ile çok daha etkili olmuştur. Medrese, tekke, kütüphane ve cami kuruluşlarında sûfilerin ve ulemânın başrolde olduğu görülmektedir. Şeyhlerin tekke ve zâviyeler dışında müderris kimliği ile medreselerde de görev yapması, camilerde vaaz vermeleri halkın ilmî ve dinî yaşantısına çok büyük katkı sağlamıştır.

Ulemâ ve mutasavvıfların etkisiyle ve gayretleriyle kurulmuş olan medreseler, yüksek tahsil görülen bir eğitim yeri olarak kabul edilmiştir. Bu medreselerde müderris olan kişiler önemli kurumlarda çok büyük hizmetlerde bulunmuşlar, yüksek mevkie görev alanlar olmuştur. Bu medreselerden çok önemli ilim adamları, şair ve sanatkârlar da yetişmiştir.⁸

⁷ Küçükdağ, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufi Hayatına Kısa Bir Bakış”, s. 137.

⁸ Uz, Mehmet Ali, *Konya Âlimleri ve Velileri*, Konya: Meram Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 22.

BİRİNCİ BÖLÜM: XIX. YÜZYIL OSMANLI'SINDA SOSYAL VE DİNİ HAYAT

XIX. yüzyıl dünyada teknik, coğrafi ve fikrî bakımdan hızlı değişmelerin yaşandığı bir dönem olarak ifade edilebilir. Avrupa ülkeleri ve milletleri için yükselme, ilerleme anlamı taşıyan bu değişmeler, Osmanlı Devleti'nin dağılma habercisi olmuştur.⁹ Nitekim XIX. yüzyılın başlangıcında Osmanlı imparatorluğu, siyasî bünye itibarıyla son merhalesi pek yakın görünen bir inhilâl manzarası arz etmektedir. Devletin dayandığı askerî-teokratik temel çökmüştür. Ordu, inzibatsızlık ve devamlı mağlubiyetler yüzünden kuvvet ve prestijini kaybetmiş, devlet otoritesini içte ve dışta korumaya yararlı bir teşkilât olmaktan çıkmıştır. Avrupa'da yayılan inkılap hareketleri ile körüklenen milliyetçilik akımları, İmparatorluğun millî ve dinî bağlılıktan mahrum halk kitleleri arasında çeşitli şekillerde beliren kaynaşma ve mayalanmalar oluşturmuştur. Sonuç olarak kavmî hususiyetleriyle millî şuurlarını idrak ederek gittikçe olgunlaşan Hristiyan topluluklar için, Müslümanlık dini ve akideleri, toplayıcı bir bağ olmak şöyle dursun, aksine ayırıcı bir sebep ve vesile haline girmiştir.¹⁰ Osmanlı Devleti, birbirini tetikleyen olumsuzluklar ile uğraşırken, Batı dünyası önemli değişiklikleri tecrübe etmiştir. Bu gelişmelerin dışında kalındığı kabul edilerek, eğer çağa uyum sağlamak adına çalışmalar yapılmazsa devletin varlığını devam ettirmenin mümkün olmayacağı bilinciyle batılılaşma yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır.¹¹

III. Selim'in tahta geçmesiyle imparatorlukta yeni dönem başlamıştır. Şehzadeliğinde içine düştüğü durumu kavrayan III. Selim, tahta geçtikten sonra devletin ileri gelenlerini toplayarak durumu değerlendirmiştir. “*Meclis-i Meşveret*” denilen toplantılar yapılarak, bu toplantılarda devlet adamlarının görüşleri alınmıştır. Bu görüşler rapor olarak Padişah'a sunulmuştur. “*Islahat Lâyhaları*” denilen raporlar doğrultusunda III. Selim önderliğinde girilen bu yenilikler, “Nizam-ı Cedid” (yeni düzen) olarak isimlendirilmiştir.¹²

XIX. yüzyıl modernleşme çabalarına hazırlık dönemi olarak nitelendirilen XVIII. yüzyılda Avrupa ile temaslar gittikçe sıklaştıkça, Osmanlı aydın ve yönetici elitlerinin de Avrupa algılaması değişmeye başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'nın bilgisi, bilimi, siyasi düzeni, kültürü ve ulaşılmış olduğu üstünlük seviyesinin nedenleri üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Avrupa

⁹ Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 28.

¹⁰ Abadan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/334/3398.pdf>, s. 5., 23/10/2019 tarihinde erişilmiştir.

¹¹ Özdemir, Zekiye Zeren, *İngiliz Basınına Göre Tanzimat Dönemi (1839-1856) Toplum Ve Eğitim Hayatı: Morning Chronicle Ve Morning Post Gazeteleri Örneği*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: 2018, s. 17.

¹² Karaer, Nihat, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati İle Osmanlı Ve Batı Kamuoyundaki Yankıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003, s. 7-8.

tarzında okulların açılması, III. Selim döneminden başlayarak fevkalade elçilikler yerine ikamet elçiliklerinin kurulması, Avrupalı uzman ve aydınların eserlerinin Türkçeye tercüme edilmesi çalışmalarına girişilmesi, ilk başta sayılabilecek değişiklikler arasında gösterilebilir.¹³ Bunlardan başka, Barut, kâğıt ve kumaş fabrikaları veya imalathaneleri kurulmuştur. İlmi eserler basmak üzere Üsküdar'da 21 matbaa tesis edilmiştir. Yeni kurulan Mühendishâne-i Sultani, Mühendishâne-i Berri Humâyûn ile birleştirilmiştir. Dil, edebiyat, tıp ve riyaziye okulları açılmıştır.¹⁴

Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldığı kabul edilerek harekete geçilmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren devlet bünyesinde çeşitli yenileşme girişimleri görülmüştür. Bu yenileşme hareketleri şu şekilde ifade edilmektedir: “*Avrupa'daki emsaline benzeyen yeni tarzda bir kabine teşkiline doğru ilk adım atılmış olur. Gerçekleştirilen iktisadi tedbirlerin yanında veya onlara muvazi olmak üzere içtimai faaliyetler sahasında da bazı yeniliklere rastlanır. Türkiye'de ilk defa olmak üzere nüfus sayımının yapılması, memleket dahilinde seyahat edebilmek için mürur tezkirelerinin ve harice gidebilmek için de pasaportun ihdası, posta teşkilatı kurmağa başlanması, memleket miqyasında geniş bir polis teşkilatının ehemmiyet ve zarureti hakkında tetkiklere geçilmesi gibi yenilikler içtimai sahada girişilen teşebbüslerin en mühimlerini teşkil eder.*”¹⁵

Kaldırılması düşünülen ve bu yönde çalışmalar yapılan Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmıştır. Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla yeni, talimli bir ordu kurulmuştur. Fakat bu ordunun modern bir tarzda yetiştirilmesi hususunda hariçten yeterli derecede mütehassıs ve zabıt temin edilmemesi yüzünden beklenen netice alınamamıştır. Bir taraftan da Harbiye Mektebi açılmıştır.¹⁶

III. Selim'den itibaren ulemânın, yenileşme ve Tanzimat dönemi boyunca genel olarak devletin yanında yer aldığı ve desteğini reformlardan yana koyduğu görülmektedir. Özellikle idarî ve askerî alandaki modernleşme hususunda Şeyhülislâm Abdülvehhab(ö. 1833), Mehmed Tahir (ö. 1838), Mustafa Asım Efendi (ö. 1846), Kazasker Velizâde Mehmed Emin (ö. 1782) ve Tatarcık Abdullah Efendi (ö. 1797), Mehmed Esad (ö. 1918) ve Mustafa Behçet (ö. 1834) gibi medrese erbabı idareye destek vermişlerdir. Tarikat şeyhlerinin de ulemâ gibi

¹³ Karaçavuş, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s.47.

¹⁴ Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s. 190.; Karabulut, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 2, 2016, s. 55.

¹⁵ Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1997, s.159- 160.

¹⁶ Turhan, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, s. 159.

destek verdiği ve birçok Şeyhülislâmın Nakşî ya da Mevlevî tarikatına mensup olduğu bilinmektedir. 1828 tarihinde Sultanın ulemâdan kırmızı fes giymelerini istemesi, kamu görevlilerini bu hususta mecbur tutması ulemânın, en başta da Şeyhülislâm Mehmed Tahir Efendi'nin tepkisine sebep olmuştur. II. Mahmud Şeyhülislâmı görevden alır. 1829 tarihinden itibaren padişah daha da büyük kıyafet devrimiyle halkın karşısına çıkar. Başta taleb-i ulûm olmak üzere sosyal alanda yapılan değişiklikler tepki doğurmuş ve Sultan'ın "gâvur padişah" lakabını almasına sebep olmuştur.¹⁷

Sosyal alanlardaki düzenlemeler geniş halk katmanlarını etkilediği için yüzyılın ikinci yarısında toplum tepki vermeye başlamıştır. Zaman içerisinde çeşitli etnik ve ideolojik yapılanmalar oluşmuştur. Fedailer Hareketi, Hürriyetçi grupları, Yeni Osmanlılar, İttihat-Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler bunlara örnek olarak verilebilir. Bu dönemde medreseler üzerinde baskılar kurulmuş, medrese tahsilinin seviyesi düşürülmüştür.¹⁸ Bu duruma bir savunma ve tepki hareketi olarak Cemâleddin Afgânî (ö. 1897) ve Reşit Rıza (ö. 1935) gibi dış ve İstanbul kaynaklı genç Osmanlılar tarafından ümmetin birliği ile öze dönüş temelini ifade eden panislamist grup ortaya çıkmıştır.¹⁹

Bütün bu değişikliklerden tasavvuf hayatının, tarikat ve tekkelerin etkilenmemesi düşünülemez. Tekkeler asrın sonlarına doğru diğer resmi ve sosyal kurumlar gibi öz bünyelerine koruyamamış çoğunluğu değişim geçirmiştir.²⁰

XIX. yüzyılda Anadolu'daki tekkelerin tarikatlar arasındaki dağılımına bakılacak olursa Nakşibendiyye, Kâdiriyye ve Mevleviyye ön sırada, Hâlvetiyye ve Bektaşîyye'nin ikinci sırada, Bedeviyye, Bayramiyye, Gülşeniyye ve Şâziliyye'nin ise son sırada olduğu görülür. Tekkeler tarihi açısından XIX. yüzyılın en büyük özelliklerinden biri, içerisinde meşihat konulan cami ve mescit sayısında büyük bir artışın olmasıdır. Yaygınlık kazanan diğer bir uygulama ise hane tipi hankâh modelidir. Şeyhlerin evlerini zamanla ihtiyaca göre tekke haline getirmeleri ile hankâhlar ortaya çıkmıştır.²¹

XIX. yüzyılda tekkelerde ehliyet sahibi şeyhlerin yetişmemesi, tevarüs yoluyla posnişine oturma vd. sebeplerden ötürü tekkelerin bozulmaya uğradığı gözlenmiştir. Eskiden beri var olan medrese ve tekke çekişmeleri ise bu yüzyılda da devam etmiştir.²² XIX. yüzyıl

¹⁷ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 30.

¹⁸ Kara, İsmail, *İslamcılığın Siyasi Görüşleri*, İz yayıncılık, 1994, s. 136-137.; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 32-33.

¹⁹ Karaman, Hayreddin, "Efgânî, Cemâleddin", *DİA*, İstanbul: c. 10, 1994, s. 460-466.

²⁰ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 33.

²¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 47-51.

²² Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Ankara: Seha Neşriyat, 1989, s. 196.

tekke-medrese münasebetleri açısından sakin ve uyumlu geçen bir devredir. Dikkate değer en önemli hususlardan biri de hemen hemen bütün tekke mensuplarının ilim tahsil etmiş olmaları, okur yazar olmayan meşâyihin bulunmamasıdır. Belki de bu devre, İslam Kültür tarihi boyunca itikadi tartışmaların, ameli kargaşanın en aza indirildiği devredir, denilebilir. Bilindiği kadarıyla kayda değer büyük bir tartışma ve olay hemen hemen yoktur. Tekkeleri kapatma kararı, idam ve sürgünler ise ulemanın baskısı ile değil tamamen siyasi olayların sonucudur.²³ Yine tekkelerin kapatılmasının sebeplerinden şehirde çıkan büyük yangınların, Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan gelen göçmenlerin tekkelere yerleştirilmesinden dolayı tekke mensuplarının yapması gerekenleri icra edememeleri ya da vefat eden şeyhlerin ardından gelen evlatlarındaki ehliyetsizlik de gösterilebilir. Bir diğer husus ise XIX. yüzyılda da hiçbir medrese tekkeye dönüşmemesine rağmen bazı tekke ve zaviyeler kapatılıp medreseye dönüştürülmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise postnişin olacak şeyhlerin tercihlerini medreseden yana kullanarak zahiri ilimlere ehemmiyet vermeleridir.²⁴

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla gelinceye kadar tarikatları ve tekkeleri denetleyen bir kurum bulunmamaktadır. Teşkilatlanmaları konusunda yarı bağımsız olan tekkeler bu yüzyılda denetim altına alınmaya başlanmıştır. Bunun için Meclis-i Meşâyih kurumu kurulmuş, meclisin görev ve yetkilerinin belirlendiği layihalar yazılmıştır. Meclis, farklı tarikat mensuplarından oluşmakta olup, zaman içerisinde sayıları değişmiştir. Bu kurumla beraber tekkeler İstanbul merkezli olmak üzere merkeze bağlanmış, denetlemeleri oradan yürütülmüştür.²⁵

²³ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 59.

²⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 76-78.

²⁵ Aydın, Bilgin, "Meclis-i Meşâyih", *DİA*, Ankara: c. 28, 2003, s. 247-248.

1. XIX. YÜZYILDA KONYASI'NDA SOSYAL VE DİNİ HAYAT

Anadolu'nun önemli şehirlerinden Konya XIX. yüzyılda da bulunduğu coğrafi konum itibarıyla sürekli dikkati çeken, ilgi gören bir şehir durumunda olmuştur. Konya tarihte nice milletlere vatan olmuş, medeniyetlerinin izlerini taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin otuz vilayetinden biri olan Konya şehrinin merkezine bağlı dört nahiye ve bu nahiyelere bağlı seksen altı köy bulunmaktadır. Konya'ya bağlı toplam yirmi dört kaza, bu kazalara bağlı otuz iki nahiye ve nahiyelere bağlı bin dokuz yüz seksen dört köy bulunduğu 1324 senesinde yapılan yıllıkta tespit edildiği belirtilir. Geniş bir alanı kapsayan Konya, merkezden bir vali ile yönetilmektedir. Konya'ya bağlı sancakların yönetimi ise tayin edilen mutasarrıfların idaresinde bulunmaktadır. Kazalarda ise Kâim-î makam adıyla bilinen Kaymakamlar bulunmaktadır.²⁶

XIX. yüzyılda Konya'da birçok vali görev almıştır. Bu valilerden bir tanesi de Ebu Bekir Sami Paşa'dır. Konya'da iki yıl valilik yapan Paşa, Bu süre içerisinde 1846 tarihinde kendi adıyla anılan bir medrese inşa ettirmiş ve kurduğu para vakfı ile medreseyi desteklemiştir.²⁷

Bir başka vali ise Burdurlu Ahmed Tevfik Paşa'dır (ö. 1878). 1868 tarihinde onun zamanında Konya'da ilk matbaa açılmış ve 1869 tarihinde de "Konya" adlı resmî vilayet gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.²⁸

1876 tarihinde I. Meşrutiyet ilan edilmiş ve Konya'da ilk kez milletvekili seçimi yapılmıştır. Hüseyin Çelebi, Hacı Fasih ve Simonaki Efendi milletvekili seçilerek 1877 tarihinde İstanbul'a gönderilmiştir.²⁹

Sururî Paşa'nın Konya valiliği sırasında, Konya'da ilk İdâdî Mektebi 1 Eylül 1889 tarihinde açılmıştır. Erzurumlu Ali Kemal Paşa'nın valiliği sırasında Konya'ya demiryolu³⁰ gelmiş, demiryolunun gelmesiyle ticaretin büyük ölçüde arttığı belirtilmiştir.³¹

²⁶ Bilgili, İsmail-Çelik, Ahmet, *Muhammed Kudsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, Konya: İzi Süt A.Ş., 2011, s. 34.

²⁷ Çelik, Ahmet, "Konya Valisi Ebu Bekir Sami Paşa", *Merhaba Akademik Sayfalar*, c. 12, sy. 5, 2012, s. 72.

²⁸ Ağaldağ, Sebahattin, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Siyasi Tarihi", *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2003, s. 12.

²⁹ Önder, Mehmet, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayını, 1971, s. 44.

³⁰ Önemli yolların kavşak noktasında yer alan Konya'da demiryolu hem nüfusun artmasında hem ticarî faaliyetin yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Bunun da etkisiyle Konya'da makineli ziraata geçilmesi erken bir tarihte gerçekleşmiştir. Ayrıca demiryolunun gelişi şehrin o yöne doğru gelişmesini etkilemiş, istasyonla şehir arasında bir tramvay hattı yapılarak işletmeye açılmıştır. Demiryolu şehrin ekonomik hayatına bir canlılık getirmiştir. Konya çevresinde hububat üretimi artmış, diğer ziraî mahsul de değer kazanmaya başlamıştır. Bkz. Baykara, Tuncer, "Konya", *DİA*, c. 26, 2002, s. 187.

³¹ Ağaldağ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Siyasi Tarihi", s. 13.

1898 tarihinde Konya Valiliğine tayin edilen Ferit Paşa (ö. 1914), gözle görünür başarılar kazanmıştır.³² Ferit Paşa, ilk iş olarak şehrin içme suyunu ele almış, 1900 tarihinde bir su komisyonu kurarak çayırbağı suyunu Konya şehrine getirmiştir. Ayrıca, Konya ovasını sulamak için Alman Holsman şirketi ile bir anlaşma yapmış, kanallar ve barajlar yapılarak Çarşamba çayı, Beyşehir gölüne bağlanmıştır.³³ Ferit Paşa'nın çalışmalarıyla Konya'da 10 Rüşdiye, 256 ilkokul ve bir sanayi mektebi kurulmuştur. Yine onun zamanında Konya'nın eski eserleri onarılmış, yollar yaptırılmıştır.³⁴

Farklı milletlerin yaşadığı Konya'da müslüman Türkler çoğunluktadır. Müslümanlardan başka gayr-i müslimler de vardır. Bunların içinde ise Ermeni ve Rum milletine mensup gayr-i müslim vatandaşlar çok fazladır. Ayrıca Konya'da Keldâni milletine, Latin Katolik ve Ermeni Katolik milletine mensup kişiler de vardır.³⁵ Sural, oldukça fazla nüfusa sahip olan Ermenilerin Vali İzzet Bey Caddesinin sağ ve solundaki mahallelerde, Rumların ise Sırçalı Medrese Caddesinin sağ ve solunu teşkil eden mahallelerde oturduğunu ifade etmektedir.³⁶ 1841 tarihinde Konya şehrinde 5471 müslüman, altmış sekiz Rum, 136 Ermeni hânesi olduğu belirtilir. 1847'de 5692 müslüman, 66 Rum, 133 Ermeni hâne tesbit edilmiştir. Gayr-i müslimlerin büyük kısmı 1826 sonrasında etraftaki şehirlerden gelip yerleşmiştir. 1870 öncesinin bilgilerini yansıtan 1873 salnâmesinde şehirdeki hâne sayısı 7440 olup 18.547 erkek nüfus vardır. 1881'de hâne sayısı 7480 müslüman, 265 Rum ve 10 Ermeni olmak üzere 7755'dir. Şehrin nüfusu XIX. yüzyılın ilk yarısında 50.000 diyenler de olmakla birlikte genellikle 30.000 kabul edilmiştir. Fakat Vital Cuinet'nin verdiği 44.000 rakamı daha sonra genel bir kabul görmüştür. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehrin nüfusu

³² Karal, Ferit Paşa'nın Sadrazamlığa getirilmesinin sebebinin Konya'ya yapmış olduğu başarılı hizmetler olmadığını şu şekilde ifade eder: II. Abdülhamit, Mevlevî tarikatine bağlı olan Veliht Reşat Efendi'nin Konya'daki Çelebi Efendi ile münasebetlerinden endişelidir. Ferit Paşa, Çelebi'nin hareketlerini devamlı olarak saraya bildirmiştir. Bir aralık Konya'yı ziyaret eden Alman elçisinin itimadını kazanıp onun tarafından Padişah methedildiği ve nihayet saray mensuplarından İzzet Paşa'nın da arkadaşlığını kazanmış olduğu için İstanbul'a davet edilerek ve kendisinden sadakat senedi alınarak sadaret makamına getirilmiştir. Ferit Paşa, beş yıl Sadrazamlıkta kalmaya muvaffak olmuştur. Sadarete geçtikten sonra, bazı Sadrazamlar gibi, o da hafiye ve II. Abdülhamit'in her işe karışmasından şikâyet etmiş ve bir gün bu şikâyetini "*rihtumdaki sırık hamallarına gıpta ediyorum*" demek suretiyle ifade etmiştir. Bununla beraber Sadrazamlıktan çekilmektense, Padişahın iradelerini yerine getirmeyi uygun bulmuştur. Ferit Paşa, Kanunu Esasinin ilânından bir gün önce Meşrutiyete taraftar olduğunu belirttiği için azledilmiştir. Bkz. Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. VIII, 2007. s. 300.

³³ Ağaladağ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Siyasi Tarihi", s. 13.

³⁴ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 45.

³⁵ Bilgili, İsmail, *Konya Şeriyeye Sicillerinden Yüzkırkınıc Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: 1992, s. 20.

³⁶ Sural, Mahmut, 22 Temmuz 1975, s. 3.

dışarıdan gelenlerle daha da artmıştır. 1885 tarihinde Konya'nın 143 mahallesi bulunmatadır. Konya, son nüfus akınına Millî Mücadele yıllarında uğramıştır.³⁷

Konya'da ticaretin gayr-i müslimlerin hâkimiyetinde olduğu görülmektedir.³⁸ Sarraflık, kuyumculuk, bakırcılık, büyük çoğunluğuyla kunduracılık Rum ve Ermenilerin elindedir. Mahalle arasında bohça içinde giyim eşyası satan “Dudu” denilen gayr-i müslim kadınlar bulunmaktadır. Fes döneminde fes kalıpcılarının dahi Rum ve Ermeni olduğu belirtilmektedir.³⁹ Arabacı, Müslüman esnafların da bulunduğunu belirtir ve şöyle örnek verir: “Ayaksız, yerdeki masası karşısında yer minderine bağdaş kurarak oturup, sanatını icra eden terziler bunlardandır.”⁴⁰

XIX. yüzyıl başlarında Konya'ya gelen seyyahlar, Konya'nın haraplığı üzerinde dururlar. 1813 tarihinde Konya'ya gelen Mac Donald Kınneyr, Konya'daki sanat eserlerinin harap olduğunu ifade eder.⁴¹ 1839 yılında Anadolu'yu gezen William Francis Ainsworth Konya'nın Ankara, Kastamonu ve Kayseri'ye göre harap bir durumda bulunduğunu söyler.⁴²

XIX. yüzyılda Konya'da dini ve tasavvufi açıdan da önemli şehirlerden olan Konya'da medrese ve tekkelerin önemi büyüktür. Özellikle Nakşî ve Mevlevî tarikatları ön plandadır. Nakşibendiliğin tekke ile medrese faaliyetlerini birlikte yürütmesi şehrin ilmî yükselişinde etkili olmuştur. Ebu Bekir Sami Paşa tarafından kurulan, “Paşa Dairesi” diye bilinen medrese buna örnek olarak gösterilebilir. Mevlevîler de medrese çalışmalarına katkıda bulunmuşlar fakat tekke faaliyetleriyle daha çok ön planda olmuşlardır. Özellikle Mevlânâ'nın etkisiyle Mevlânâ Dergâhı, Murray rehberinin 1845 tarihli basımında verilen bilgilere göre, Mevlevî dervişlerinin başı ve Şehrin en önemli yapısı olarak nitelendirilmiştir.⁴³

³⁷ Baykara, “Konya”, s. 187.

³⁸ Bunun sebebinin, azınlıkların ilgili fermanlarda Osmanlı Devletinden elde ettikleri geniş imtiyazlar olduğu ifade edilir. Bilgili-Çelik, *Muhammed Kudsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 35.

³⁹ Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya: Konya Ticaret Odası Kültür Ve Eğitim Yayınları, 1998, s. 5.

⁴⁰ Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 5.

⁴¹ Ağaldağ, “Osmanlı Döneminde Konya'nın Siyasi Tarihi”, s. 12.

⁴² Baykara, “Konya”, s. 186.

⁴³ Baykara, “Konya”, s. 187.

2. XIX. YÜZYILDA ULEMÂ-MEŞÂYİH MÜNASEBETİ

XIX. yüzyılda meşâyih ve ulemânın münasebetlerinin olumlu gelişme kaydetmesi, Konya’da bulunan tekke ve zâviyelerle medreselerin halka da olumlu manada yansımaları sağlamıştır. Tekke meşâyihini büyük oranda medrese köken kişilerden oluşmaktadır. Medrese erbabı da yine büyük oranda bir tekkeye mensuptur. Bir tekkeye mensup olmayanların ise tasavvufla alakalı kitapları okuyup inceledikleri görülmektedir. Hal böyle olunca medrese ve tekkeler Konya’da büyük oranda etkili olmuş, meşâyih ve ulemâ da halkın ilmi ve dini anlamda gelişimine katkı sağlamıştır.⁴⁴

XIX. yüzyılda Konya’da ulemâ ve meşâyihin birlikte hareket ettiği, medrese kuruluşlarında birlikte öncü olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle Nakşî şeyhlerinin medrese kuruluşlarında etkili olduğu, bir şeyhin müderris sıfatıyla medreselerde görev yaptığı da görülmektedir. Mesela, Zâviye olarak yaptırılan Şirvaniye Medresesi’nin kapısında “*Hankâh-ı Nakşibendiyye*” “*Medrese-i Şirvâniye*” ifadeleri geçmektedir.⁴⁵ Bu medresede müderris olarak görev yapan Hacı Halil Efendi’nin aynı zamanda Nakşibendiyye tarikatındır. Bekir Sami Paşa ve devamı olan Islâh-ı Medâris Medreseleri Konya’da Nakşibendî-Halidiye kolunun merkezidir. Müderrisleri hem medrese hem de tarikat icazetleri vermektedir.⁴⁶

Bu yüzyılda medrese ve tekke iç içedir denilebilir. Hal böyleken ulemâ ve meşâyih arasında da bazı münasebetler bulunmaktadır. Bu münasebetler misaller verilerek anlatılacaktır.

Ulemâ ile meşâyih arasında müderris-talebe ilişkisi bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ulemâdan Karapınar Müftüsü Hacı İsmail Hakkı Efendi (ö. 1932) ile Mevlevî tarikatına mensup olan Filibeli Hüseyin Sıdkı Dede (ö. 1933) arasında böyle bir münasebetin bulunduğu, İsmail Hakkı Efendi’nin talebelik yıllarında Farîsî lisanını Sıdkı Deden öğrendiği ifade edilir.⁴⁷

Meşâyihin ulemâ hakkında ifade ettiği övgü dolu sözler, ulemâ meşâyih arasındaki münasebeti anlama adına önemlidir. Mevlânâ Dergâhı Postnişinlerinden Veled Çelebi’nin, Konya müftülerinden Müsevvitâde Abdullah Vahdi Efendi (ö.1948) hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Konya Müftüsü Müsevvitâde Abdullah Efendi, ashab-ı kiram numunesi gibi mübarek ve muhterem bir zat idi. Züht, verâ ve takvasıyla beraber, bezle-gü, hoş sohbet, hafifü’ r-rûh, gayet latifeyi sever idi. Esbak Konya Müftüsü Müsevvitâde Vahdi Efendi, sıyt-i*

⁴⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 759.

⁴⁵ Önder, Mehmet, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya: Ülku Basımevi, 1952, s. 49.

⁴⁶ Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 116.

⁴⁷ Uyar, Veli Sabri, “Konya Bilginleri”, *Konya Mecmuası*, sy. 127-128, s. 49.

kemâl ü takvası bu havaliyi (Konya cihetlerini) istilâ eden bir âlim-i zahit idi. Pek gençliğimde meclis-i âlilerine eriştim. Sultan Selim Camii'nde Perşembe günü Buhari-i Şerif okuturdu. Dersine ulemâ ve müderrisîn hazır olurlardı."⁴⁸

Konya ulemâsından bazı kişilerin tasavvufa karşı olup, daha sonra tasavvufa girdiği kaynaklarda geçmektedir. Zira bu kişilerden bir tanesi de, siyah bir aba giydiği için "*Abalı Hoca*" olarak da bilinen Büyük Hacı İsa Efendi'dir (ö. 1874). Kendisi ilk zamanlar tasavvufa karşı bir şeriat uleması iken, başından geçen bir olaydan sonra gidip Memiş Efendi'ye (1852) intisap etmiştir. Hadise şu şekilde cereyan etmiştir: Bir gün Karamanda vaaz ederken, tarikat ve tasavvuf ehli hakkında ileri geri konuşmuş, hatta Memiş Efendi'nin de aleyhinde bulunmuş, celallendiği bir sırada da, vaaz ettiği caminin kümbeti büyük bir ses çıkararak patlayıvermiş. Bu yüzden de kendisine "*Kümbet Patlatan Hoca*" denilmiştir. Hadiseden sonra herkes şaşırıp kalmış, kendisi de vaazı bırakarak misafir hanesine çekilmiş. O gece rüyasında kendini, Memiş Efendi'nin önünde diz çökmüş bir vaziyette oturmuş görür. Memiş Efendi, elinde bir makas olduğu halde: "*Gel bakalım Abalı! Sen çok ileri gittin, uzat şu dilini de keseyim!*" deyip, dilini kesecekmiş gibi makası uzatmış. İsa Efendi Şeyh'den özür dileyince, Memiş Efendi: "*Öyleyse senin bu ilmin yanında, bir de manevî hale ihtiyacın var. Bunun için bize gelmen gerekir. Yarın, bize doğru geleceksin!*" der. Abalı Hoca, kan ter içerisinde uyanır. Artık meseleyi kavramıştır, sabahleyin erkenden Bozkır'ın yolunu tutar. Memiş Efendi'nin huzuruna varıp, tekrar özür diler, elini öper ve ona intisap eder. Bir süre Memiş Efendi'nin yanında misafir olarak kalır. Sülûkünü tamamladıktan sonra köyüne döner. Şeyhinin ilk halifesi olur.⁴⁹

Konya ulemâsı ve meşâyihî arasındaki şu hadise de dikkat çekicidir. Konya ulemâsından Musa Kazım Efendi (ö. 1937), Anadolu'dan alacağı ilmi aldığını düşünerek, Anadolu dışındaki bölgelerdeki ilmi faâliyetlerden de istifade etmek için, ilk önce Şam ve daha sonra Hicaz ve muhtemelen Mısır'a gitmeyi düşünmektedir. Bursa'daki ilmi faâliyetlerini tamamlayıp o dönemde Osmanlı Devleti'nin Suriye vilayetine gitmek için gereken resmi izin belgeleri ve evrakları tamamlamak üzere İstanbul'a gitmiş ve Şam'a gidebilmek için gereken mürur tezkiresini (dâhili pasaport) alabilmek için, o dönemin hükümdarı olan II. Abdülhamit'in Panislamizm (İslamcılık) politikası gereği önem verdiği ve

⁴⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 338.

⁴⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 251.

istifade ettiği Nakşibendî Dergâhının aracılığı ile bir mürur tezkiresi⁵⁰ almaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.⁵¹

Musa Kazım Efendi'nin almış olduğu ve Suriye vilayetine gidebileceğini belirten bir izin belgesi olan mürur tezkiresinde şu ifadeler yer almaktadır: “*Hamil-i tezkirenin (belgeyi taşıyan) nizami dairesinde Nakşibendi zade Şeyh Esad Efendi tarafından getirup bilkayd hıfz olunan ilm-u haber bu vecihle zuhuru varakada... neferden ibaret olan heyeti azimet edeceğinden (gitmek) esna-i rahinde (yolculuk esnasında) bulunan memurini devlet-i aliye taraflarından devrine (yolculuğuna) mumaneat olunmamak (engellenmemek) ve lede'l-iktiza (gerektiğinde) iane ve himayet kılınmak ve bir sene hükmü olmak üzere iş bu mürur tezkiresi Suriye vilayeti nüfus nezaretine ita kılındı. 23 safer 1305-23 Mart 1304-1890*”⁵²

Musa Kazım Efendi'nin yaşamış olduğu bir başka hadise şu şekildedir: Musa Kazım Efendi bir seferinde camide vaaz vermekte iken Muhyiddîn-i Arabî konusunda rütbeli bir asker ile tartışma yaşarlar. Tartışma konusu ise, Muhyiddîn-i Arabî'nin bazı sözlerinin küfrü gerektirip gerektirmediği hususundadır. Musa Kazım Efendi, meseleyi detaylıca halledebilmek için bir haftalığına Konya'ya gider ve Yusuf Ağa kitaplığındaki Muhyiddîn-i Arabî'ye ait olan bir kitap üzerinde bir hafta boyunca araştırmalar yapar. Döndüğünde ise komutana verdiği cevap şu şekildedir: “*Eğer bu kitap Muhyiddîn-i Arabî'ye ait ise bu sözler küfrü gerektirir.*”⁵³ Ulemâdan Musa Kazım Efendi, yaşanan bu hadiseden de anlaşılacağı üzere, mutasavvıflar hakkında da eleştirilerde bulunacaksa bile, önce araştırma yoluna gitmekte ve kesin bir bilgi elde ettikten sonra bir hükme varmaktadır.

Sosyal hayat içerisinde Konya ulemâsı ve meşâyihinin birlikte toplanıp muhabbet ettikleri, güzel vakit geçirdikleri sohbet meclisleri kurdukları da ulemâ ve meşâyih arasındaki münasebet açısından kayda değer bir durumdur. Bu muhabbet meclisinden şu şekilde bahsedilir: Konya'da “*bezm-i muhabbet*” adı verilen bir sohbet grubu teşekkül etmiştir. Abdülaziz Mecdi Efendi'nin belirtmiş olduğu şu ifadesiyle, bu bezm-i muhabbet mensupları, keşf-i hakayıkla sükûnet ve itidal-i kalbiye'ye vasıl olmuş kişilerdir. Sivaslı Ali Kemâli Efendi'nin de dahil olduğu bu “*bezm-i muhabbet*” adıyla anılan sohbet grubunda, Kambur

⁵⁰ Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkes seyahat için bir izin tezkiresi almak zorundadır. XVI. yüzyılda “yol hükmü” denilen bu belge XIX. yüzyılda “mürur tezkiresi” adıyla anılmıştır. Bkz. Kütükoğlu, Mübahat S., “Mürur Tezkiresi”, *DİA*, İstanbul: c. 32, 2006, s. 60.

⁵¹ Azimli, Mehmet, *Sille Medresesi'nde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Neslin Hikayesi Son Müderris Musa Kazım Efendi*, Konya: Kültür Yayınları, 2008, s. 45.

⁵² Azimli, *Sille Medresesi'nde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Neslin Hikayesi Son Müderris Musa Kazım Efendi*, s. 45-46.

⁵³ Azimli, *Sille Medresesi'nde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Neslin Hikayesi Son Müderris Musa Kazım Efendi*, s. 67.

Tevfik Bey, Filibeli Sıdkı Dede, Çumralı Hacı Hüseyin Efendi, Tavaslı Osman Efendi, Kıbrıslı Faik Bey, Abdülaziz Mecdi Tolun ve Ayaşlı Şakir⁵⁴ bulunmaktadır. Bu kişiler aynı zamanda bu muhabbet meclisinin müdavimleri olmuşlardır. Osman Ergin'in emekli Yarbay Trabzonlu Şükrü İmre'den naklettiğine göre, Çumralı Hacı Hüseyin Efendi ve Ali Kemâli önce Seydişehirli Abdullah Efendi'den feyz ve nur almışlar, sonra da ilahi esrara vakıf Mehmet Tevfik Bey'den istifade etmişlerdir⁵⁵ ve bezm-i muhabbet üyelerinden olmuşlardır.

Aslında bu bezm-i muhabbetin müdavimlerinin her biri üzerinde ayrı ayrı durmak gerekir. Çumralı Hacı Hüseyin Efendi dışında bunların her biri Anadolu'nun ve bugün sınırlarımız dışında kalan Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinden gelen deryadil ve irfan sahibi kişilerdir. Bunlardan Şakir Efendi Ayaşlı, Sıdkı Dede Filibeli, Faik Bey Kıbrıslı, Müderris Osman Efendi Tavaslı, Ali Kemâli Efendi Sivasslı'dır. Tavaslı Osman Efendi Konya'da ilmin yayılmasında emeği geçen büyük müderrislerden birisidir. Tevfik Bey, Osmanlı Maliye Nazırlarından birinin oğludur. Bu zat, sırr-ı ulûhiyete vakıf olma sevdasına düşerek, babasından kalan büyük serveti bu uğurda seyahatlerde sarfetmiş, şehir şehir, diyar diyar dolaşarak mürşit aramıştır. Nihayet aradığı mürşidi İstanbul'da Cibâli'de bulmuş, bir kömürcü tarafından irşad edilmiştir. Bunlar garip tecellilerdir. Kıbrıslı Faik Bey, reji başkâtibidir, Mehmet Tevfik Bey'den feyz almıştır. Muhasebe kalemi memurlarından Osman Remzi Efendi, Ali Kemâli Efendi'nin hem komşusu, hem de yakın dostudur.⁵⁶

Uzun yıllar devam eden ve “*bezm-i muhabbet*” adı verilen bu sohbet meclisinde bir gün Çumralı Hacı Hüseyin Efendi, Ali Kemâli Efendi'ye: “Evvelâ ben, sonra sen... Hakikatte ne sen ne ben...” demiş. Ali Kemâli de bu sözü tasdik etmiş. Fakat o gün sohbette bulunanlar bu sözlerden bir şey anlamamışlar. Sonradan öğrenmişler ki, Çumralı Hüseyin Efendi, ilk önce kendisinin, daha sonra da Ali Kemâli Efendi'nin vefat edeceğini, hakikatte herkesin fani olduğunu söylemek istemiş. Nitekim Çumralı Hacı Hüseyin Efendi, Ali Kemâli Efendi'den önce vefat etmiş ve cenaze namazını Ali Kemâli Efendi kıldırmıştır.⁵⁷

⁵⁴ Ayaşlı Şakir ile alakalı şöyle bir bilgi mevcuttur: “Konya'ya ilk gelişinde, o vaktin bütün talim ve terbiye metodlarını layıkıyla kavramış, en centilmen bir muallimdir. Arapça ve Farsça yanında, Fransızca'yı da hakkıyla bilmekte, sulu ve yağlı boya resimler yapmakta, ayrıca çok güzel keman çalmaktadır. Lakin, bu maddi diyebileceğimiz bilgiler, onun tam Şakir olması için yetmemektedir. Aynı; Hazret-i Pîr'in, Hazret-i Şems tarafından uyarılması gibi, bir uyarıcıya ihtiyacı vardır. Kanaatimce, zaten Allah'a yaklaşmasının yolu da bu idi. İşte, Şakir Efendi için en büyük şans, bu yolu gösterecek birkaç kişinin sürdürmekte olduğu ve “Bezm-i muhabbet” diye adlandırdıkları bir “İlahi Bezm'e”, Hak dostlarının meclisine girebilmek fırsatına erişmiş olmasıdır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Göçgün, Önder, “Yakın Devrin Bir Mütefekkir-Şairi: Ayaşlı Şakir Efendi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, 2016, s. 137-155.

⁵⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 384.

⁵⁶ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 384.

⁵⁷ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 384.

Ulemâ ve meşâyih birlikteliğini farklı amaçlar doğrultusunda da görmek mümkündür. Tarikat-ı Nakşibendiyye'nin Hâliidiye kolu şeyhlerinden Abdülbasîr Efendi ve Konya Müftülerinden Müftü Gevrakî Hacı Abdülkadir Efendi (ö. 1903), XIX. yüzyıl sonlarına doğru Şeker Furuş Türbesi'ni tamir ettirmek suretiyle birlikte tarihi eserlere sahip çıkmışlardır.⁵⁸

Konya ulemâsı ve meşâyihî arasında yaşanan olumsuz hadiselerinde bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Mesela, Medreseli hocaların Mevlevîlerden uzak durdukları, ilim için de olsa temas kurmaktan çekindikleri belirtilmektedir. Sebep ise, “*Mevlevîlerin musikili, rakslı ibadetlerini (ayin) bir türlü hafsalalarına sığdıramamalarıdır.*” Bunun için de “*Konya'nın camilerini dolduran imamlar, hatipler, mukabeleci hafızlar Kur'an okurken usulden mahrum kalmışlardır.*” Arabcı, medreselilerin, diğer Mevlevîhanelerde olduğu gibi Konya'daki Asithane ile ilişki kurmaları halinde, musiki bilgilerinin artıracaklarını söyler. Çünkü “*Konya'da Türk musikisinin beşiği Mevlânâ'dır. Abdülvâhid Çelebi merhum, Türk musiki aleminin en meşhur üstadlarını Konya'ya getirip Çelebi ve Dedeler'e ders verdirirdi. Yesari Asım Zekâi Dede gibi en meşhur musikîşinaslar, Dergâhta “can”ları yetiştirirdi.*”

Bazı durumlarda bir şeyhin diğer şeyhler ya da ulemâ tarafından eleştirildiği görülmektedir. Bu durumla alakalı olarak şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Konya'nın büyük âlimlerinden Nakşibendiyye Tarikatı Hâliidiye Müceddidî kolu şeyhi ve Bekir Sami Paşa Medresesi müderrisi Muhammed Bahâeddin Efendi, pozitif ilimlerle dini ilimlerin bir arada okutulmasını tavsiye etmiştir. Bahâeddin Efendi'nin hedeflediği bu eğitim metodu sebebiyle bazen mürşit ve müderrislerden eleştiriler almıştır. Müderrisler, Bahâeddin Efendi'nin medreselerde din ilimleri ile birlikte pozitif ilimlere de yer vermesini tenkit etmişlerdir. Bahâeddin Efendi Konya'ya yerleşip ilim ve tasavvufu birlikte yürütmesi sebebiyle çektiği sıkıntıları şu cümleyle belirtmektedir: “*Hocalar bizi derviş diye sevmiyor, dervişler de hoca diye sevmiyorlar.*”⁵⁹

⁵⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 113.

⁵⁹ Çelik, Ahmet, “Şeyh Muhammed Bahaeddin Efendi Ve İmzalı Kitapları”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, c. 10, sy, 15, 2010, s. 232.

3. XIX. YÜZYILDA YÖNETİCİ-MEŞÂYİH MÜNASEBETİ

Osmanlı'nın son yüzyılı -Tanzimat'tan (3 Kasım 1839) Cumhuriyet'in (29 Ekim 1923) ilk yıllarına kadar devam eden süreç- modernleşme bakımından birçok değişim ve gelişmeye sahne olmuştur. Osmanlı'da 18. yüzyılın sonlarında kısmen başlayan yenileşme hareketleri bu yüzyılda yönetimde bulunan bazı sultanlar tarafından benimsenmiş ve hızlandırılmıştır.⁶⁰

Bu yenileşme süreci tarikatları da etkilemiştir. Osmanlı devletinde tarikatlar oldukça önemli bir konuma sahipti. Devletin her kademesinde tarikat mensubu kişiler bulunmaktaydı. Hatta padişahlar dahi bir tarikata mensuptu. Osmanlı devleti tarikatlara yardımda bulunmuş, tekke ve zaviyelerin onarımına katkı yapmış ve tarikat şeyhleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Fakat zaman zaman da karşı karşıya geldikleri olmuştur.

Bu kısa açıklamadan sonra, şimdi XIX. yüzyılda Osmanlı devletinin Konya'da bulunan tarikatlar ve tasavvuf erbabı ile olan münasebetlerine temas edilecektir.

3.1. III. Selim Dönemi

Musiki ile uğraşan ve bununla birlikte şair de olan III. Selim, Mevlevî Tarikatına intisap etmiş bir padişah'tır. Yumuşak huylu zarif ve nükteci bir kişiliğe sahip olan III. Selim, musikiye olan ilgisi nedeniyle Osmanlı padişahları arasında ayrı bir yere sahiptir.⁶¹ III. Selim Türk müziğine besteleri ile hizmet verdiği gibi, İstanbul'da kilise ve mevlevîhanelerin müdavimlerinden olan Hamparsum Limonciyan ve Yenikapı Mevlevîhanesi postnişinlerinden şeyh Abdülbaki Nasır Dede'ye düzenlettirmiş olduğu iki ayrı nota sistemi ile pek çok eseri notaya aldırılmış ve bu sayede hem bu eserler hem de bestekârlar unutulmaktan kurtulmuştur.⁶²

Osmanlı padişahları arasında bestekârlığıyla ön plana çıkan Sultan III. Selim devrinde Mevlevîlik, en muteber günlerini yaşamıştır.⁶³ III. Selim, Galata Mevlevîhanesi şeyhi olan, Şeyh Gâlib ile de yakın dosttur. İstanbul'da başta Galata Mevlevîhanesi olmak üzere diğer Mevlevîhaneleri de sıklıkla ziyaret eden III. Selim, "mukabele" denilen Mevlevî ayinlerine de davet olunmaktadır. III. Selim *Mesnevî* okur, ney üfler ve besteler yapar. Padişahın yapmış olduğu yenilik hareketlerinde Şeyh Gâlib destek çıkmakla kalmaz, onu öven:

Müceddid olduğu Sultan Selim'in dîn-ü dünyâyeye

⁶⁰ Şimşek, Halil İbrahim, "Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 9, 2006, s. 8.

⁶¹ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevîlik XIX. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s. 55.

⁶² Dilçin, Cem, "Şeyh Galib'in Mevlevîhanelerin Tamirine İlişkin Şiirleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul, 1994, s. 32.

⁶³ Akgündüz, Murat, "Mevlevîlik Ve Osmanlı Padişahları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18, 2007, s. 40.

Nümâyandır bu nev pûşîdesinden kabır-i Mollâ'ye

beyti gibi şiirlerde yazar ve Nizâm-ı Cedîd'e taraftarlık eder. Fakat Konya'da Mevlevî mümessili Hacı Mehmet Çelebi, Nizâm-ı Cedîd'in tamamıyla aleyhindedir.⁶⁴

Hacı Mehmet Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd'e karşı muhalefedinin nedenleri kesin olarak bilinmediği ifade edilir.⁶⁵ Fakat şu var ki, Gölpınarlı'nın, onun tutumunu daha çok, onu maddî çıkarları gözetmeye yönelten, yozlaşmış kişiliği ile açıklamaya çalıştığını ve makamın vermiş olduğu kuvvet ile bir derebeyi gibi hareket ettiğini ifade etmektedir.⁶⁶ Ayrıca Gölpınarlı, Çelebi'nin III. Selim'in yapmış olduğu yenilikleri köksüz ve geçici saymasının yanında, menfaat duygusunun ağır bastığına bağlamaktadır.⁶⁷ Butün bu yaptıklarına rağmen III. Selim, Çelebi'ye karşı tavrında sert olmayacak, Abdurrahman Paşa'ya hitaben yazılmış olan bir fermada da, bu isyana Çelebi ve müftünün önayak olduğunun belirlendiğini, asilerin te'dibi ve Çelebi'nin, Konya dışına nefyedilmesinin istendiği ifade edilerek, "*sülale-i tahire-i Mevlânâ'dan olan Şeyh'in zarar-dîde olmamasına, dikkat ve itina gösterilmesi*" istenmiştir.⁶⁸

III. Selim, döneminin şartları içerisinde askeri ve idari düzenlemelerle meşgul olurken hayır işlerinden de geri durmayan bir padişaktır. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmet Çelebi, sabık Surre emirlerinden İbrahim Efendi ile yapmış olduğu bir sohbette Konya Mevlânâ Türbesinde bulunan Hazreti Mevlânâ, babası Sultanü'l Ulemâ Bahâeddin Veled ile türbede bulunan diğer hazerâtın sandukalarındaki puşidelerin eskidiğini ve değiştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Puşidelerin yenilenmesi işinin şimdiye kadar bu türbede yatan kişilerin manevi feyzinden yararlanmayı ümit eden padişahlar tarafından gerçekleştirildiğini ifade eden İbrahim Efendi, Mevlânâ hazretlerinin manevi yardımlarına mazhar olunmak için Hacı Mehmet Çelebi'nin bu isteğini merkezi yönetime iletmiştir.⁶⁹ Bu talebin Sultan III. Selim'e iletilmesi üzerine padişah, eskimiş ve solmuş olan puşidelerin yenilenmesi isteğini kabul ederek, şehremini marifetiyle yenilenmesini emretmiştir.⁷⁰ Bu yenileme için padişah yedi bin beş yüz kuruş verilmesini emretmiştir.⁷¹

III. Selim'in Mevlevîliğe yakın olması hatta kendisinin de bu tarikata mensup olması Konya'da ve diğer yerlerde bulunan mevlevîhanelerin tamiri ve bakımları ve masraflarının karşılanması hususunda üzerine düşeni yapmaya gayret ettiği görülmektedir.

⁶⁴ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2006, s. 165.

⁶⁵ Neumann, Christoph K., "XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Âsitânesi İle Devlet Arasındaki İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 179.

⁶⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 165-168.

⁶⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 165-168.

⁶⁸ Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, s. 130- 131.

⁶⁹ BOA. Hat. D.N: 209, G.N: 11229.; (Belge İçin, Ek 1'e bkz.)

⁷⁰ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 59-60.

⁷¹ BOA. HAT. D.N: 200, G.N: 10218.; (Belge İçin, Ek 2'ye bkz.)

III. Selim döneminde her ne kadar Konya Mevlânâ Dergâhı ile İstanbul arasında sorunlar yansansa da taşradaki diğer Mevlevî dergâhları da gerek tamir ve inşa konusunda gerekse iâşe ve tayinât bedelleri konusunda devletten yardımlar görmüştür. Sultan Selim'in tahta geçmesinden önce tamiratına başlanan Konya Mevlânâ Dergâhı'nın tamirâtı onun zamanında bitmiştir.⁷²

Neuman'a göre; Mevlânâ Dergâhı da Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu bu desteğe karşılık vermiştir. Padişah'ın çevresinde önemli bir yeri olan meşhur şair ve Galata Mevlevîhanesi postnişini Şeyh Gâlib'in Konya Mevlevîhanesi'nin ta'miri ile sanduka puşidelerinin yenilenmesini öven şiirleri de bu gibi beklentilere cevap veriyor olduğunu göstermektedir. Kendi dergâhını tamir edemeyen veya etmeyen Mevlevî Tarikatı, böylece devlete bağlı ve aynı zamanda bağımlı bir duruma düşmüş olduğu ifade edebilir.⁷³ III. Selim'in Mevlevîliği sadece dergâhların tamirlerinde değil, bizzat dervişlere verdiği atiyyelerle de kendisini göstermektedir. Gölpınarlı, 1800 tarihinde Mevlevî şeyh ve dervişlere ihsan edilen atiyyeleri ifade etmek suretiyle tek tek saymaktadır.⁷⁴

III. Selim zamanında Mevlevîlik, devlet ve toplum hayatı içerisinde önemli yerlerde bulunan aydın kişiler ve normal halk içerisinde önemli bir konuma yükselmiştir. İstanbul'da ve devletin çeşitli yerlerinde bulunan Mevlevîhaneler tamir edilmiş, Nizam-ı Cedit gibi yeni kurulan ordunun ihtiyaçları için ekonomik sıkıntılar söz konusu olduğu halde vakıfları çoğaltılmış, diğer tarikatlar içerisinde Mevlevîlik ve bu tarikata mensup olanlar imtiyazlı bir konuma sahip olmaya başlamışlardır.⁷⁵ III. Selim'in Mevlevîliğine ve Mevlevîleri koruyup kollaması, bu tarikatın adeta bir devlet müessesesi haline geldiği şeklinde algılanmıştır.⁷⁶

3.2. II. Mahmut Dönemi

Sultan II. Mahmut'un tahta çıktığı zamanda Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğinde Nizam-ı Cedit'e muhalif tavır takınmış olan Hacı Mehmet Çelebi vardı. Hacı Mehmet Çelebi, 1815 tarihine gelindiğinde ömrünün son anlarını yaşadığını fark etmişti. Belgedeki ifadeyle “*vuku bulan manevi işaretlerden dolayı*” vefat edeceğini anlayan Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Mehmet Çelebi, kendisinden sonra yerine geçecek kişinin tayini hususunu ölmeden evvel yerine oğlu Mehmet Said Efendi'yi tayin ettirerek çözmeyi arzu etmiştir. Bu konuda

⁷² Neumann, “XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Âsitanesi İle Devlet Adasındaki İlişkiler”, s. 170.

⁷³ Neumann, “XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Âsitanesi İle Devlet Arasındaki İlişkiler”, s. 172.

⁷⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 240.

⁷⁵ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 58.

⁷⁶ Özer, Ekrem, *Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları-II. Mahmut Dönemi ve Sonrası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 26.

Hazreti Mevlânâ'nın da ruhaniyetinden izin istediğini ve izn-i ruhaninin de zuhur ettiğini ifade etmiştir. Yine dergâhta olan fakara ve Mevlevî dervişler de o dönemde henüz çocuk yaşta olan Mehmet Said Efendi'nin bu göreve layık olduğunu düşündüklerinden herhangi bir muhalefette bulunmamışlardır. Sultan Mahmut'un ve İstanbul'da'ki Mevlevî Şeyhlerinin de görüşüyle Mehmed Said Efendinin Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğine tayin edilmiştir.⁷⁷

Hükümet açısından bir değerlendirme yapılacak olursa; bu dönemde yapılmış olan bir takım yenilikler ile halk nezdinde görüntüsü zedelenmiş olan hükümet, dindar olduğunu kanıtlama adına sahabe ve şehit türbelerini tamire, çeşmeler, camiler ve tekkeler yaptırmaya, eski olanları onarmaya, aynı zamanda da özellikle Mevlevîlik tarikatına önem vermeye başlamıştır. Konya'da bulunan Mevlevîliğin merkez dergâhı şeyhi olan Mehmed Said Hemdem Çelebi de, hükümetin izlemiş olduğu bu siyasetten azami derecede istifade etmiştir.⁷⁸

Mevlânâ'nın kabrinin üzerinde bulunan Kubbe-i hadra'nın çinilerinin onarıma ihtiyacı olduğu, Hemdem Çelebi tarafından Padişaha arz edilmiştir. Padişah, kubbenin güzel bir şekilde onarılması için emir vermiştir. 1817 tarihinin Mart ayında Mevlevîliğe yakınlığı bilinmekte olan Halet Efendi bu tamir için yakınlarından Mevlevî muhibbi Dede Mustafa Ağa isminde bir bina emini vazifelendirmiştir. Mustafa Ağa, İstanbul'dan yanına yeteri kadar mimar, kalfa, nakkaş ve amele toplayıp, Konya'ya gitmiştir. Kubbenin çinilerini de Kütahya Valisi aracılığıyla Kütahya'dan temin etmiş, aynı yıl Ağustos ayının on ikinci günü tamirine başlanmış ve 25 Ekim tarihinde neticelendirilmiştir. Kubbe-i hadra'dan çıkartılan eski çiniler, tarikatçı bahçesine gömüldüğü gibi, çinilerin bir kısmı da İstanbul kız kulesine konulmuştur. Bu onarım vesilesiyle de dergâhın onarıma ihtiyacı olan diğer bölümlerine de onarımlar yapılmış ve 23 Aralık 1817 tarihinde de bu tamirat işi de nihayete ermiştir.⁷⁹

Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin postnişinliği zamanında unutulmayan üzücü bir hadise meydana gelmiştir. Sultan II. Mahmut'un en yakın adamı ve sır kâtibi Mevlevî Mehmed Said Halet Efendi (ö. 1822) saray entrikaları içinde gözden düşmüş ve Konya'ya sürülmüştü. 1823 tarihinde Mehmed Said Halet Efendi Konya'ya gelmiş, Mevlânâ Türbesini ziyaret edeceği sırada, arkasından at koşturarak Cellat Arif Ağa, Halet Efendiyi Dergâh avlusunda yakalayarak boğmuş, daha sonra başını gövdesinden ayırarak bir torbaya koymuş, yine dört nal İstanbul'a hareket etmiştir. Mevlevîler, Halet Efendiyi çok sevmelerinden

⁷⁷ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 91-93.

⁷⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 169.

⁷⁹ Ziya, Mehmet, *Yenikapı Mevlevihanesi*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1913, s. 103.; Küçük, Sezai, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, s. 304. (Bu doktora tezi kitap olarak basılmıştır. Fakat araştırmalar neticesinde kitap bulunamadığından, bu tez kaynak olarak kullanılmıştır.)

mütevellid onun gövdesini dergâh avlusuna defnetmişlerdir. Halet Efendinin başı ise İstanbul'da Galata Mevlevîhanesinde gömülüdür.⁸⁰

1826 tarihinde II. Mahmud'un yeniçeriliği ilga faaliyetlerinde Mehmed Said Hemdem Çelebi ve Mevlevîlerin tarafsız kalmış olmaları, Sultan tarafından hüsn-i kabul görmüş ve II. Mahmud çoğu Mevlevîhaneyi tamir ettirip, vakıf işlerine de yeni nizamlar vermiştir.⁸¹

Sultan II. Mahmut döneminde Mevlevî tekke ve zâviyelerinin tamir işlerine devam etmiştir. Devletin bu dönemde ekonomik olarak durumu iyi olmamasına rağmen “*isticlâb-ı davât-ı hayriye*”nin temin edilmesi gayesine müstenid olmak üzere tamire muhtaç olan mevlevîhanelerin tamiri, yanmış ya da yıkılmış olan mevlevîhanelerin ise yeniden inşâsı gündeme gelmiştir. Bu tamiratlar içerisinde ilk olarak Konya Mevlânâ Dergâhında yapılan tamiratlardan söz edilebilir. Mevlânâ Dergâhı ve Sultan Selim Camii'nin ilk tamiri 1233/1817 tarihinde 66.336 kuruşluk masrafla, ikinci tamiri de 1251/1835 tarihinde 277.385 kuruş masrafla gerçekleştirilmiştir.⁸²

II. Mahmud ile alakalı şu tespitleri de ifade etmek gerekir ki; onun Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması sürecinde bu kuruma hâkim bulunan Bektaşîliği bahane edip bütün tarikatlara karşı baskılayıcı ve ortadan kaldıracı bir tutum izlememesi, bunun yerine Nakşibendi ve Mevlevî tarikatlarını güçlendirmesi onun manevi dünyasında atalarından aldığı mirasın tesirinin canlı olduğunu göstermektedir. O, meşayihe hürmet ve itibarda kusur etmeyen ve hatta bazen intisap eden hanedan mensuplarının tesis ettiği ananeye sadık, ulema ve halkın tarikatlara olan temayülünün farkında olan ve bu nedenle yeni teşekkül ettirilen kışla hayatının da manevi bir pîrin murakabe ve Kudsîyetine tevdi etmeyi zaruret derecesinde hisseden bir padişahdır. Kurduğu orduya “*Muhammed'e bağlı yardım olunmuş askerler*” anlamına gelen “*Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye*” ismini vermesi de onun dini düşüncesinin mihrinde sünnete bağlılığın bulunduğu bir işarettir. Bu ordunun disiplinli ve cesur olması için huzurunda Kethüdâzâde Ârif Efendi'ye tefsir dersi dahi yaptırmıştır.⁸³

Mevlevî tarikatının Osmanlı Devleti zamanında Sultan III. Selim döneminde olduğu gibi Sultan II. Mahmut döneminde de devlet nezdindeki önemini giderek sürdürdüğü görülmektedir.

⁸⁰ Önder, Mehmet, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik*, Ankara: Dönmez Yayınları, 1992.s. 64.

⁸¹ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 304.

⁸² Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 112.

⁸³ Özsaray, Mustafa, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2018, s. 262.

3.3. Abdülmecid Dönemi

Mevlevî çevrelerince, tıpkı babası II. Mahmud gibi Mevlevî kabul edilen Sultan Abdülmecid, Mevlevî tekkelerindeki *Mesnevî* öğretim sistemini yayma düşüncesi ile tahta cülusunun ilk yıllarında iki Darülmesnevî açtırmıştır. Mevlevî tarikatına mensup olsun olmasın herkese açık olan ve bir nevi Mesnevî enstitüsü olarak kabul edilen bu merkezler aracılığıyla, Farsçanın öğretilmesi yanında, bir tasavvufî-edebeî zevk de topluma kazandırılmaya çalışılmıştır.⁸⁴

Sultan Abdülmecit döneminde tarikatların, bilhassa Mevlevîliğin devlet yanındaki yerine bakıldığı zaman, özellikle dergâhların tamir ve tayinâtlarının sağlanması hususunda büyük bir ehemmiyet gösterilmiştir. Sultan Abdülmecit döneminde mevlevîhanelere ve ileri gelen veya ihtiyaç sahibi olan Mevlevî şeyhlerine yapılan yardım ve tevcihler devam etmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Mehmet Said Hemdem Çelebi'nin yanan evinin inşâsı için 50.000 kuruş atıyye verilmiş, İstanbul'da bulunan mevlevîhane şeyhlerinin maaşlarına da zam yapılmıştır. Ekonomik olarak sağlanan bu iyileştirmeler üzerine gerek Mehmet Said Hemdem Çelebi gerekse İstanbul'da bulunan mevlevîhane şeyhleri Padişahın bu ihsanlarına karşılık bir teşekkür mektubu yazarak padişaha şükranlarını arz etmişler ve bu durum Sultan Abdülmecit'in oldukça hoşnut olmasını sağlamıştır.⁸⁵

Hemdem Çelebi hükümetin izlemiş olduğu siyasetten oldukça yarar sağlamıştır. 1856 tarihinde Sadrazam'a göndermiş olduğu bir mektupta, damatları Rasih ve Hüseyin Efendilere birer kaymakamlık verilmesi ricasında bulunmuş ve Çelebinin bu ricası padişah nezdinde de kabul edilmiştir. Aynı tarihte İstanbul'a gelerek Hırka-i Şerif'i ziyaret etmiş, padişah tarafından kabul edilmiş, yalısında misafir olduğu Müfid Bey'in dahi maaşına zam yapılmış, ayrıca rütbesi terfi olunmuştur.⁸⁶

1858 tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Efendi'nin⁸⁷ (ö. 1887), yerine bir vekil atayarak Konya'yı ziyaret etmesi için, padişahın izin ve delalet buyurması ricasıyla Sadrazam Ali Paşa'ya (ö. 1871) Konya Dergâhından bir mektup göndermiş, Osman Efendi'ye bu seyahat için izin ve ayrıca yirmi beş bin kuruş ihsan-ı şahane verilmiştir. Yine aynı tarihte Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin Konya bulunan evinin tamir masrafları, padişahın iradesiyle Maliye Nezâreti tarafından ödenmiştir.⁸⁸

⁸⁴Küçük, Sezai, "Mevleviyeye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih Ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 514.

⁸⁵ Ösen, *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 161.

⁸⁶ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 169.

⁸⁷ Bilgi için bkz. Kaya, Bayram Ali, "Osman Selâhaddin Dede", *DİA*, İstanbul: c. Ek-2, 2016, s. 382-383.

⁸⁸ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 170.

Mehmet Said Hemdem Çelebi, padişaha bağlılığı sadedinde; 1828 tarihinde Rusya savaşına⁸⁹ katılmak üzere İstanbul'a dokuz derviş göndermiş, Çelebi'ye vekâleten Bursa şeyhi Salih Dede önderliğinde, Karahisar ve Bursa'dan gelenlerle de toplam 21 kişi olan Mevlevîler, harbe katılmak için İstanbul'a gelmişler ve Halil Hamit Paşa'nın (ö. 1785) oğlu Nurullah Paşa'nın (ö. 1841) maiyetine katılmışlar ve Nurullah Paşa'nın kardeşi olan Arif Beyin konağında misafir edilmişler.⁹⁰

Mehmed Said Hemdem Çelebi ile Sultan Abdülmecîd arasındaki bu ilişki, Konya Mevlânâ Dergâhı ile XIX. asırdaki bütün padişahlar için de (bir kaç olay müstesnâ) genellenebilir bir ilişkidir denilebilir. Zira Konya Mevlânâ Dergâhı arasında tesis edilen güzel ilişkiler sonucunda; gerek Mehmed Said Hemdem Çelebi ve diğer çelebiler ve aileleri, gerekse bütün Mevlevî dervişleri ve dergâhları bu dönem içerisinde görüp gözetilmişlerdir. Padişahlar tarafından Çelebi Efendi'ye sürekli atıyyeler ihsan edilmiş ve maaşı zamlandırılmış, borçları silinmiş, Mevlevîhâne şeyhlerinin muhassasât-ı kadîmeleri artırılmıştır. Bazılarına yeni maaşlar bağlanmış, vefat edenlerin maaşları varislerine tevdi edilmiş, bazılarının evleri tamir edilmiştir. Mevlânâ türbesi ve dergâh müstemilatının bazı kısımları elden geçirilmiş ve Hemdem Çelebinin hanesi onarılmıştır.⁹¹

3.4. Abdülaziz Dönemi

II. Mahmud'un oğlu olan Sultan Abdülazîz, 1861 yılında tahta geçmiş, hattat ve mûsikîşinâş bir padişaktır. Sultan Abdülazîz, Mûsikîşinâslığı ön plana çıkmış, her saza aşına ise de tarîkat-ı Mevlevîyyeye muhabbetinden dolayı ney üflemeyle meraklıdır. Ney derslerini Yusuf Paşa'dan almıştır. Aynı zamanda şair ve bestekârlık tarafı da bulunan Abdülazîz'in, bazı şiirleri bestelendiği gibi, yaptığı bazı bestelerin güftelerini bizzat kendisi yazmıştır.⁹²

Sultan Abdülaziz döneminde tarikatlarla alakalı en önemli hadiselerden bir tanesi Meclis-i Meşayih'in kurulmasıdır. Meclis-i Meşayih ile tekkelerle ilgili daha önce alınmış olan ıslah tedbirlerinin daha sağlam olması amaçlanmıştır.⁹³

1863 tarihinde kuruluş için hazırlıklarına başlanılan Meclis-i Meşayih, 1866 tarihinde dönemin Şeyhülislamı Mehmed Refik Efendi'nin (ö. 1871) göstermiş olduğu gayretle kurulmuştur. Kurulan Meclis-i Meşayih'in ilk başkanlığına ise Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Salahaddin Dede getirilmiştir. Sultan Abdülaziz'in ilk Meclis-i Meşayih başkanlığına

⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz. Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. V, 2007, s. 120.

⁹⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 169.

⁹¹ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 315.

⁹² Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 320.

⁹³ Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, s. 204.

Osman Salahaddin Dede'yi getirmiş olması, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması süreci sonrasında yasaklanan Bektaşîlik tarikatı yerine II. Mahmut döneminden itibaren süregelen resmi bir tarikat olarak Mevlevîliğin ikame edilmesi politikalarının devamına da bir örnek oluşturmaktadır.⁹⁴

Sultan Abdülaziz döneminde de önceki Padişahların zamanında olduğu gibi, mevlevîhanelerin ihtiyaçları ve onarım faaliyetlerine önem verilmiştir. Bu dönemde yapılan en önemli onarım faaliyeti Konya Mevlânâ Dergâhının onarılması olarak dikkat çekmektedir. Yedi yüz bin kuruluş masraf yapılarak gerçekleşen bu onarımın akabinde dergâha bir de şadırvan ilave edilmiştir.⁹⁵

Sultan Abdülazîz Dönemi'nde, 1867 tarihinde bir ihmalden dolayı yanan Konya çarşısı ile Yüksek Cami ve Kapu Camiinin tekrar yapılması için gayret sarfeden Mahmud Sadreddin Çelebi'nin yardımına Padişah ve annesi Pertevniyal Valide Sultan (ö. 1884) yetişmiş ve Yüksek Cami yerine şimdiki Aziziye Camii'ni yaptırmıştır. Padişahın bu davranışı zamanın Konya valisi olan Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa'ya da örnek olmuş ve bugün ki Konya Kapu Cami yerinde, 1868 yılında yaptırılan cami Vali ve Konya Dergâhı şeyhi Mahmud Sadreddin Çelebinin para yardımı ile tamamlanmış, ayrıca yanan dükkânların yerine yeni dükkânlar inşa edilmiştir.⁹⁶

Konya yangın felaketlerinin ardından 1873 tarihinde büyük bir kuraklık tehlikesine maruz kalmış, yine Mahmud Sadreddin Çelebi Konya Valisi'yle birlikte halka yardıma koşmuştur. Bu iki olayda da göstermiş olduğu yardım severlikten dolayı halk ve yöneticiler nezdinde Konya Mevlânâ dergâhına teveccüh artmıştır, dahası Sultan Abdülaziz, Çelebi'ye nişanlar da tevcih etmiştir.⁹⁷

3.5. Abdülhamid Dönemi

II. Abdülhamid Dönemi'nde Konya Mevlânâ dergâhında Sadreddin Çelebi, Mustafa Safvet Çelebi ve Abdülvâhid Çelebiler postnişin olarak Mevlevî tarikatının başında bulunmuşlardır. Bu dönemdeki Sadreddin Çelebi, Mustafa Safvet Çelebi zamanında Konya Mevlânâ Dergâhı ile devlet arasındaki ilişkiler iyi bir düzeyde seyretmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 222.

⁹⁵ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 223.

⁹⁶ Akay, Nimetullah, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevilik", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 34, 2015, s. 134.

⁹⁷ Akay, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevilik", s. 134.

⁹⁸ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 322.

Ancak ilerleyen zamanlarda, Konya Valisi Ali Sürûri Paşa ile Abdülvâhid Çelebi'nin girmiş olduğu siyâsî çekişmeler ilişkilerin seyrini değiştirmiştir.⁹⁹ Abdülvâhid Çelebi, 1888 tarihi ortalarında kardeşi Mustafa Safvet Çelebi'nin ölümü üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliğine atanmıştır.¹⁰⁰ Abdülvâhid Çelebi, Osmanlı Devleti tahtında bulunan Sultan II. Abdülhamid döneminde yirmi yıl dergâh şeyhliği yapmıştır.¹⁰¹

Abdülvâhid Çelebi, görevde bulunduğu süre zarfında, zaman zaman Sultan Abdülhamit aleyhinde konuşmakta ve Padişah ile kısmi bir nüfuz mücadelesine girmektedir. Sultan Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'na karşılık Konya Meram bağlarında Yıldız Köşkü adıyla süslü bir köşk yaptırıp, saray faytonlarına benzeyen faytonlarla şehir içerisinde gezen Abdülvâhid Çelebi'nin, sahip olduğu nüfuz sayesinde fakir fukarayı gözettiği ve yardımlarda bulunduğu ifade edilmektedir. Yine bu nüfuzunu kullanarak memleket işlerine müdahale etmesi ve özellikle vakıflarla ilgili hususlarda yapmış olduğu uygulamalar ahalinin tepkisini çekmiştir.¹⁰² Abdülvâhid Çelebi'nin Bektaşîliğe de intisap etmesi ve Bektaşîlikten hilafet almış olması, ona uyan dedelerin çoğunun Bektaşîlik Tarikatına girmiş olması, Konya Mevlânâ Dergâhına Bektaşî babalarının gelip gitmesi, yine Çelebi'nin Hacı Bektaş Tekkesi ile mektuplaşması ve netice olarak Bektaşîlik ile Mevlevîliğin kaynaşarak büyük bir güç teşkil edecek dereceye gelmiş olması kuşkusuz, jurnalcilere sermaye hazırlamış, saray ise bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmuştur.¹⁰³

Anlatılanlara göre Hacı Bektaş'ı ziyaret için Konya'dan ayrılan Abdülvâhid Çelebi, yolda Tahran adlı bir köydeyken jurnalcinin biri, mâbeyne, Mevlevî çelebisi, Şîliği yaymak için Tahran yoluyla Hacı Bektaş'a gidiyor mealinde bir telgraf çekmiştir. Telgraftaki Tahran, İrân hükümetinin merkezini de hatırlattığından dolayı saray, büyük bir telâşa düşmüş ve Konya valisine, bütün kazalara tâmin edilmek üzere Abdülvâhid Çelebi'nin, neredeyse orada ikamete mecbur edilmesine dair bir tel gönderilmiştir. Iğın'da bulunan Abdülvâhid Çelebi'yi, kaza kaymakamı ikaz ederek derhal Konya'ya yollamış ve telgrafi, Çelebi'nin hareketinden sonra resmen tesellüm etmiş, bu suretle de Konya'ya gelmiş olan Çelebi, artık oradan hiç bir yere hareket edemez olmuştur.¹⁰⁴

Veled Çelebi İzbudak, hatıralarında, Konya Valisi Ali Sürûri Paşa ile Abdülvâhid Çelebi arasındaki kıskançlığın daha ileri boyuta gelerek düşmanlığa dönüştüğünü ifade

⁹⁹ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 294.

¹⁰⁰ Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 67.

¹⁰¹ Önder, Mehmet, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1998, s. 203.

¹⁰² Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 265-266.

¹⁰³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 170.

¹⁰⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 221.

eder.¹⁰⁵ Konya Valisi Ali Sürûri Paşa bunun neticesinde başyaver Derviş Paşa'ya mektup yazar. Mektup aynen şu şekildedir:

“Yâver-i ekrem-i Hazret-i Pâdşâhı devletlü Derviş Paşa Hazretlerine:

Devletlü Efendim Hazretleri,

Şeref-vârid olan 20 Mayıs 1306 tarihli tahrîrât-ı aliyye-i cenâb-ı Mü-şîr-i ekremîlerinde Çelebi Efendi, gelebiyânı Alevî mezhebine idhâl etmekte ve dâhil olanlara birtakım alid-u mısaklarla beraber ittifaklarına yeminler ettirmekte bulunduğuna dair buraca halk beyninde bâzı havadis münteşir olduğu haber verildiği beyân-ı âlisiyle sûret-i hâl sahîh ise çâ- kerlerince bu bapta malûmât-ı tâmme mevcûd olmak lâzım geleceğinden hakıykat-i hâl neden ibâret ise ber-tafsîl arz-u iş'ârı emr-ü irade buyurulmasıyle bervech-i âtî arz-ı hakıykat-i keyfiyyete ibtidâr olunur, şöyle ki: Çelebi-i mûmâ ileyh zâten ayş-u işret ve envâ-ı fuşşiyâyâ ziyâdesiyle münhemik ceheleden olduğundan tâ küçüklüğünde mezheb-i bâtil-ı Şia'ya girmiş ve gulât-ı Bektâşiyân tarafından zehirlenmiş ve dergâh-ı Mevlevî post-nişînliğinin kuvvetiyle tarîk-ı dalâletin tevsi ve efrâdının teksirine çalışarak gelebiyândan ve dedegândan bizzarûre kendisine boyun eğmeğe mecbûr olanlardan otuz kırk kadar cehele ve fesaka-i nâs-ı sâireden beş on kadar eşhâsi dâire-i ittifak-ı dalâletine alarak ve kendüsüne inkiyâd ve her ne emr eder ise icrâ eyliyeceklerine dâir talâk-ı selâse ve eymân-ı mugallazalar ile ahd altına almış ve ittifak-nâme tanzimiyle temhir ettirmiş ve ayn-i cem ta'bîr edilen usûl-ı bâtilâyı icrâ ettirmekte bulunmuş ve hattâ ayn-i cem denilen cemiyyet-i rezîlede bes- mele-i şerif yerine bism-i Şâh okunması merede-i dalâlete evrâd-ı mahsûsa verilmiş ve âdât-l zenâdika veçhile lisâna almağa cesâret oluna- miyacak sûrette ervâh-ı mukaddese sebler ta'lîm ettirmiş olduğu mütevâtir ve muhakkak olması cihetiyle ramazân-ı şerifte vuku bulan iftar davetine Konya müftî ve ulemâsı icâbet etmemiştir ve şu hâl ile sıgar-u ibânn ve zükûr-u inâsm la'n-ü nifrînine mazhar olmuştur. Taraf-ı âcizânemden tarîk-ı şeriat ve hakıyKate da'vetle ezhân-ı ceheleyi ifsâddan vazgeçmesi hakkında tenbihât ve tehdîdât icra edilmiş ise de islâhı kabil olmayacak bir hal-i hater-nâke, ya'ni bil-vücûh i'tikad-ı İslâmiyyete mugayir bir râh-ı dalâlete girmiş olduğundan nâşî nasâyih-i vâkıa-i câ- kerânem dahi tesîr etmemiştir. Sâye-i kudretvâye-i hazret-i hilâfet- penâhîde mûmâileyhin âmâl-i bâtilasını tervice meydan vermemeğe her türlü ikdâmâtı ifâ eder isem de mûmâileyhin şu halde bırakılması hâlen ve istikbâlen câiz olamiyacağı derkâr olmağın ol bâbda emr-ü ferman hazret-i men lehü-l-emrindir. 29 şevval 1307 ve 5 haziran 1306.

Konya Valisi Ali Sürûri¹⁰⁶

¹⁰⁵ İzbudak, Veled Çelebi, *Tekke'den Meclise Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Hatıraları*, Haz: Yakup Şafak-Yusuf Öz, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 45.

Abdülvâhid Çelebi de Derviş Paşa'ya şu mektubu yollar:

“Devletlü efendim hazretleri,

Ma'lûm-ı dakayık-melzûm-ı hıdîvâneieri bulunduğu veçhile turuk-ı aliyye-i sûfiyyenin gaye-i sülükü râh-ı Hak'da ifnâ-yi vücûd ve bu ise şer-i kavîm-i Muhammediyye ve sünen-i şerîfe-i nebevîyye ve nücumı hü-dâ olan ashâb-ı güzîn-i Habîb-i Hudâ hazarâtının siyer ve meslek-i aliyyelerine iktifâ ile husûle mahsur bulunduğuna binâen ecdâd ve eslâf-ı dâiyânem bu şâhrâh-ı feyz-penâhda ibzâl-i vücûd ile tahsîl-i füyûzat-ı nâmahdûd buyurmuş oldukları meşhûd ve nezd-i dervîşânemde müstagnî-i şühûd bulunduğundan sıgar-ı sinn-i dâiyâuemden berü alâ kaderittâka tarîk-ı celîl-i feyz delil-i mezkûrda sâi ve farîza-i zimmet-i dâiyân bulunan daavât-ı hayriyyet âyât-ı hazret-i cihan-bânî ve rızâyı meyâminirtizâyı cenâb-ı zillullâhîyi tahsile müdâvemetle mübâhî bulunduğumdan hakk-ı dervîşânemde meslek-i mezkûra muhâlîf olan akaid-i rafz-u ilhâd-ı dalâlet-bünyâd ve Şîyyet isnâdı hiç bir erbâb-ı insâf nezdinde revâ görülen hâlâttan olmadığı halde ba'z-ı erbâb-ı muhâsede ve nifâkm teşvîkat ve tezvîrâtı eskâr ve niyyât-ı muhtefiyesine tevâfuk eden vâlî-i vilâyet devletlü Paşa hazretleri hakk-ı dervîşânemde baz-ı müftereyâda cüretle hânedân-ı Mevlevîyye-i Siddîkiyyenin kesr-i namusuna kıyâm etmekte bulunmuş ve hattâ mahz-ı ihsân ve atâyâ-yı saltanat-ı seniyyeden olan tahsîsât-ı dergâh-ı Hazret-i Pîr-i dest-gîri emsâli mesbuk olmıyan bir sûrette tedâhule bıraktırarak bu sûretle dahi icrâ-yi garaz ve tahkıyrâtta bulunmuş ve hânedân-ı Mevlevîyye şimdiye kadar isnâdât-ı vâkıa ve fisk-u fücûr ile itham edilmemiş olduğu cihetle cür'et-i vâkıa-ı kezûbe bütün ebnâ-i hânedân-ı mezkûreyi dil-hûn etmiş olduğundan tecâvüzât-ı umîmiyyesi ise müteretteb-i vazîfe-i dâiyânem bulunmadığından ol meb-hastan sarf-ı nazarla âcizlerinin ve evlâd-ı fukarâ-yi Mevlevîyyenin ta-addiyât-ı vakiadan muhafaza ve şayân-ı emn-ü i'timâd bir müdekkak irsal buyurularak tedkiyk-ı atıvâl-i dervîşânemle mazhar-ı ma'delet ve himâyet-i seniyye-i hazret-i gîfî-sitânî buyurulmaklığım ba'z-ı makamât-ı âliyyeden istid'â ve niyaz kılındığı gibi zât-ı devlet-meâbları salâbet-i dîniyye ve mahabbet-i hazârat-ı ehl-ullâh ile muttasıf ve şîme-i seciyye-i hakkaniyyet ve dervîşperverî ile ârâste ve meftûr bulduklarına mag- rûren arz-ı keyfiyyetle altıyüz seneyi mütecaviz hıfzu himâyet-i ma'neviyye-i rabbaniyye ve zîr-i sıyânet-i sûriyye-i saltanat-ı seniyye-i ebed-rehînede bulunan nâmus-ı âl-ü ensâb-i Siddîkiyye-i Mevlevîyyenin ikmâline tavassut ve himem-i celîle-i dâver-i ekremîlerinin ibzâliyle rûhâniyyet-i hazret-i Mevlânâ'ya hidmet ve isticlâb-ı teveccühât-ı cenab-ı Pîr-i müşârünileyhe himmet buyurulması niyazına

¹⁰⁶ BOA, Y. PRK. AZJ D:N: 17, G.N: 15.; (Belge için, Ek 3'e bkz.); Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 221-222.

cüret kılındı, ol bâbda emr-ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 17 zâ 1307 ve 22 haziran 1306.

*al-dâil-muhlis Post-nişîn-i Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ Abdülvâhid-ibn-i Hazret-i Mevlânâ*¹⁰⁷

Gölpınarlı, Abdülvâhid Çelebi'nin, bu mektubunda takiyye yapmakta olduğunu, yani inancını gizlemekte ve kendisinin büsbütün başka bir inanca sahip olduğu ve Bektâşî olduğunun, Mevlevîler arasında da yaygın ve doğru bir rivayet olduğunu belirtir. Hattâ Abdülvâhid Çelebi'nin, yalnız Bektaşîliğe müntesip bir muhip değil, bu tarikatten icazetli bir baba olduğunu da ifade eder.¹⁰⁸

Enver Ziya Karal'ın belirttiğine göre, Ferid Paşa'nın Konya valisi olduğu zaman önemli başarılar elde ettiğini, fakat sadrazamlığa bu başarılarından dolayı getirilmediğini de ifade eder. Sultan II. Abdülhamid'in, Mevlevî tarikatına bağlı olan veliaht Reşad Efendi'nin Konya'daki Çelebi Efendi ile münasebetlerinden endişeli olduğunu bilen Ferid Paşa, Çelebi Efendi'nin hareketlerini her defasında saraya ulaştırmıştır.¹⁰⁹ İzzet Paşa da bu bilgiyi tasdik etmiş ve “*Ferid Paşa'nın emniyyet-i şahaneye mazhar olmadığını bildiği Abdülvâhid Çelebi aleyhinde vuku bulan maruzat-ı mütevaliyesi, nazar-ı şahanede şahsını tezkiye ve mevkiini tashih eylediği*”¹¹⁰ ni eklemiştir.¹¹⁰

Ferid Paşa, padişah'ın gözüne girmek için, veliaht Mehmed Reşad Efendi ile ilişkileri iyi durumda olan Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülvâhid Çelebi Efendi'ye Konya'yı gerçekten de dar etmiş, Çelebi Efendiye sıkıntıya düşürecek hamleler de bulunmuştur:

*Vali-i vilayet Ferid Beyefendi kulları öteden beru hanedanımıza ve dâ'ilerine adavet ve husumeti olan birtakım fesedenin sözlerine bilatahkir itimad ederek, maaşlarımızın ahzi hususunda birtakım su'ubet göstermekde olduğu gibi, dâ'ilerine mensub memurînden bir zatı bugün habs ile yedi yüz senedir saye-i saltanat-ı seniyyede mahfuz olan hukuk ve namus-ı dâ'iyânemi ihlal eylemiştir.*¹¹¹

Abdülvâhid Çelebi Efendi, Sultan II: Abdülhamid'e yazdığı bu şikâyet mektubunun devamında, “*vali-i bî-insaf*” görevden alınmazsa kendisinin Konya'yı terk edeceğini yazmıştır. Saraydan kendisine verilen cevapta ise, kesinlikle şehri terk etmemesi ihtar kılınarak gerekli tahkikatın yapılacağı bildirilmiştir.¹¹²

¹⁰⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 222-223.

¹⁰⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 223.

¹⁰⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 300.

¹¹⁰ Kırmızı, Abdülhamit, “Usûl-i Tadrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre: Konya Valisi Ferid Paşa'nın eğitimi ıslah çalışmaları”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy. 19, 2005, s. 202-203.

¹¹¹ Kırmızı, “Usûl-i Tadrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre: Konya Valisi Ferid Paşa'nın eğitimi ıslah çalışmaları”, s. 203.

¹¹² Kırmızı, “Usûl-i Tadrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre: Konya Valisi Ferid Paşa'nın eğitimi ıslah çalışmaları”, s. 203.

Padişah II. Abdülhamid, Reşat Efendi'nin Mevlevî tarikatına bağlı olması hasebiyle, Konya'da bulunan Çelebi Efendiye ve bütün Mevlevîleri tarassut altında tutmuştur. Konya'da oturup da saraya hoş görünmeyi arzulayan herkes de bu fırsattan istifade etmek istemiştir. Hatta Konya Mevlânâ Aşçıbaşısının İstanbul'a doğru hareket ettiğini dahi Konya Valisi çok mühim bir olaymış gibi saraya haber etmiştir.¹¹³

Sonuç olarak ifade edilebilir ki; saray tarafından Abdülvâhid Çelebiye yapılan bu baskılar 1907 tarihinde ölene kadar sürmüştür. Kendisinden sonra posta geçen ve siyasetten uzak kalmayan Abdülhalim Çelebi de, Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için çalışan İttihat ve Terakki'ye destek olma bakımından, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebûsan Reisliğine ve Hareket Ordusu Komutanlığına bir mektup yazmıştır.¹¹⁴ Mektup aynen şu şekildedir:

“Dâîleri, altıyüz küsur senedenberi makam-ı Mevlânâ'mn eben an ceddin bil-irsi vel istihkak vârisi bulunduğumu arzeylerim. Türkiye'de meşrutiyetin tesisine Genç Türbler'le 31 mart hâdisesinden beş altı mah sonralarına kadar teşrîk-i mesâi etmiş ve hâkaan-ı esbak hazretlerinin (Abdülhamid II.) meşrutiyete sâdik kalacağına ahd-ü peymân etmiş olduğu halde nakz-ı ahd ettiği cemiyet (İttihat ve Terakki) tarafından beyan edilerek nakz-ı ahd eden bir padişahın makam-ı hükümdârîde bakası caiz olamayacağımdan bahs ile Konya'da makamımda bulunduğum zaman cemiyet ve meclis-i a'yan ve mebûsan riyasetleriyle Hareket Ordusu kumandanına nakz-ı ahd eden bir padişahın makam-ı hükümdârîde bakası caiz olamayacağımdan ceddin Sultan Veled Hazretleri cânibinden kendilerine hediye edilen seyfin, müşârûn ileyhten nez'i hakkında cebren, birer telgraf-nâme keşide ettirmiş ve zaten de müşârûn ileyhin haFine fetvâ verilmiş ve arzû-i umûmî de bunu arzu etmiş bulunmuş, müşârûn ileyh hazretlerini makam-ı saltanattan mal etmişlerdir.

Müşârûn ileyh hazretlerinin ber vech-i muharrer halinden sonra beşinci Sultan Mehmed câlis-i evreng-i saltanat olup taraf-ı âzîzânem- den kendilerine kılıç kuşatılmış, umum millet de bir derin nefes almış ise de maatteessüf çok zaman devam etmiyerek cemiyet-i ittihâdiyye zi- mâm-ı idâre-i devleti tecribesiz ve kakhâr ellerine alarak milleti ve vatani, şahidi bulunduğunuz ahvâle getirmişlerdir.

Akıbetin böyle olacağı evvelce tahmin ve anâsır-ı Hıristiyâniyyeyi imha politikasına ma'tûf olan programlarına sonradan muttali olduğum cenriyyet-i zâlimelerinden tâ o valöt hemen fekk-i irtibat ile aleyhlerine döndüğüm gibi merhum zât-ı şâhâneye (Mehmed Eeşad) bunlar hakkında bir takım marûzatta bulunduğum ve birçok i'damlann önünü almak gibi

¹¹³ Tahsin Paşa (Esbak Mabeyn Başkâtibi), *Abdülhamid Ve Yıldız Hatıraları*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 145.

¹¹⁴ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 326.

ebnâ-yi cins-i beşerime olan hizmetim, kendilerinin siyâset-i mecnû- nâne ve menfaat-ı zâtiyyelerine tevâfuk etmemesinden zât-ı şâhâneye, hakkımda birtakım iftira tertib ederek bilâ hûkra-i şer'î ve kanûnî, em-sâli şimdiye kadar mesbuk olmadığı halde dâîlerini makamımdan azlettirmişler ve yerime kendisine hiç bir gûnâ taalûku olmiyan ve cem'iyetle- rine intisab ettiği sonradan anlaşılın Veled Efendi'yi tâyin etmişlerdir. Cem'iyet-i ittihâdiyye, Öyle kanuna, târîh-i siyâsî-i devlete, an'anâta vâkıf bir kimseler olmayıp bir takım serseri güruhundan ibaret bulunmasından kendilerine muvafakat eden her kim olur ise olsun, ilyâ ve mu- hâlefet edeni imhâ eder birer baldırı çıplak olmalarından dâîlerinin an-anâtım nazar-ı itibarlarından uzak kaçmış, Veled Efendi'yi kendileriyle hem-fıkr ve ayâr bulmalarından ve bir devre-i hak ve hakıykatın geleceğini idrâk edememiş bulduklarından bu suretle mûmâ ileyhi tayin edi- vermişlerdir. Muhârebe-i mecnûnâneye iştirakimizde Veled Çelebi'ye bir alay tedarük ve ismine gönüllü Mevlevî alayı tesmiyesiyle Mısır'ı fethetmek üzere Şam'a ve Filistin'e gitmesi emredilmiş, mûmâ ileyh de bunların hâlis kardaşlanndan bulunmasından heman bu emirlerini infaz ile mâhud alayı tedarük ile Şam ve Filistin'e kadar giderek firari Cemal Paşa'nun orada bil-umum mezâlimine iştirâk ettiği cümlelerin malûmu bulunmuştur.

Tarîkat-i aliyye-i Mevlevîyyemizin üss-ül esâsı, öyle kılıçlar takınarak adam öldürmek için muhârebâta iştirâk etmek olmayıp bilakis âlem-i insâniyyete bilâ tefriyk-ı cins-ü mezheb, İlmî ve insâni hidrnet etmek olup, Veled Efendi ise öyle tarykden yetişme bir adam olmayıp jurnalcilik mesleği olan matbuat sansürlüğünden yetişme bir adam olmasından tanykımızın bu esasını hiç bir vakit bilememiş, şimdiye kadar Mevlevîlerin hiç bir muharebeye iştirâk etmemiş olduğunu teferrîis edememesinden mâhud alayı tedarük ile esâs-ı ahkâm-ı tanykîmizi bütün kâinat nazarından zîr-u zeber etmiştir. İttihadın kaçanuyan böyle erkânın hükümet, taht-ı tevkîf ve istintâka aldığı halde mûmâ ileyhın el'an isticvaba almamasını hükümetin hâlâ tarafdarlık ve rûh-ı istibdâd ile yaşadığı ve hiç bir vakit kanûnî bir hükümet elamiyacağına ayrıca bir de-lîl-i bâhirdir. Dâîlerinin güzerân eden bütün ecdâdım, dâimâ tarykımızın esâsı olan bütün âlem-i insâniyyete hizmet kazıvyesine bitemâmihâ riâyet etmiş ve anâsır-ı Hıristiyâniyyeyi dâimâ taht-ı himâyesine alarak anları birçok mezâlimden kurtarmış, pederim ve dâîleri, ecdâdımız bu yolundan ser-i mû inhirâf etmemiş olduğumuz, asrımızda bulunan bil-umûrun anâsır-ı Hıristiyâniyyenin tasdiyk edecekleriyle lüveydâ bulunmuştur.

Hakk-ı sarihimi hükümet-i hâziradan taleb ile bilâ sebeb-i şer'î ve kanûnî, hükümet-i ittihâdiyye tarafından azledildiğimi resmen isbât edip Konya ahalisi de iâde-i makamım için hükümete müracaat ettikleri, hükümet de buna karar vererek zât-ı şâhâneye arzettiği halde hükümdâ- rımız efendimiz hazretleri, birâderi merhum Sultan Hamid hakkında çek- tirildiğim

mâhut telgrafdan dolayı münfail olmasından bir takım müşkilât ikâ' buyurarak gayr-i mesbuk iken çelebîyan tarafından intihâb ile olsun buyurmakla irâde-i hümayunları yerine getirilmiş, onda da hâiz-i ekseriyyet olarak iâdeme artık mâni kalmamış iken şimdi de bil-umûm Mevlevî şeyhleri tarafından da intihâb edilsin gibi tarykımızın ahkâmına külliyyen mugayir olan bir teklif karşusunda bırakılmak gibi bir haksızlığa düçâr oluyorum. Bimennihil kerim anda da hâzi-i ekseriyyet olacağım muhakkak ise de hâkan-ı müşârün ileyh hazretlerinin yine bir teklif dermiyân edeceği meczûmum olmasından insâniyyet ve hakkaniyyet nâmına şu hakk-ı sarihimin iâde buyurulması, dünyâda bil-umûm hakkın yegâne müdâfî olan devlet-i muazzama-i âdileleri cânib-i ulyâsından delâlet buyurulması istirhâm eyler ve bu istirhâmının mektûm tutularak tensîb buyurulacak sûretle hükûmet-i Osmâniyyeden hakkımm taleb buyurulması ve mâdâm-el âdile-i muazzamaları nâm-ı ulyâsına zât-ı âlî-i asilânelerinden recâ ve niyâz eylerim, fermân.”¹¹⁵

Gölpınarlı, bu mektubun, İngiltere işgal kumandanlığına yönelik yazılmış olduğunu, temize çekilip verildiğinin de bilinemeyeceğini söyler ve şunu da ekler, “*Takvim-i Vakayî*” gazetesinde, çelebîlikten azledilmiş olan Veled Çelebi’nin yerine Abdülhalim Çelebi’nin tayini için irade sureti yayınlanmıştır. İradenin tarihi, neşrinden bir gün öncesine aittir. Muhtemelen bu tayinde, bu mektubun ve başvurulmuş olan makamın da etki olmuştur.¹¹⁶ Abdülhalim Çelebi, bu ikinci tayininde çelebîlik makamında bir sene kadar kalmış, 1920 tarihinde bu makama Âmil Çelebi tayin edilmiş fakat ölümü neticesinde, üçüncü kere Abdülhalim Çelebi Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini olarak tayin edilmiştir.¹¹⁷ 1925 tekrar azledilen Abdülhalim Çelebi’nin yerine ikinci defa Veled Çelebi tayin edilmiştir. Abdülhalim Çelebi ve Veled Çelebi, TBMM’ye mebus olarak da seçilmişlerdir.¹¹⁸

Konya Mevlevî Şeyhleri ile saray arasında gelişen münasebetler bu şekildeyken, burada bulunan bir başka tarikat Nakşîbendiye tarikatıdır. Konya’da Nakşî-Hâlidi şeyhlerinden Muhammed Bahaeddin Efendi, halk tarafından çok sevilen ve sayılan bir zattır. Sadece halk tarafından değil, aynı zamanda dönemin Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdulhamit Han’ın da teveccühüne mazhar olmuş bir kişidir. Abdülhamit Han’ın aileyle irtibatları anneleri vasıtasıyla Memiş Efendi’ye kadar uzanmaktadır. Abdulhamit Han’ın annesi Memiş Efendi’nin türbesine katkıda bulunmuş, kethüdası Said Bey vasıtasıyla caminin avlusunda bir

¹¹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 171-173.

¹¹⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 173.

¹¹⁷ BOA. K.D.B. 30-18-1-1. G.N: 15. (Belge için, Ek 4’e bkz.)

¹¹⁸ Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 69.; Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 173-174.

şadırvan yaptırmıştır. Abdulhamit Han'ın bu irtibatı devam ettirerek mektuplaşma yoluyla Bahaeddin Efendi'den ders aldığı dahi rivayet edilmektedir.¹¹⁹

¹¹⁹ Çelik, "Şeyh Muhammed Bahaeddin Efendi Ve İmzalı Kitapları", s. 232.

4. TARİKATLAR ARASI MÜNASEBET

4.1. Mevlevîlik-Bektaşîlik

Mevlevîlik tarihi süreç içerisinde, Mevlevîlerin bir bölümü (Şems kolu)¹²⁰, Bektaşîliğe karşı yakın bulunmuşlar ve bir neşve olarak Bektaşî tarikatına intisap etmişler, fakat Mevlevîlikleri daima öne çıkan tarafları olmuştur. Daha çok rind meşrep olan bu Mevlevîlerin başında yedi terkli taç giyen Celâleddin Ergun Çelebi (ö. 1373), on iki terkli taç giyen ve Irak ile Horasan seyahatine Mevlevî ve kırk Bektaşî dervişi ile çıkan Divane Mehmed Çelebi (ö. 1544 sonrası) ve Yenikapı Mevlevîhanesine postnişin olmadan önce Bektaşîliğe intisap etmiş olan Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1647) gibi Mevlevîler bulunmaktadır. Bu kaynaşma, bir kısım rind meşrep Mevlevîlere has kalmakla birlikte, son zamanlara kadar sürmüştür.¹²¹

XIX. yüzyılda, Konya Mevlânâ Dergâhı yirmi dokuzuncu postnişinlerinden Abdülvâhid Çelebi, Alevilikte ileri giden ve Bektaşî meşrebiyle bilinen bir Mevlevîdir.¹²² Abdülvâhid Çelebi, 1907 tarihinin Perşembe günü, İzmirli Rûhî Bey Baba (ö. 1898.)’dan İzmir’de nasip almış, babalık ve halifelik icazetnamesi, İstanbul Merdivenköy’de bulunan Bektaşî Dergâhı Postnişi Mehmed Ali Hilmi Dede Baba (ö. 1907) tarafından Konya’ya, daha sonra aynı dergâha şeyh olan Hacı Ahmed Baba vasıtasıyla gönderilmiştir.¹²³ Abdülbaki Gölpınarlı, Neyzen Tevfik’in (ö. 1953) de Abdülvâhid Çelebi’nin Bektaşî Tarikatına müntesip olduğunu ve babalığını belirttiği, dahası Abdülhalim Çelebi’nin de Bektaşî Tarikatına intisaplı olduğunu ifade etmektedir.¹²⁴

Abdülbaki Gölpınarlı’ya göre; son Çelebilerden Abdülhalim Çelebi de Alevilikte ileri giden ve Bektaşî meşrebiyle meşhur olan Mevlevîler içerisinde. Abdülhalim Çelebi’nin, Bektaşîliğe intisap etmesi ve Bektaşîlikten hilafet almış olması, onun yolunda olan birçok dedelerin de Bektaşîliğe girmesi, Hacı Bektaş Tekkesi ile mektuplaşması, velhasıl

¹²⁰ Gölpınarlı’ya göre; Mevlevîler içerisinde “Şems Kolu” ve “Veled kolu” diye iki ayrı koldan bahsedilmektedir. Bahsedilen bu kollardan Şems koluna mensup olanlar, her ne kadar Mevlevî olsalar da, rind meşrep, coşkun ve aşırı derecede bir Bektaşî yahut Melami gibi yaşarlar. Diğer kol olan Veled koluna mensup olanlar ise, zahidlerdir, aynı zamanda şeriat kurallarına da bağlıdırlar. Mevlevîler içerisinde iki ayrı kol’un bulunduğunu ise Şeyh Galip gibi bir takım Mevlevîler ise kabul etmemektedirler. Konuyla alakalı olarak detaylı bilgi için Bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 193-203.

¹²¹ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, s. 376.

¹²² Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 170.

¹²³ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 223-224.

¹²⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 224.

Bektaşîlikle Mevlevîliğin kaynaşarak büyük bir kuvvet teşkil edecek mahiyet alması vehmi, jurnalciler için fırsat oluşturmuş ve saray, bu durumdan son derece rahatsız olmuştur.¹²⁵

Bu asırda başta İstanbul dergâhlarına mensup olmak üzere bazı Mevlevîlerin de Bektaşî tarikatına mensup olduğu ya da bir neşve olarak Bektaşîliği benimsemiş olduğu ifade edilebilir.¹²⁶

4.2. Mevlevîlik-Nakşibendîlik

Mevlevî müntesipleri ile Nakşî müntesipleri arasındaki yakınlaşmada Mevlevîlerin başucu kitabı sayılan *Mesnevî* 'nin rolü büyüktür. Zira *Mesnevî* sadece Mevlevî dervişlerine değil, aynı zamanda tekke dışında olan insanlara da ufuk açıcı olmuştur. Özellikle şiir ve edebiyat ile meşgul olan kişilerin hemen hemen hepsi bir tarikata muhibdir ve direkt olarak bir tarikata intisap etmemiş olsa bile bu atmosferden etkilenmiştir. Muallim Nâci bu grubun düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “*Zâhiren bir tarikate entisap etmemek hususunda bizde isr-i pedere iktifa eyledik. Fakat bizde bir tecelli vaki oldu. Mesnevî-i Şerif okuduk, gönlümüzü cezbetti. En ziyade Mevlevîleri sevdik. İttihad-ı ma'neviyyeye nazaran Hz. Mevlânâ'yı sevmek demek olduğundan eminiz*”¹²⁷

XIX. yüzyıl ile birlikte İstanbul'da yaşayan önemli Nakşî şeyhlerinin aynı zamanda Mevlevîhan olduğu da bilinmektedir. Bilhassa bu dönem içerisinde II. Mahmud'un yeniçeriliği ortadan kaldırmış olması ve bundan hareketle Bektaşîliğin de yasaklanması ile birlikte, ortaya çıkan boşlukta Mevlevîlik ve Nakşibendîlikle doldurulma fikri, Mevlevîlik ve Nakşibendîliği daha çok birbirine yaklaştırmış ve bu siyâsî etkiyle, bu yüzyılda Mevlevîlik ve Nakşibendîlik birbiriyle kaynaşmıştır.¹²⁸

Abdülbâki Gölpınarlı'nın aktarmış olduğu bilgilere göre; zamanında büyük bir şöhret kazanmış olan ve adına, Üsküdar'da Selimiye'de bir dergâh ve mescit inşa edilen Nakşibendî şeyhi, Konyalı Şeyh Behçet Ali Efendi¹²⁹ (ö. 1866) ile yerine geçen halifesi ve torunu olan Şeyh Muhammed Said (ö. 1896) de birer Mesnevîhandır. *Mesnevî* okutmuşlar ve saliklerini Mevlevî neşvesi ile teslik ederek, destarlı Mevlevî sikkesi giymişlerdir.¹³⁰

¹²⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 221.

¹²⁶ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, s. 377.

¹²⁷ Kara, Mustafa, “Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf Ve Tarikatler”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, c. IV, 1985, s. 989.

¹²⁸ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, s. 382.

¹²⁹ Hayatı hakkında detaylı bilgi için Bkz. Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 229.

¹³⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 2006, s. 321-322.

Konya’da prensipleri, praktikleri, ayin ve merasimleri birbirinden farklı olan bu iki tarikatın şeyh ve müridleri arasında bir rekabet ve husumetin yaşanmadığı görülmektedir. Aksine, birbirleriyle son derece samimi ve dostane ilişkiler kurmuşlardır. Bu yakınlaşma o kadar ileri gitmiştir ki, Mevlevîler, Nakşibendîleri, kendilerinden bir şube gibi telakki etmeye başlamışlar ve hatta bazı Nakşî usullerini benimseyip uygulamışlardır. Bu gelişmeler, Nakşîler arasında memnuniyetle karşılanmıştır. Hatta Mevlânâ’nın, Şeyh Bahâeddin Nakşibend’e işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir.¹³¹

XVIII. ve XIX. yüzyılda Nakşibendî şeyhlerinden bazıları, Mesnevîhaneler açmışlar ve *Mesnevî* okuyup okutmuşlardır. Murad Molla (ö. 1778), İstanbul’da bir Mesnevîhane kurarken, diğer bir Nakşibendî şeyhi Murad Buhari (ö. 1848) Eyüp’te bir Dârü’l-Mesnevî kurmuş ve *Mesnevî* ‘yi okutmuştur. Kendisi ayrıca, *Mesnevî*’ye bir şerh yazmıştır.¹³²

¹³¹ Sarıkaya, Yaşar, “Osmanlı Dönemi Konya’ında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)”, www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi3/Sarikaya.pdf, s. 25-26, 30/03/2019 tarihinde erişilmiştir.

¹³² Sarıkaya, “Osmanlı Dönemi Konya’ında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)”, s. 26.

5. MEŞÂYİH'İN İLMÎ FAALİYETLERİ

5.1. Medrese İlimleri Ve Meşâyih

XIX. yüzyıl Konya'sı mutasavvıflarına baktığımızda, onlar sadece tekke ve zâviyelerde değil aynı zamanda medreselerde de insan yetiştirmişlerdir. Bu medreselerde aktif olarak görev almışlar ve Konya medreselerinde eğitim gören talebelere hem pozitif ilimler hem de dinî ilimler okutarak eğitim vermişlerdir.

Cıvıoğlu Medresesinde 1882 tarihinde müderrislik yapan ve aynı zamanda Nakşî şeyhliği de yapmış olan Aladağlı Hacı Mustafa Efendi 65 talebeye *Hüsniye, Câmî ve İzhâr* okutmuştur.¹³³ 1883 tarihinde Aladağlı Hacı Mustafa Efendi aynı şekilde göreve devam etmiştir. Ders ve talebe miktarında bir değişiklik olmadığı da görülmektedir. Fakat 1901 tarihine gelindiğinde ise talebe miktarında azalmalar olmuş ve bu sayı 45'e düşmüştür. Hacı Mustafa Efendi, 1903 tarihinde 45 talebeyi okutmaya devam etmiştir. Sadece salnamelere bakılacak olursa Aladağlı Hacı Mustafa Efendi 20 yıl boyunca aynı medrese de görev yapmıştır. Önce ve sonrasında Aladağlı Hacı Mustafa Efendi'nin Cıvıoğlu Medresesindeki müderrislik süresi çok daha uzundur.¹³⁴ Yaklaşık 40 yıl olarak ifade edilmektedir. Hacı Mustafa Efendi'nin 1914 tarihindeki talebe miktarı ise 153 kişi olarak bilinmektedir.¹³⁵

Hacı Hasanbaşı olarak da bilinen Vakî Medresesi müderrisi ve aynı zamanda Nakşibendî Tarikatı'nın Hâlidîye kolu şeyhlerinden Abdülbasîr Efendi 1882 tarihinde Medresesinde 35 talebeye *Tasavvurat, İzhar ve Mültekâ* derslerini okutmuştur.¹³⁶ Ertesi yıl da aynı sayıdaki öğrenci grubuna yine aynı dersleri okutmuştur.¹³⁷

Kalender Efendi olarak da bilinen ve Tarikatı Nakşibendî ve Mevlevî şeyhlerinin büyüklerinden olan İçelli Ahmet Fevzi Efendi uzun yıllar Şerafeddin Camii civarındaki Kadızade ve Sultan Veled Medresesinde müderrislik görevinde bulundu ve pek çok talebe yetiştirmiştir. 1876 tarihinde 30 talebesine *Tasavvurat, Mesnevî, Molla Cami, Pend-i Attar ve Emsile-i Farisi* derslerini okutmuştur. Vefatına kadar yaklaşık aynı dersleri aynı sayıdaki talebelerine okutmaya devam etmiştir.¹³⁸

¹³³ KVS., 1300 H., s. 55.

¹³⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 249.

¹³⁵ Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konyasında Bir Müderris Sufi: Muhammed Bahâeddin Efendi El-Bozkurî*, Konya: Aybil Yayınları, 2011, s. 19.

¹³⁶ KVS., 1300 H., s. 56.

¹³⁷ KVS., 1301 H., s. 53.

¹³⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 256.

Hem ulemâdan hem de Bektaşî olan Hacı Seyyid Efendi¹³⁹, Köprübaşı (Hacı Seyyid Efendi) Medresesinde 1882 tarihinde 35 talebeye *Molla Cami ve İzhar* okutmuştur.¹⁴⁰ Ertesi yıl talebe sayısı 25'e düşmüş¹⁴¹ olsa da aynı dersleri talebelere okutmaya devam etmiştir.¹⁴²

Nakiboğlu Medresesinde 1848 tarihinde 20 tanesi talebe 17 tanesi çömez olmak üzere toplam 37 öğrenci okumuştur. Bu medresenin müderrisi ise Nakşibendî Tarikatından olan Abdülehad Efendidir.¹⁴³

Abdülehad Efendi'nin de öğrencisi olan Nakşibendî şeyhlerinden İçelli Şeyh Mehmed Sadık Efendi, hocası gibi Nakiboğlu Medresesinde müderrislik yapmıştır. 31 yaşında iken müderris olduğu bu medresede 27 yıl 6 ay görev yapmıştır.¹⁴⁴ 58 yaşlarında iken de Sırçalı Medrese müderrisliği uhdesine tevdi edildi, beş yıla yakın da burada talebe okuttu.¹⁴⁵

Tarikat-ı Nakşibendiye-i Hâlidiye koluna mensup ve Memiş Efendi'den devam eden kolun halifelerinden olan Şeyh Ahmet Efendi Saraçoğlu Medresesinde uzun yıllar müderrislik yaptı. O da tıpkı İçelli Şeyh Mehmed Sadık Efendi gibi Abdülehad Efendi'nin öğrencilerindedir.¹⁴⁶

Şirvaniye Medresesi Müderrisi ve Nakşibendi Tarikatı şeyhi Hacı Halil Efendi 1882 tarihinde 50 talebeye *Dürrü'n-Nâcî, Molla Câmî, İzhar ve Hayâli* derslerini okutmuştur.¹⁴⁷ 1883 tarihinde gelindiğinde talebe miktarının ve derslerin aynı olduğu görülmektedir.¹⁴⁸ Hacı Halil Efendi'nin 1901, 1903'te de müderrisliğe devam ettiği görülmekte ve bu seferki talebe miktarı ise 40 kişidir.¹⁴⁹

Yeğenoğlu (Mecidiye) Medresesinde on yılı aşkın müderrislik yapan ve Nakşibendî Tarikatı şeyhlerinden olan Topbaşzâde Hacı Ahmet Kudsî Efendi Uzun yıllar Konya'da *Hadis* ve *Tefsir* okutmuştur. Ayrıca Yeğenoğlu (Mecidiye) Medresesinde 1874 yılı Salnamesine

¹³⁹ Detaylı bilgi için bkz. Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 300.

¹⁴⁰ KVS., 1300 H., s. 54.

¹⁴¹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 300.

¹⁴² KVS., 1301 H., s. 52.

¹⁴³ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 353.

¹⁴⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 354.

¹⁴⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 249.

¹⁴⁶ Uyar, Veli Sabri, "Hattatlar Armağanı", *Konya Mecmuası*, sy. 95-96. s. 22.

¹⁴⁷ KVS., 1300 H., s. 56.

¹⁴⁸ KVS., 1301 H., s. 53.

¹⁴⁹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 388.

göre, Sultan Selim Camii'nde 48 talebesine *Şifa-i Şerif* ve *Buhari* okutmuştur.¹⁵⁰ 1875 yılı Salnamesine göre ise 19 talebeye *Şifa-i Şerif* okutmuştur.¹⁵¹

“Meclis Hoca” olarak da bilinen Tarikat-ı Nakşibendiye-i Hâliidiye halifelerinin ileri gelenlerinden olan ve aynı zamanda uzun yıllar Kütüphane Medresesi Müderrisliğinde bulunan İçelli Hacı Mehmet Efendi 1292 H. Salnamesine göre Kütüphane Medresesinde 90 talebeye *Hayâli*, *Molla Câmî*, *Me'ânî Muhtasar*, *Dürer*, *Şafiye* derslerini okutmuştur.¹⁵² 1876 tarihinde yüz altmış talebesine *Hayâli*, *Me'ânî Muhtasar*, *Dürer*, *Şafiye* ve *Kudûrî* okutmuştur. Ertesi yıl talebe sayısı yüz seksene yükseldi. Mehmet Efendi'nin müteakip yıllarda da bu başarısı devam etti. O tarihlerde en çok talebesi olan müderrisler arasında yer aldı. O dönemlerde medresesi adeta bir üniversite gibi hizmet vermiştir.¹⁵³

Bekir Sami Paşa Medresesi ilk şeyh ve müderrisi olan Hacı Mehmet Himmet Efendi, 1848 tarihinde 9 tanesi talebe 11 tanesi çömez olmak üzere toplam 20 öğrenciye ders vermiştir.¹⁵⁴

Konya'nın büyük âlimlerinden Nakşibendî Tarikatı Hâliidiye Müceddidî kolu şeyhi ve Bekir Sami Paşa Medresesi müderrisi Muhammed Bahâeddin Efendi 1883 tarihinde 30 talebesine *Dürrü'n-Nâcî* ve *Dürrü'l-Muhtar* derslerini okutmuştur.¹⁵⁵ 1884 tarihinde talebe sayısı yine 30 olan Bahâeddin Efendi aynı dersleri okutmaya devam etmiştir.¹⁵⁶ 1901 tarihine gelindiğinde ise talebe sayısının biraz daha arttığı görülmektedir. Bu tarihte Şeyh Efendi'nin talebe sayısı 40 olmuştur.¹⁵⁷

Muhammed Bahâeddin Efendi'nin küçük kardeşi olan Hasan Kudsî Efendi, ağabeyinin medresesi Paşa Dairesinde Müderris ve aynı zamanda Nakşibendî Tarikatı Hâliidiye Müceddidî kolu şeyhidir. Medresede *Kıraat*, *Rivayet*, *Dirayet İlimleri* ile birlikte *Hat* dersleri de vermiştir.¹⁵⁸

Konya'nın önemli medreselerinden biri olan Islâh-ı Medâris-i İslamiye, Nakşibendî Tarikatı şeyhleri olan Mehmed Zeynelabidin Efendi, Muhammed Rifat Efendi ve Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi başta olmak üzere, Konyalı ilim adamları, hayırsever insanlar birlikte

¹⁵⁰ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 270.

¹⁵¹ KVS., 1292 H., s. 124.

¹⁵² KVS., 1292 H., s. 124.

¹⁵³ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 257.

¹⁵⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 491.

¹⁵⁵ KVS., 1300 H., s. 57.

¹⁵⁶ KVS., 1301 H., s. 54.

¹⁵⁷ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 492.

¹⁵⁸ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 493.

kurmuşlardır. Baş kurucuları olan bu üç kardeş Zeynelabidin Efendi, Rifat Efendi ve Ziya Efendi, İslam'ın arzuladığı çapta yetişmiş olan madde ve mana ilimlerini kendilerinde toplayan kişilerdir.¹⁵⁹ Babaları Muhammed Bahâeddin Efendi'nin “*din ilimleri ile fen ilimleri bir arada okutulmalıdır*” düşüncesini fiili olarak bu medrese ile hayata geçirmişlerdir.¹⁶⁰ Yani bu medrese de hem dini ilimler okutulacak hem de fen ilimleri okutulmuş, adeta bir üniversite seviyesinde bir okul olmuştur.

Muhammed Rifat Efendi'nin, daha çok mantık derslerine girdiği görülmekte,¹⁶¹ genel adıyla belirtmek gerekirse aklî ve naklî ilimleri okuttuğu ifade edilebilir.

Beynelmîl bir ilim otoritesi olan Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi ise *Fizik, Kimya ve Kozmografya* gibi *Fen* derslerine girmiştir.¹⁶² Büyük Türk ve İslam Âlimi Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi'nin girdiği bunlarla sınırlı değildir. *Dini ilimler, Fünun-ı Edebiye, Tefsir ve Hadis* derslerine de girmiştir.¹⁶³

Hasan Kudsi Efendinin oğlu olan Ali Rıza Kudsi Efendi'nin de, müderrisi olduğu Islâh-ı Medâris'te *Arapça, Akaid, İlm-i Ahlak, Ulûm-i Diniyye ve Kıraat* derslerine girdiği belirtilmektedir.¹⁶⁴

Gilisralı Medresesi müderrislerinden Hacı Osman Efendi'nin (ö. 1897) 1874 tarihinde 27 talebesine *Şerh-i Akaid ve İsağöçü* derslerini, 1882 tarihinde 28 talebesine *Tefsir, Kadimîr* ve *Mirat* derslerini okutmuştur.¹⁶⁵ Hacı Osman Efendi'nin 1883 tarihinde gelindiğinde ise 36 tane talebesi bulunmaktadır ve bu talebelerine Dürrü'n-Naci ve Mülteka derslerini okutmuştur.¹⁶⁶ Bir sonraki yıl da yine aynı sayıdaki talebesine *Tefsir-i Mir'at* ve *Molla Câmî* derslerini okutmuştur.¹⁶⁷

1910 tarihinde Mehmed Reşad (ö. 1918) tarafından Mevlânâ dergâhına postnişin olarak getirilen Veled Çelebi İzbudak, Karatay Medresesinde müderrislik yapmıştır. Talebelerine *Farisî dersleri* vermiştir.¹⁶⁸ Veled Çelebinin bu görevde ne kadar kaldığı tam

¹⁵⁹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 495.

¹⁶⁰ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 366.

¹⁶¹ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya: Memleket Gazetesi Yayınları, 2007, s. 520.

¹⁶² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 520.

¹⁶³ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 527-528.

¹⁶⁴ Bilgili, İsmail, *Müdrerris Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri*, Konya: İzi Süt A.Ş., 2012, s. 52.

¹⁶⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 373.

¹⁶⁶ KVS., 1300 H., s. 56.

¹⁶⁷ KVS., 1301 H., s. 54.

¹⁶⁸ Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 16-17.

olarak bilinmemektedir. Fakat Karatay Medresesinin 1910 tarihinde aktif ve aynı zamanda öğrencilerinin de bulunduğu bilinmektedir. Medrese 1914 tarihinde 17 talebe okutmaktadır.¹⁶⁹

5.2. Mutasavvıfların Telif Ettikleri Eserler

Konya'daki sûfîlerin meşihat ve tedris faâliyetlerinin yanı sıra az sayıda da olsa telifte de buldukları görülmektedir. Ancak bunlar nitelik ve nicelik olarak fazla sayıda olmadığı gibi tanınmış eserler de değildir. Eser telif etmiş olan şeyhler ve telif etmiş oldukları eserler şu şekildedir:

Bekir Sami Paşa medresesi müderrisi olan Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Nakşîlik âdâbına dâir *İkâzu'n-Nâimîn ve Tenbîhu'l- Mukallidîn*, vahdet-i vücûd reddiyesi olarak ise *Bâisü'l-Mağfira fi beyâni Akvâli'l-Vahdet* adlı iki eseri bulunmaktadır. Ayrıca, *Şemsü'ş-Şümûs* kitabının babasına dair bölümünü kendisi kaleme almıştır.¹⁷⁰ Muhammed Bahâeddin Efendinin küçük kardeşi olan Hasan Kudî Efendi'nin *Hikmeti Teşri* adında bir eser telif ettiği bilinmekte, fakat vefatından sonra nerede ve kimde kaldığı bilinmemiştir.¹⁷¹

Nakşibendi Tarikatı ve Islâh-ı Medâris'in bir başka müderrisi Zeynelabidîn Efendi'nin de *İslâmiyet ve Meşrutiyet, Malumât-ı Medeniye* gibi basılmış eserleri bulunmaktadır.¹⁷²

Yine Nakşibendî Tarikatı ve Islâh-ı Medâris müderrislerinden Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'nin yirmiye yakın eseri olduğu, fakat bunların hepsinin günümüze ulaşmadığı belirtilmektedir. Günümüze kadar gelmiş olan eserleri daha çok Konya Hukuk Mektebindeki dersleri esnasında tutturduğu notların basımından oluşmaktadır. Özellikle miras hukukuyla alakalı okutmuş olduğu *Emâli'l-Ferâiz, Ucâletü'l-Ferâiz, Sülâfetü'l-Ferâiz* ve *Emâli'l-Vesâya* adlı eserleri Meşriki İrfan Matbaasında bastırılarak kitaplaştırılmıştır. Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'nin Konya Mekteb-i Hukuk birinci sınıf öğrencilerine okuttuğu ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin ilk yüz maddesini kapsayan *Kavaid-i Külliye Şerhi* ders notları da günümüze ulaşmıştır. Ahmed Ziya Efendi'nin *Kaside-i Ziyaiyye (Dâliyye)* ve *Kaside-i Lâmiye* isimli Arapça şiirleri de vardır.¹⁷³ Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki Ahmed Ziya Efendi sadece bilimsel alanda yazılar yazmamıştır. II. Meşrutiyetle birlikte Konya'da yayımlanmaya başlayan Anadolu Gazetesi'nde yazarlık yapmış ve İntibah Gazetesi'nde de "Başyazar" olarak

¹⁶⁹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 174-175.

¹⁷⁰ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 361.

¹⁷¹ Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konya'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşîlik Risâlesi*, Konya: Palet Yayınları, 2018, s. 32.

¹⁷² Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 525.

¹⁷³ Bilgili, İsmail, "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi", *Merhaba Akademik Sayfalar*, c. 14, sy. 8, 2014, s. 123-124.

yazılarına devam etmiştir.¹⁷⁴ Ziya Efendi'nin *Kaside-i Ziyaiye* diye anılan meşhur kasidesinin bir bölümü şöyledir:

“Belliğ selâmı sabâ billahi in teridi,

Medineten li Habîbi 'l-mâcidi 'l-ehadi.

Sellim tü câhe şefî il halgı müntesibâ

Mikdâra nebti 'l-berâ evzid vezid vezidi.

Mevlâya salli ve sellim dâimen ebedâ,

Âlâ Habîbike hayril halgı küllihi mi.

Uğrarsan Medine 'ye Allah için ey sabâ

Sun Habîb-i Hûda 'ya benden de bir merhaba

Divan durup önünde sunarken selâmımı

Arzın nebatlarınca arzet ihtiramımı...”¹⁷⁵

Ali Rıza Kudsî Efendi, hocası ve amcaoğlu Ziya Efendi gibi kalem erbabındandır. Babalık ve İntibah gazetelerinde pek çok makaleler kaleme almıştır.¹⁷⁶ Aynı zamanda İntibah gazetesinde bir süre imtiyaz sahibi olarak kendisi yayımlamıştır.¹⁷⁷ Ayrıca Namazda *Miktâr-ı Kıraat ve el-Fıraku'l-İslâmiye*, *Küllühüm Müslimûn*, *Ezan ve Hutbe*, *İlm-i Ahlak ve Ulûm-i Diniyye Derleri* adlarında eserleri bulunmaktadır.¹⁷⁸

Konya Müftüsü ve Nakşibendî şeyhi olan Abdülehad Efendinin *Mev'iza-i Hasene* isimli bir telif eseri bulunmaktadır.¹⁷⁹ Muhaddis bir kimliğe sahip olan Topbaşzâde Ahmet Kudsî Efendi ise, ashâb-ı kiramın faziletine dâir *Hidayetü'l-Meratip fi Fezaili'l-Eshab* isminde bir eser tertip etmiş ve bu eseri de basılmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 529-530.

¹⁷⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 372.

¹⁷⁶ Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, s. 3.

¹⁷⁷ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 533.

¹⁷⁸ Bilgili, *Müderriş Hasan Kudsi Efendi Ve İcazetleri*, s. 55.

¹⁷⁹ Uyar, “Konya Bilginleri”, sy. 127-128, s. 13.

¹⁸⁰ Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, c. 1, 1972, s. 250.

Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinlerinden Veled Çelebi'nin pek çok eseri bulunmakla beraber bunların en önemlisi M. E. B. tarafından bastırılmış olan *Mesnevî* tercümesidir. *Şerh-i Aşkname*, *Bedayü'l-efâr*, *Leyla ile Mecnun*, *Rubaiyat-ı Hazret-i Mevlâna*, *Letâif-i Hâce Nasreddin*, *Lisan-ı Fârîsi*, *Hayrû'l-kelam*, *Menakıb-ı Hazret-i Mevlâna*, *Türk Diline Methal* eserlerinden bazılarıdır.¹⁸¹

¹⁸¹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 477.

6. TEKKE KÜTÜPHANELERİ

6.1. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi

Mevlânâ Dergâhında ilk kütüphaneyi kuran, Mevlânâ soyundan gelen, yirmi beşinci postnişin Mehmed Said Hemdem Çelebi olmuştur. Alim, fazıl, şair bir zat olan Mehmed Said Hemdem Çelebi, 1854 tarihinde, dergâhtaki kitaplar ile, çeşitli yerlerden toplamış olduğu kitapları envanter ederek mühürlemiş ve böylelikle sadece Mevlevîliğe değil, bütün ilim dünyasına hizmette bulunmuştur.¹⁸² Hasan Paşa Türbesi'nde kurulan kütüphaneyi. Daha sonra Mevlâna Türbesi'nin güney yönüne bitişik olan payanda ile Hasan Paşa Türbesi'nin arası ahşapla kapatılarak kütüphane olarak kullanılmıştır.¹⁸³

Dergâh içinde bulunan kütüphanede 1898 tarihinde 1373 kitap vardır. 1907 tarihinde ise miktar 27 artmış ve 1400 olmuştur.¹⁸⁴

Kütüphane çok daha zenginleştirilmiş haliyle günümüzde, Mevlânâ Müzesi içinde hizmet vermeye devam etmektedir.¹⁸⁵ Mevlânâ Müzesi Kütüphanesine ek olarak ayrıca şu kütüphaneler hediye edildiğini de belirtmek gerekir: Muallim M. Ferid Uğur Kütüphanesi, Hacı Mehmed Dişşöken Kütüphanesi, Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi, Mehmet Önder Kütüphanesi.¹⁸⁶

6.2. Sadreddin Konevî Kütüphanesi

Konevî'nin, kitabede zikredilen kütüphanesi, kendisine ve mürşidi İbn-i Arabî'ye ait çeşitli eserleri ihtiva etmektedir. Mamureyi ziyaret edenler gibi, sırf bu eserleri görüp, mütalaa etmek için Konya'ya gelen birçok âlim, yazdıkları eserlerinde, Konevî kütüphanesindeki eserlerden sık sık bahsederler. Yüzyıllar boyunca böylece hizmetine devam eden kütüphanedeki eserler, son yarım asır içerisinde, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne nakledilmişlerdir.¹⁸⁷

¹⁸² Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 412.

¹⁸³ Bakırcı, Naci, "Konya Mevlâna Dergâhı", *İstem*, Yıl. 5, sy. 10, 2007, s. 204.

¹⁸⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 113.

¹⁸⁵ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 113.

¹⁸⁶ Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 413-414.

¹⁸⁷ Özönder, Hasan, "Sadreddin Konevi Ma'muresi'nin Mimari Teşekkülü", *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, sy. 4, 1989, s. 142-143.

1875¹⁸⁸,1879¹⁸⁹,1881¹⁹⁰,1882¹⁹¹,1883¹⁹² ve 1884¹⁹³ tarihli Konya Vilayet Salnamelerinde ki bilgilere göre Sadreddin Konevî kütüphanesinde 61 çeşit kitap bulunmaktadır.

H. 1316,1317,1319 tarihlerinde ise 256 kitap bulunmaktadır. Bu sayı M. 1907 tarihinde ise 11 artarak 267 olmuştur.¹⁹⁴

6.3. Paşa Dairesi Kütüphanesi

Islâh-ı Medâris adıyla bilinen Paşa Dairesi, kütüphanesiyle beraber oluşturulmuştur. Kütüphanenin aslı, medreseyi kuran üç kardeşin şahıslarına ait kitaplara dayanmaktadır. Zeynelabidin, Rifat ve Ziya kardeşler, babalarından devraldıkları kitapları yenileriyle zenginleştirerek geniş bir kütüphane elde etmişlerdir. Doğal olarak bu kütüphaneden öğrenciler de faydalanmışlardır. Bu kurucu üç kardeş, kitabın ilim ve eğitimdeki önemli yerinin bilincinde olduklarından dolayı bu konuda hassas davranmışlardır. Ama medresenin yıkılması esnasında bu kütüphane yağmalanmıştır. Yağmalanan eserlerin içinde hey'et ilmine dair Ali Kuşçu'nun Fatih Sultan Mehmed için yaptığı madeni Gök Küresi de vardır. Kütüphaneden arta kalan ve ilgi duyulmayan kitapların bir kısmı ise bir şekilde vârislerin eline geçmiş, onlar da 1962'li yıllarda Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne bağışlamışlardır. Arasında Ziya Efendi'nin birkaç eseri de olmak üzere bu kitaplar halen Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndedir. Zeynelabidin, Rifat ve Ziya Efendi'lerin varislerinin Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne verdikleri bu kitaplar toplamında 1215 tanedir.¹⁹⁵

¹⁸⁸ KVS., 1292 H., s. 130.

¹⁸⁹ KVS., 1296 H., s. 153.

¹⁹⁰ KVS., 1298 H., s. 150.

¹⁹¹ KVS., 1299 H., s. 158.

¹⁹² KVS., 1300 H., s. 61.

¹⁹³ KVS., 1301 H., s. 58.

¹⁹⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 113.

¹⁹⁵ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 485.

7. HALK KÜLTÜRÜNDE TASAVVUF

Konya tarihinin geçmişine bakıldığında, Konya’da dinî inancın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu dini inancın tasavvuf ile birlikte daha da çoğaldığı, halk arasında daha da yaygınlaştığı ve insanların manevi ihtiyaçlarını giderme adına tasavvufun etkin bir rol üstlendiği de ifade edilebilir.

Konya’da tarikatlar, tekkeler, türbeler, hâsılı tasavvuf ile alakalı her şey büyük önem taşımaktadır. Çünkü tasavvuf ile alakalı olan her şey Konya kültürüyle iç içe geçmiş durumdadır. İnsanlar dini inançlarını tasavvuf ile daha güzel şekilde yaşamaktadırlar. Özel gün ve gecelerde *Mesnevî*, *Ahmediye*, *Muhammediye* okumaları, sohbet gelenekleri, zikir meclisleri bu durumun göstergesi olarak söylenebilir.¹⁹⁶

Konya’daki yaşantıyı, adet ve gelenekleri güzel bir şekilde gazete yazılarında anlatan Mahmut Sural, halkın yaşantısına dergâhların nasıl etki ettiğini Mevlânâ Dergâhı örneği ile şöyle anlatır: Adaklar çoğunlukla buraya adanır, dergâhın güney kapısı önünde bir kurban, bir tavuk veya bir horoz kanının akmadığı gün olmazdı. Dergâh mutfağı, dünyanın en lezzetli yemekleri yapan, en temiz ve en bereketli mutfağı idi. Mevlevî dervişleri, fakirler bu mutfaktan “Nasip” alırlar, haftanın bir gününde de Mevlânâ soyundan gelenlerin ve Mevlevî tarikatının ileri gelenlerinin evlerine yemek gönderilirdi.¹⁹⁷

Sural, günümüzde Kur’an’ı Kerimlerin, Hz. Şems’in ve Hz. Mevlânâ’nın giysilerinin teşhir edilmiş olduğunu ifade ederek, orasının kendi küçüklüğünde mescit olduğunu belirtir ve daha çok küçük yaşlarda iken babasının kendisini sık sık bu dergâhın mescidine götürdüğünü söyler. Ve anlatımına şöyle devam eder:

Sabah namazından sonra dervişler, doksan dokuzluk ve büyük taneli tesbih etrafında toplanıp birlikte otururlar ve zikir çekmeye başlardı. Zikir önce ağır ağır başlar, gittikçe bir ilahi coşku haline dönüşürdü. Öyle ki başlangıçta “Allah Allah” denildiği zikir coşku haline gelince, ben pek iyi anladığım halde, kulağımda farklı şekilde yansırı. Çocuk ruhum bu ilahi coşku karşısında uhrevi bir yaşam içine düşer gibi olurdu. Kim bilir neler tahayyül ederdim, bundan sonra sema başlar ve halk semayı semâhâne ile mescidi birbirinden ayıran demir parmaklıklar arkasından ve mescit bölümünden, birbirlerinin üzerlerine abanarak izlerlerdi. O

¹⁹⁶ Birekul, Mehmet, “Konya’da Dini Hayat”, s. 298.

¹⁹⁷ Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, s. 3.; Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, s. 3.

zamanlar bugünkü gibi birer gösteri niteliğinde olmadığı için, insan ruhu üzerindeki etkisi de tabii ki bir başka türdü.¹⁹⁸

Pîrî Mehmed Paşa Tekkesinin rutin hayatın içerisinde nasıl görüldüğünden de şu şekilde bahsedilmektedir: Bir takım beyaz entarili, haydariyeli, sarıklı, esmer, beyaz insanlar tekke odalarının önlerine serdikleri hasırların üstünde oturur, avlunun etrafındaki küçük mermer şadırvandan akan suların şırıltılarının ve semaver fokurtularını dinleye dinleye çay, kahve, tütün içerlerdi. Kış mevsimlerinde de derviş odalarının önlerinde, mangala konulmuş kömürlerin ateşlendiğini ve bir teneke veya mukavva ile körüklendiği ifade edilir. Bu tekkenin bir garipler tekkesi olduğu ve Arabı, Acemi, Afganı, Hintlisi... Müslüman Milletlerin hepsinden ve en azından üçer beşer kişi bu tekkede tanındığı belirtilmektedir.¹⁹⁹

Konya'da insanlar dünyevî dertlerini dinî inançlar ile giderme adına datasavvuf kurumları olan tekke ve türbeleri ziyaret ettikleri ve medet umdukları rivayet olunmaktadır. Bununla alakalı olarak, Eski Garaj tarafında, Burhan Dede Mahallesinde bulunan Burhaneddin (Fakih) Dede Türbesine²⁰⁰, halk arasında alazlama ve bezeme adlı hastalıkların tedavisi için insanlar giderlermiş. Alazlama ve bezeme, deri hastalıkları olup, deri üzerinde iri kabarcıkların çıkması ve kaşınmasına denir. Eskiden türbeye gelen hasta, dua ederek, orada hazırlanan çamuru kabarcıkların üzerine sürermiş. Günümüzde ise sadece dua edilmekte olduğu belirtilmiştir.²⁰¹

Şifa bulma adına ziyaret edilen bir başka tekke ise Afakan Tekkesidir. Konya Beyşehir yolu üzerinde tıp fakültesine giden Ana yolun sağ tarafında Akyokuş Eteğinde bulunan bir tekke olan Afakan Tekkesi, Afakan basan insanların iyileşme ümidi ile ziyaret ettikleri bir mekândır. Türbenin karşısına gelecek şekilde yolun diğer tarafında bir Pınar bulunmaktaymış Eskiden Ziyaretçiler bu pınardan su alıp türbenin içinde yanlarında getirdikleri gaz ocağı ile suyu ısıtıp yıkanmışlar. Yine yanlarında getirdikleri pişmiş yumurtaları soyarak bu yumurtanın kabuklarından soyulduğu gibi benim sıkıntılarım da benden soyulup gitsin derlermiş. Günümüzde ise ziyarete gelenler, içeride sandukaların yanına serilmiş olan seccadeler de namaz kılıp dua etmektedirler.²⁰²

¹⁹⁸ Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", s. 3.

¹⁹⁹ Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", s. 3.

²⁰⁰ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 222.

²⁰¹ Aydın, Mehmet, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2006, s. 10.

²⁰² Aydın, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 85.

İnsanların şifa bekledikleri bir başka türbe de, Pir Ebi (Pir'ab) Türbesidir. Burası ile alakalı birçok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birisi; asıl ismi Pir'ab olan şahıs Hacı Bektaş'ın aşçısıdır. Sadreddin-i Konevî'nin haber salması üzerine Hacı Bektaş Pir'ab'ı Konya'ya göndermiştir. Konya'da salgın bir hastalıkta Pirab iki çocuğunu kaybeder. Üçüncüsü de ölünce Pirab'ın karısı çılgına döner Pir'ab'dan çocuklarını diriltmesini ister. Pir'ab çocuğun başına gelip “*kalk*” der ve çocuk dirilip kalkar. Pir'ab'ın keramet sahibi olduğuna dair bir söylenti daha vardır. Şiddetli yağmurlardan sonra Konya'ya sel gelir. Mahalle halkı Pir'ab'a sığınır. Pir'ab şehre hızla gelmekte olan selin önüne çıkar ve eliyle işaret ederek “*dön*” der, sel de döner. Bir başkası söylenti ise; Pir Ebî, Nasrettin Hoca ve Hoca Cihan, Hoca Fakih'in öğrencileridir. Bir gün, öğrencileri onun kuzularından birisine göz diker ve hocanın yokluğunda keser pişirirler. Hoca Fakih bunu öğrenince, kuzuyu pişiren Pir Ebi'ye “*Senin kemiklerin kıyamete kadar kuzunun kemikleri gibi kaynatılsın*”, Hoca Cihan'a “*Çocuklar mezarında seni rahat bırakmasınlar*”, olaya gülen Nasrettin Hoca'ya da “*Senin de adın anıldıkça herkes gülsün*” demiştir. Yakın zamana kadar türbe yanındaki evde bir kazan içerisinde kemikler kaynatıldığı ve ziyaretçilere içirildiği, böylece zayıf yapılı çocukların kemiklerinin kuvvetlendiği ifade edilmiş olup; bugün bu tür işlemlere rastlanılmamaktadır.²⁰³

Önceden köy olan fakat şu anda belediye sınırları içerisinde bulunan, Konya'nın Alakova Mahallesi'ndeki Kurt Dede adıyla bilinen zatın kabri de şifa arayanların ziyaret mekânlarından birisidir. Buraya kurdeşen (kaşıntı) hastalığına tutulan kişiler gitmektedir. Kabrin başından bir avuç toprak alıyor. Dua okuyarak (İhlas, Felak, Nas) üç kez dönüyorlar. Sonra hasta kişi “*kurt oldum, kurdeşen oldum, huuu*” derken yanındaki biri, elinde süpürgeyle yukarıdan aşağıya doğru sanki vücudunda kurtlar varmış da onları dökmek için süpürüyormuş gibi süpürür. İsteyenler orada bir de su dökünürler. Alınan topraktan bir tutamı suya karıştırılıp şifa niyetiyle içilmektedir.²⁰⁴

İnsanlar, tasavvufu ve tasavvufla alakalı her şeyi, özellikle tekkeler olmak üzere, kendi menfaatlerine olan durumlarda vesile kılmışlardır. Bunlara örnek olarak yukarıda ismi geçen tekke ve türbeler gösterilebilir. Yine insanların ibadet ve zikir amaçlı bu kurumlara gittiğini Mevlânâ Dergâhı örneğinde belirtmiştik. Netice itibariyle tasavvufun, insanların hayatında hep var olduğu gerçeği ifade edilebilir.

²⁰³ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 102-103.; Aydın, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 57.

²⁰⁴ Aydın, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi* s. 93.

İKİNCİ BÖLÜM: XIX. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF

1. XIX. YÜZYIL KONYA'SINDA TASAVVUF KURUMU OLARAK TEKKELER

XIX. yüzyıl Konya'sında tasavvuf kurumu olarak faal tekkelere geçmeden önce, tekke hakkında genel bir bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

Tekke, dervişlerin ve tarikat erbabının bir araya gelip şeyh veya halifesinin yönetimi altında zikir, ayin ve ibadet ettikleri, seyr-u sülûkla meşgul oldukları, nefis terbiyesi gördükleri, ruhen ve ahlaken eğitilip ruhen ve ahlaken olgun kişiler haline geldikleri yerdir. Tekkeler mimari bakımdan çok farklıdır. Bazı tekkeler dervişlerin ve uzak yerden gelen dervişlerin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılmış olduğu halde, bazıları ise haftanın belli günlerinde veya günün belli saatlerinde bir araya gelip zikir ve sohbet etmek için inşa edilmiştir. Tekkelerin ribat, âsitâne, dergâh, savmaa, mescit, mihrap ve zâviye gibi çeşitli isimleri bulunmaktadır. Bunlardan ayrı olarak Mevlevîhane, pir evi gibi belli bir tarikatın ya da şeyhin ismiyle anılan tekkeler de bulunmaktadır.²⁰⁵

Eski Türk eğitiminde önemli bir yeri olan tekke ve zâviyeler, dini ve tasavvufî eğitimin verildiği ve uygulamasının yapıldığı bir eğitim merkeziydi. Köy ve kasabalarda bulunan tekkelede ise, medreseye devam etme fırsatı bulamamış kişilere mânevî bilgiler verilmektedir. Şehir merkezlerinde bazı tarikatlara bağlı tekke ve zaviyeler aynı zamanda medrese gibi bazı derslerin verildiği yerler olabilmekteydi. Osmanlı zamanında ilmî tarikatçılığın, yani medrese-tekke eğitiminin ön plana çıkarılmış olmasıyla tekke ve zaviyelerde eğitim-öğretime dair önemli gelişmeler olmuş, buralarda görevli âlim şeyhler, üst seviyede verdikleri derslerden başka birçok eser telif etmişlerdir. Tekkeler bu özelliklerini Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar devam ettirmişlerdir.²⁰⁶

Konya'da bulunan tekkeler de birer okul kabul edilmiş, buralardaki âlim şeyhler, kendi ihtisas alanlarına giren konularda dersler vermişlerdir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında, Şeyh Sadreddin-i Konevî Zâviyesi görevlileri arasında bir müderrisin bulunduğu ve bunun tekkede dersler verdiği görülmektedir. Konya'da bulunan tekkeler içinde kültürel bakımdan en aktif olanının Mevlânâ dergâhı olduğu söylenebilir. Toplumun seçkin insanlarının devam ettiği bu tekke, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinin okunup anlaşılması için Farsçanın öğretildiği, büyük şair ve musikişinasların yetiştirildiği bir fakülte durumundadır. Bazı

²⁰⁵ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012, s. 350.

²⁰⁶ Küçükdağ, Yusuf, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler I*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004, s.147-148.

tekkelerde ise, “muhaddis” adı verilen görevli tarafından hadis ilmi okutulmaktadır. Konya’da Nasuh Bey zaviyesi buna örnek gösterilebilir.²⁰⁷ Bu bağlamda tekkelerin, o dönemin insanları için farklı ilimlerin okutulduğu eğitim kurumları olduğu söylenebilir.

Konya’daki tekkelerin yapmış oldukları faâliyetlerin yanında, bir de kısaca bilgi vermek adına mimari özellikleri şöyle ifade edilebilir: Konya’da Selçuklular döneminde inşa edilen tekke binalarından bazıları taş ve tuğla ile yapılmış kubbeli yapılardır.²⁰⁸ Osmanlıların ilk dönemlerinde inşa edilen tekkeler ise, klasik mimari eserler şeklindedir. Günümüze kadar gelen tek örneği ise Piri Mehmet Paşa Zaviyesidir.²⁰⁹ XVI. yüzyıldan sonra inşa edilenler ise, plan ve kullanılan malzeme bakımından Konya evlerine benzemektedir. Kerpiç ve kara dam örtülüdür.²¹⁰

Bu tekkelerin geneli birkaç odadan oluşmaktadır. Bazıları külliye şeklindedir. Mevlânâ dergâhı Konya’nın ve hatta Osmanlı Devletinin en büyük tekkelerinde biridir.

Tekkeler hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra, şimdi XIX. yüzyılda Konya merkezinde bulunan faal tekkelere geçebiliriz.

1.1.Mevlevî Tekkeleri

1.1.1. Mevlânâ Türbesi

Mevlâna Dergâhı, Konya Kalesi’nin At Pazarı Kapısı dışında, Bahâeddin Sultan Veled’in sevdiği söylenen küçük bir tepenin üzerinde, onun vefatından sonra nâşının buraya defnedilmiş olmasıyla birlikte oluşmaya başlamıştır. Dönemin Sultanı Alâeddin Keykubad onun vefatından sonra mezarının başına vefat tarihi bulunan bir mermer kitabe diktirmiş, çevresine de duvar yaptırarak koruma altına almıştır.²¹¹

Bahâeddin Sultan Veled, herkes tarafından saygı gören âlim bir zattır. Vefatından sonra kabri halk tarafından ziyaret edilmeye başlanmış olmalıdır. Mezarının üstüne kerpiçten mütevâzi bir türbe ve yakınına da derviş hücrelerinin yaptırılmış olması, buranın kısa

²⁰⁷ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zâviyeler”, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004, s.148.

²⁰⁸ Örnek olarak Sahib Ata Hankahı gösterilebilir. Bkz. Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 114-116.

²⁰⁹ Bkz. Küçükdağ, Yusuf, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi Ve Vakfîyesi)”, *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004, s. 257-284.

²¹⁰ Küçükdağ, Yusuf, “Mahmud Dede Zâviyesi Vakfîyesi”, *Vakıflar Dergisi*, sy. XXII., Ankara: 1991. s. 83-90.

²¹¹ Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, Ter: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Kocabı Yayınları., 2012, s. 99-100.

zamanda önemli bir ziyaretgâh haline geldiğini göstermektedir.²¹² Tekke ve çevresindeki yapılar talebi karşılayamaz duruma gelince, Hz. Mevlânâ'nın sağlığında yeni yapılar eklenmiştir. Bundan dolayı Mevlânâ Dergâhı çok büyümüş, o zaman Konya'nın en büyük hankâhı haline gelmiştir.²¹³ Mevlânâ Dergâhı'nın çok daha esas olarak daha önemli bir yer haline gelmesi, Hz. Mevlânâ'nın 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmesinden sonra olmuştur. III. Gıyâseddin Keyhüsrev (ö. 1283)'in hükümdar olduğu sırada, Selçuklu sarayından Alâmeddin Kayser, Selçuklu Emîri Süleyman Pervane, Pervane'nin eşi Gürcü Hatun, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile birlikte, Mevlânâ'nın kabri üzerine, Tebrizli Bedreddin'e 160.000 dirhem harcayarak kubbeli, büyük bir türbe yaptırılmıştır. Yapım kitabesi bulunmamakla beraber, türbenin 1274 tarihinde tamamlandığı kabul edilmektedir.²¹⁴ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında teşkilatlanılacak olan Mevlevî tarikatının “huzur, huzur-i pîr” diye anılmakta olan bu merkez âsitanesi, Mevlevî tarikatının ilk kurulan dergâhı olmuştur.²¹⁵ Bu türbe, Mevlânâ'yı sevenler için bir merkez halini almış ve türbeye birçok vakıf geliri tahsis edilmiş ve bu tarihten sonra “Celâliye Vakıfları” adıyla müstesnâ vakıflardan sayılmıştır.²¹⁶

Mevlânâ Dergâhı Postnişinlerinden Abdülvâhid Çelebi'nin de, bu dergâha bahçe vakfettiği kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

Mevlânâ Dergâhı postnişini Abdülvâhid Çelebi'nin isteğiyle mahkeme tarafından gönderilen Abdülhalîm Efendi'nin oğlu Başkâtip Ahmed Şükrü Efendi, dergâhtaki şeyh dairesine gidip akd-i meclis-i şer' ettikleri zaman, Abdülvâhid Çelebi vakfını tescil için tayin ettiği mütevellî Mehmed Ârif Efendi'nin oğlu Âdil Çelebi'nin huzurunda sened-i hâkânî ile tasarrufta bulunmuştur. Tasarrufta bulunduğu yer ve miktarı şöyledir: Bınarı Mahallesi'nde Evkâf-ı Celâliye mülhakatından Dede Bahçesi ismiyle bilinen Hasan Efendi Bahçesi'nin bitişiğinde var olan doğu ve kuzey tarafında Dede Bahçesi, batısında Haydar hânesi ve güneyindeki ana yol ile mahdûd iki dönüm-i atık 18 evlek 38 yeni arşını kapsayan yeri Allah için Hasan Efendi Bahçesi'ne katmıştır. Bunu ise şu şartları öne sürerek yapmıştır:

²¹² Küçükdağ, Yusuf, “1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi Ve Çelebi Efendi Konağı Tamir Ve İnşası Defteri”, *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004, s. 215.

²¹³ Küçükdağ, “1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi Ve Çelebi Efendi Konağı Tamir Ve İnşası Defteri”, s. 215.

²¹⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, s. 589-590.; Küçükdağ, “1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi Ve Çelebi Efendi Konağı Tamir Ve İnşası Defteri”, s. 216.; Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 347.; Bakırcı, Naci, “Mevlânâ Dergâhı Ve Türbesi”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, c. 1, 2012, s. 432.

²¹⁵ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik Ve Mevleviler*, s. 40.; Küçük, Sezai, “Mevleviyye”, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih Ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 501.

²¹⁶ Küçük, “Mevleviyye”, s. 501.

1- Bu bahçenin hasılatı aynı Hasan Efendi Bahçesi gibi dergâhta kalan dervişlerin yemelerine harcanacak

2- Bu vakıfla ilgili tebdil, tağyir, taklil veya taksir işi meşihâtin elinde olacak

3- Vakfın velâyeti ölünceye kadar bende (Abdülvâhid Çelebi'de), vefatımdan sonrada dergâhta postnişin olanlarda olacak.²¹⁷

XIX. yüzyılda Mevlânâ Tekkesinde postnişinlik makamında bulunanlar ileride detaylı bir şekilde anlatılacağından, burada sadece isimleri zikredilecektir: Hacı Mehmed Çelebi, Mehmed Said Hemdem Çelebi, Mahmud Sadreddin Çelebi, Fahreddin Çelebi, Mustafa Safvet Çelebi, *Abdülvâhid* Çelebi, Abdülhalim Çelebi, Veled Çelebi.²¹⁸

Mevlânâ Tekkesi ile alakalı olarak kısaca ifade etmemiz gerekirse; tekke, Anadolu Selçuklu devleti zamanında inşa edilmiş olup, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti zamanında da yapılan ilaveler ile büyük bir dergâh haline gelmiştir. Tekke, inşa edilmesinden kısa zaman sonra onarılmaya başlamış, özellikle de Osmanlılar tarafından aslına uygun olarak birçok defa tamir edilmiştir. Aynı zamanda ifade edilmelidir ki; bazı yerleri geniş çapta değişikliğe uğramış olduğundan orijinalliği de bozulmuştur.²¹⁹

1.1.2. Âteşbâz-ı Velî Türbesi

Âteşbâz-ı Velî Türbesi, Konya'da Havzan semtinin üst tarafında, Yeni Meram yolu üzerinde bulunmaktadır. Türbe klasik Selçuklu kümbetleri tipindedir. Kesme taştan, sekiz köşeli gövdesi üzerinde tuğla ile örülmüş sekizgen piramit külâhı, kuzeyindeki taş süveli ve kemerli kapısının altında cenazeliğine inilen kapı ve merdivenleri vardır.²²⁰

Türbenin cephesinde bulunan kitâbesinden, eserin 684/1285 tarihinde Âteşbâz namıyla bilinen Şemseddin Yusuf b. İzzeddin (ö. 1284) için yapıldığı anlaşılmaktadır. Kitâbede şu ifadeler yer alır: “*Bu kabir, kutlu şehit rahmetli İzzeddin oğlu, milletin ve dinin Şems'i Yusuf Ateş-bâz'ın kabridir. Altı yüz seksen dört yılı Recebinin ortasında Tanrı'nın rahmetine ulaştı. Tanrı yarlıgasın.*”²²¹ Türbede içindeki sandukanın ön ve arka yönlerinde: “*Bu kabir, kutlu*

²¹⁷ Sak, İzzet, Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650-1910), Konya, Kültür A.Ş., 2012, s. 134.

²¹⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 150.

²¹⁹ Küçükdağ, “1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi Ve Çelebi Efendi Konağı Tamir Ve İnşası Defteri”, s. 228.

²²⁰ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 185-186.

²²¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 304.

şehit rahmetli İzzeddin oğlu Şemseddin Yusuf'un kabridir, Altı yüz seksen dört yılı Recebinin yarısında göçtü."²²² ifadeleri yazmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, kitâbelerden de açıkça anlaşılmaktadır ki, Âteşbâz'ın adı Şemseddin Yusuf olup, İzzeddin adında bir zatın oğludur. Hicrî 684 yılının recep ayının 15'inde (1285), yani aşağı yukarı Çelebi Hüsameddin'in (ö. 1284) vefatından bir yıl sonra ve Sultan Veled zamanında vefat etmiştir. Mevlevîlerde matbaha ateşbâz denilmesi, yemek gülbanklarında adının anılması, matbahtaki ocağın üstünde mutlaka adını taşıyan "Yâ Hazret-i Âteşbâz-ı Velî" yazısının bir levha halinde asılı bulunması, bu zatın medresede yemek pişirdiğini göstermektedir.²²³ Âteşbâz lakabının bundan dolayı kendisine verildiğini, dahası, bu lakabın Farsçada aşçı anlamına gelen "aş-puz"dan bozma olabileceği de belirtilmektedir.²²⁴ Türbe ile alakalı olarak, Sultan Veled'in kızı Arife Şeref Hatun'un oğlu Muzaffereddin Ahmed Paşa torunlarından Çelebi Abdüssamed adlı birisinin Âteşbâz-ı Velî kabri civarında bir zâviye²²⁵ yaptırıp vakıflara bağladığı ifade edilmiştir. Bu tekkenin, çelebiler arasındaki karışıklığı kadar mâmur bir halde iken ondan sonra harap olduğu ve yalnız türbenin kaldığı belirtilmektedir.²²⁶

Âteşbâz-ı Velî Türbesi, Abdülvâhid Çelebi (ö. 1907) tarafından tamir ettirilmiştir. *Mesnevî* han Sıtkı Dede'nin (ö. 1933) şu tarihinden, tamirin 1987 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır:

"Bir Nihal-i secere-i Hazret-i Mevlânâ kim

Postnişin-i Dergeh ceddi o Vahid Çelebi

Arz- hizmet eyleyip Hazret-i Âteş-bâz'a

Etti nezdinde bina tekye, rızadır talebi

Çaker-i Kemteri sıdk ederek arz-ı niyaz

*Dedi tarihini (Bu Gülşen-i feyz-i edebi) 1315"*²²⁷

²²² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 304.

²²³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 304.

²²⁴ Önkal, Hakkı, "Konya'da Âteş-bâz-ı Velî Türbesi", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, sy. 1, 1975, s. 225.

²²⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, bu zaviyenin, Âteş-bâz zaviyesinden ayrı bir zâviye olmayacağını belirtir ve Âteş-bâz zâviyesinin kurucusunun da Çelebi Abdüssamed olduğunu ifade etmektedir. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 304.

²²⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 304.

²²⁷ Özönder, Hasan, *Konya Velileri*, Konya: Dizgi Ofset, 1990, s. 120.

Âteşbâz-ı Velî'nin, Bahâeddin Veled'le birlikte Belh'ten veya Karaman'dan geldiği, dergâhta yetiştiği ve aşçılık yaptığı rivayet edilir.²²⁸ Onun, Hazret-i Mevlânâ ve Mevlevîler arasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Ateş-bâz Makamı, bir terbiye ve eğitim makamıdır. Mevlevî tekkelerinin ruhu, mutfaktır. Aşçı Dede, Kazancı Dede, İçeri Meydancısı ve Bulaşıkçı Dedeler, tekkenin mürebbîleridir. Aşçı Dede en büyük zâbittir. Kazancı Dede de ikinci zâbittir. Aşçı Dede'nin hizmeti, çilekeşlere nezaret etmektir. Mutfağa gelen can, aşçı dedenin huzurunda ikrar verir, sonra kazancıya teslim edilir. Çile bittikten sonra aşçıbaşı, yalnızca dervişe öğüt verdikten sonra şu gülbangı çeker:

*“Vakt-i Şerif hayrola; hayırlar fethola; şerler defola; derviş kardeşimizin hizmetleri mübarek ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırrı Şems-i Tebrizî Kerem-i İmâm Ali, Hû diyelim, Hû.”*²²⁹

Son olarak, 1859 tarihinde onarılan Âteşbâz-ı Velî Türbesi, bugün, içi dışı ve çevresi itibarıyla Konya'da en temiz ve bakımlı türbelerindedir. Türbenin yanında bulunan ve türbedârın ikamet ettiği ev, Vilâyet ve Emniyet Müdürlüğünün katkılarıyla yıkılarak yeniden yapılmıştır.²³⁰

1.1.3. Şems-i Tebrîzî Zâviyesi

Büyük Türk-İslâm velilerinden Şems-i Tebrîzî'nin (ö. 1247) Türbesi ve Şems Camisi, Konya'nın Karatay İlçesi, Şemsi Tebrîzî Mahallesi'nde, Şems Parkı'nın içinde bulunmaktadır. Daha önce bir mezarlık içinde yer alırken, dönemin Konya Belediyesinin 1926 tarihinde buradaki mezarlığı imar faaliyeti gerekçesi ile kaldırarak park haline getirdiği ve yapının adına binâen de “Şems Parkı” adı verildiği belirtilmektedir.²³¹

Şems-i Tebrîzî türbe-semâhânesi eskiden pîr evi, Konya Mevlânâ Dergâhına bağlı beş Mevlevî zâviyesinin en önemlisiydi. Mevlevîlikte Konya Şems-i Tebrîzî Zâviyesi “Makâm-ı Şems” diye isimlendirilmiş ve önemli bir ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir. Fakat bu zaviyede bulunan türbeden başka Niğde'de Kesikbaş Türbesi, İran'ın Hoy şehrindeki Şems Minaresinin yanında, Tebriz'de Geçil denilen mezarlıkta ve Pakistan'da Mülân şehrindeki Pîr

²²⁸ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, s. 395.

²²⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 81.

²³⁰ Özönder, *Konya Velileri*, s. 120.; Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 82.

²³¹ Erdemir, Yaşar-Kunt, H. İbrahim, “Cami Ve Mescitler”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, 2012, c. 1, s. 299.

Şah Şemseddin-i Tebrîzî Türbesi gibi Şems-i Tebrîzî'ye izâfe edilen başka türbelerin de mevcut olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.²³²

Şems-i Tebrizî Türbesi ve Zâviyesi rivayetlere göre, Ahî yanlısı Bedreddin Gevhertaş'ın (ö. 1261) bağı veya Mevlânâ için yapılan medresenin eski yeri üzerinde kurulmuştur. Ancak burası eldeki ilk belgelerde türbe veya makam olarak değil zâviye olarak geçmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 1481) Konya'yı Osmanlı sınırları içine dâhil etmesinden sonra zâviyeyi 1476 tarihli Evkaf Defteri Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde (nr. 256) tesbit ettirdiği, burayı Şemseddin-i Tebrîzî Zâviyesi diye belirlediği ve Arif Çelebi'nin (ö. 1320) mütevelliliğinde “gelip konan ve göçen” yolcuların istifadesine tahsis ettirdiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Sancak Beyi İshak Bey b. Abdürrezzâk'ın Arapça vakfiyesinde, 1509 İshak Bey'in bu zâviyenin mescidini genişleterek batı tarafına iki oda yaptırıp fakirlerin ikametine tahsis ettiği, ayrıca kible tarafına yeni bir bina eklemek suretiyle dârülhuffâzı genişlettiği belirtilmiştir. Bunun yanında Kur'an öğrenmek isteyen kişiler için bir mektep inşa ettirmiştir. Bu ilâve binalara birkaç köy ve çiftlik vakfetmiş, ayrıca kendi kabrinin de burada bulunmasını istemiştir.²³³

Şems-i Tebrîzî Camisi'nin batı tarafında Şems-i Tebrîzî'nin makamı olarak kabul edilen türbe vardır. Kuzeydoğusunda ise XVI. yüzyılda yaşamış olan ve aynı zamanda yukarıda bahsetmiş olduğumuz zaviyeye bazı ilaveler yaptırmış olan İshak Bey'in türbesi bulunmaktadır. Zâviyenin diğer bölümleri ise; batı yönünde evi olmayanlar ve misafirler için yapılmış iki oda, iki odalı bir salonlu mektep, tuvalet ve kuzeyde abdest alma musluklarıdır. İshak Bey Mektebi diye de bilinen mektep ile muslukların, XVIII. yüzyılda faal oldukları bilinmektedir.²³⁴

Türbe, adi ve gayr-ı muntazam taşla yapılmıştır. Üstündeki kurşun örtülü mahrutî kubbe ve geniş saçağı ahşaptır. Türbeden üç tarafına alttan ve üstten ikişer pencere açılmaktadır. Kuzeydekine Hacet Penceresi denilmektedir. Konyalı, yapı hakkında; alelâde bir yapıdan ibaret olan türbenin tarihi yâdından başka hiçbir kıymeti bulunmadığını ifade etmektedir.²³⁵

Zaviye ile ilgili bir vakfiyeye göre; Konya Kadısı Seyyid Şeyh Mustafa Efendi; 20 Haziran 1833 tarihinde 200 kuruşu Şems-i Tebrizî Zâviyesi'ne vakfetmiştir. Vakfedilen bu paranın seneliği onu on ikiden istirbaha verilmesini, elde edilen gelirden Şems Zâviyesinde

²³² Tanrıokur, Şermin Barihuda, “Şems-i Tebrizi Zaviyesi”, *DİA*, c. 38, 2010, s. 516.

²³³ Tanrıokur, “Şems-i Tebrizi Zaviyesi”, s. 516.

²³⁴ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 41.

²³⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 611.

her hafta çerşamba, perşembe, cuma ve cumartesi günlerinde kandile yağ konarak yakılmasını, her mübarek gecede, zaviyedar olanların Şems-i Tebrîzî'nin huzurunda birer Fatiha ve üçer İhlas okumalarını, kalan parayı ise yiyip içmelerini şart olarak belirtmiştir.²³⁶ 1883-1884 tarihli Konya Vilayet Salnamesine göre bu dönemde zâviye'nin şeyhi, El-Hac Ahmet Şükrü Efendi olarak geçmektedir.²³⁷

Uzluk, bu zaviye ile alakalı şu ifadeleri kullanır: “*Konya'da Şemşeddin-i Tebrizi'ye ait büyük türbenin yanında üstü kurşun kubbeli, cami ve semahane olarak kullanılan yer, Mevlevilik tarihinde özel bir yer tutar. Dergâhlar kapatılıncaya kadar Konya Şems Türbesinin başında bulunan zata Şems dedesi derlerdi. Ayrıca şeyhin oturması için 6 odalı bir daire ile haremının oturması için içerisi bahçeli, güzel bir köşk vardı. Bu satırları yazanın teyzesadesi Şems Türbesinin en son şeyhi Derviş Ahmet Çelebi idi*”²³⁸ bu ifadelerden, Şems Zâviyesinin son şeyhinin Derviş Ahmet Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.4. Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi

Caminin kuzeydoğusunda sarkıt başlıklı iki mermer sütuna oturan, üç küçük kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Buradaki gök mermer süveli ve basık, geçme kemerli cümle kapısından camiye girilmektedir. Kapının üzerinde ve kademeli kemer nişi içerisinde sülüs yazı ile şu kitâbe okunmaktadır:

“*Selim oğlu Sultan Süleyman'ın Asafı (Veziri), ilahi vergi sahibi, Cemali Piri Paşa, bu Mevlevî makamını yaptırdı. Tarihi de (Tanrı'dan çekinen kişilerin evleri) terkibi oldu.*”²³⁹

Ebced hesabı ile 930 Hicri/1523-1524 Miladi tarihinde Cemali Piri Paşa tarafından yapılmıştır. Cemali Piri Paşa, Yavuz Sultan Selim (ö. 1520) ve Kanuni Sultan Süleyman(ö. 1566) döneminde altı yıl sadrazamlık yapmış olan tanınmış devlet adamı Pîr'î Mehmet Paşa (ö. 1536)'dır.²⁴⁰

Mescidin kuzeydoğusunda yer alan ehrâmî türbe, Emir Siyavuş'a ait olup XIII. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olmalıdır. Kuzey batısındaki Osmanlı klâsik türbelerine benzeyen kubbeli yapının mâhiyeti kesin olarak tesbit edilememiştir. İbrahim Hakkı Konyalı, buranın, zâviyenin matbah bölümü olduğu kanaatindedir.²⁴¹ Fakat matbah bölümünün Tekke Mahallesine doğru yol açılırken yıktırılmış olduğu belirtilmektedir. Tarihî kayıtların ikinci

²³⁶ Küçükdağ, Yusuf, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, Konya: Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, 127.

²³⁷ Konya Vilayet Salnamesi, 1301 H., s. 176. (Bundan sonra Konya Vilayet Salnamesi, KVS olarak geçecektir.)

²³⁸ Uzluk, Feridun Nafiz, “Mevlevî Hilafetnameleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. IX, 2006, s. 385.

²³⁹ Önder, Mehmet, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 234-235.

²⁴⁰ Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 235.

²⁴¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 312-313.

görüşü doğrular mahiyette olduğu da ifade edilmektedir. Nitekim 1152/1739 tarihli bir tâmirat keşfine göre matbah kubbeli değil damlı olduğudur.²⁴²

Zikredilen bu kubbeli yer, Pîrî Mehmed Paşa tarafından, öldüğü zaman gömülmesi için türbe niyetiyle yaptırılmış olmalıdır. Şöhretli bir sadrazamın, türbe içinde değil de Silivri’de yaptırdığı caminin hazîresine gömülmesi; Konyalıların, özellikle Mevlevîlerin, Pîrî Mehmed Paşa’nın türbesinin Konya’daki zâviyesinin ve mescidinin yakınında bulunduğunu iddia etmeleri bir tesadüf olmayıp, buranın onun adına yaptırılmış bir türbe olduğunu gösterir. Genelde vakfeden veya adına zaviye yaptırılan kişiye, aynı yerde türbe de inşa ettirilirdi. Konya’da Şeyh Sadreddin-i Konevî ve Sahib Ata’nın Zâviyeleri bitişiğindeki türbeleri buna örnek gösterilebilir.²⁴³

Pîrî Mehmet Paşa, Konya içinde, Siyavuş mevziinde, herkesin namaz kılabilceği bir mescit, Mevlevî Tarikatına mensup olan kişilerin Konya dışından geldikleri zaman alabilecekleri müteaddit odaları bulunan bir hankâhla matbah, kiler, fırın, ahır, odunluk ve bunlara bitişik, zâviyenin seccade şeyhi için bir ev bina yaptırıp, aynı yerde bulunan hamam ile birlikte zâviyeye vakfetmiştir.²⁴⁴ Şu halde anlaşılmaktadır ki zâviye, Mevlevîlere tahsis edilmiş olmalıdır.

Zâviyenin ilk Şeyhi Mevlevî Sinan Dede’dir. Onun evladına da vakıf gelirlerinden pay ayrılmıştır. Ayrıca Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin ruhuna Kur’an’dan cüz okunmanın şart olarak konulmuş olması bu husustaki tereddütleri ortadan kaldırmakta ve böylece zâviyenin Mevlevîlere tahsis edilmiş olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir.²⁴⁵

Pîrî Mehmed Paşa, herhalde, emekliliğinde ata yurdu olan Konya’ya yerleşmeyi; öldüğünde zâviye ve mescidinin bitişiğinde yaptırmış olduğu bu türbeye gömülmeyi düşünüyordu. Fakat olayların seyri ve siyasî gelişmeler, O’nun düşündüklerinin tahakkukunu engellemiştir. Hiç beklemediği bir zamanda sadrazamlıktan azledilince, politik gelişmeleri yakından takip ve sebepsiz yere kaybettiği makamını tekrar elde etmek için, İstanbul’a yakın bir yerde bulunan Silivri’de ikameti tercih etmiştir. Bu sırada, Kanunî Sultan Süleyman ile çeşitli vesilelerle görüşmelerde bulunması, halefi İbrahim Paşa’nın telaşlanmasına neden olmuş ve onu oğluna zehirlettirmiştir. Cenazesi, Silivri’deki camisinin haziresine gömülmüştür.²⁴⁶ Pîrî Mehmed Paşa Camii, 1949 tarihinde onarılmıştır.²⁴⁷

²⁴² Küçükdağ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi Ve Vakfiyesi)”, s. 259.

²⁴³ Küçükdağ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi Ve Vakfiyesi)”, s. 259.

²⁴⁴ Küçükdağ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi Ve Vakfiyesi)”, s. 257.

²⁴⁵ Küçükdağ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi Ve Vakfiyesi)”, s. 258.

²⁴⁶ Küçükdağ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi Ve Vakfiyesi)”, s. 259.

²⁴⁷ Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevîlik*, s. 236.

1.1.5. Mahmûd Dede Zâviyesi

Mahmûd Dede Zâviyesi, el-Hâc Süleyman oğlu el-Hâc Mustafa tarafından Üveys Dede oğlu Mahmûd Dede (ö. 1557) adına 1540 tarihinde yaptırılmıştır.²⁴⁸ Mahmûd Dede Zâviyesi, Konya'da Mevlânâ Türbesinden topraklığa giderken, Akçeşme Mahallesiindeki Akçeşme'nin arka tarafında geniş bir arazide mütevâzi bir türbedir. Yıllarca çoğu gelip geçenler de dâhil olmak üzere kimse tarafından farkedilmemiş ve merak edilmemiş olan bu zaviye, sade bir yapı şeklindedir. Taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiş, üzeri düz toprak dam ile örtülüdür. Bu sade görünüm muhakkak ki, sonradan yapılan muahhar inşaattan dolaydır. Yoksa ilk yapının, burada yatan iki büyük şahsiyete yaraşır şekilde ve güzellikte olduğu muhakkaktır. Bilinmeyen bir sebepten dolayı yıkılmış ve bugünkü mütevâzi türbe inşâ edilmiştir.²⁴⁹

Konya'daki yazlık Mevlevî zâviyelerinden olan Mahmûd Dede Zâviyesi, Mahmûd Dede Bahçesi olarak da bilinmektedir. 1886 tarihinde Mahmûd Dede Bahçesi'nin bir bölümü ile bitişiğindeki Pir Esad Vakfına ait yere ulemadan Ziyâeddin Efendi İbn Alâiyeli Hüseyin Efendi tarafından, bir mescit, bir derslane, 12 hücre ve bir ahırdan oluşan medrese inşâ ettirilmiş²⁵⁰ olduğu da bilinmektedir.

XIX. asırda da faal bir zâviye olduğu buraya yapılan mütevellî ve zâviyedar tayinlerinden anlaşılmaktadır.²⁵¹ Türbede yatan kişilerin Mahmûd ve İynel adında iki Allah dostu olduğu kitâbelerinden anlaşılmıştır. İynel Dede'nin Arapça kabir taşı kitabesinin Türkçesi şöyledir:

*“Ah mevt, merhum ve mağfûr sâid, şehit İynel Dede. 960 yılında göçtü.”*²⁵²

Mahmûd Dede'nin kabir taşında da şunlar yazılı:

*“Ariferin sultanı, Hakk'a ulaştırıcıların delili, Üveys Dede oğlu Mahmûd Dede, 965”*²⁵³

Mevlevî olduğu bilinen Mahmûd Dede'yi, tanınmış Mevlevî şairi ve *Tercüme-i Sevâkıb*'in mütercimi Mesnevîhân Mahmûd Dede ile karıştırmamak gerekir. Mehmet Önder, bu kişilerin farklı kişiler olduğunu ifade eder.²⁵⁴ Nitekim adına yapılmış olan bu Mahmûd Dede Zâviyesi'nin vakfiyesi 1540'da tanzim ve tescil edilmiştir. Bu tarihten 17 yıl sonra yani

²⁴⁸ Küçükdağ, Yusuf, “Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2003, s. 177.

²⁴⁹ Özönder, *Konya Velileri*, s. 201.

²⁵⁰ Küçükdağ, “Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 177.

²⁵¹ Küçükdağ, Yusuf, “Karatay Bölgesindeki Tekke Ve Zaviyeler”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, c. 1, 2012, s. 479.

²⁵² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 171.

²⁵³ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 171.

²⁵⁴ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 240.

1557’de öldüğü mezar taşında yazılmıştır. Bu durumda O, Kanunî’nin padişahlığı sırasında yaşamış bir mutasavvıf olmaktadır. Tercüme-i Sevâkıb’ın mütercimi olan Mesnevîhân Mahmûd Dede ise, 1607 ‘de vefat etmiştir. III. Murad devrinde yaşamıştır. Bu iki zatın ölüm tarihleri arasında yıl farkının olması, farklı kişiler olduğu hususunda önemli bir delil olarak kabul edilebilir.²⁵⁵ Türbe son zamanlarda Hayra Hizmet Vakfı tarafından yeniden düzenlenmiştir.²⁵⁶

1.1.6. Hasan Dede Zâviyesi

Hasan Dede Zâviyesi Konya’da Fuar alanının içerisinde kalan Binari Mahallesi’nde Tâcü’l-Vezir Medresesi bitişiğinde bulunmaktadır. Nakîb-zâde Seyyid Şeyh Hasan Efendi, 1721 tarihinde Mevlevîler için yaptırmış ve vakıflar tahsis ettirmiştir. İlk başta Nakîb-zâde Bahçesi diye anılmakta olan bu yere daha sonra Hasan Dede Bahçesi, halk arasında da kısaca Dede Bahçesi denilmiştir.²⁵⁷

Nakîb-zâde Seyyid Şeyh Hasan Efendi, zâviyenin bahçesini düzenlemiş, ağaçlar diktirmiştir. Ayrıca bahçeye büyükçe bir havuz yaptırarak Meram’dan getirmiş olduğu suyu buraya akıtmıştır.²⁵⁸

Hasan Dede Zâviyesi, 1925 tarihinde tekke ve zaviyeler kapatılıncaya kadar sıcak yaz aylarında Dede Bahçesi adıyla Mevlevîlerin ikamet etmiş oldukları yazlık zaviye olarak kullanılmıştır. İçerisinde Abdülvâhid Çelebi tarafından yaptırılan köşkün bulunduğu bu yazlık zâviyenin bahçesi, Cumhuriyet döneminde önce park, daha sonra da Fuar alanı haline getirilmiştir.²⁵⁹ Günümüzde ise Kültür Park olarak bilinen bu yer, Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından yeniden tanzim edilerek halk tarafından kullanılmaktadır.

²⁵⁵ Küçükdağ, “Mahmud Dede Zaviyesi Vakfiyesi”, s. 83.

²⁵⁶ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 171.

²⁵⁷ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 175.

²⁵⁸ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 263.

²⁵⁹ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 175-176.

1.2.Nakşibendî Tekkeleri

1.2.1. Nakşibendiye-i Hâliidiye Zâviyesi

Nakşibendiye-i Hâliidiye Zâviyesi, Konya Valisi Ebu Bekir Sami Paşa (ö. 1849) tarafından 1846 tarihinde Şems Tebrizî mahallesinde kurulmuş olup, içerisinde mescid ve medresede bulunan üçlü bir yapı durumundadır.²⁶⁰ Nakşibendiye-i Hâliidiye Zâviyesi aynı zamanda bir medrese olduğu için literatüre Bekir Sami Paşa ya da Paşadairesi Medresesi olarak da geçmiştir.²⁶¹ Nakşibendî tarikatına mensup olduğu bilinen Ebu Bekir Sami Paşa, zâviyeyi bu tarikat mensupları için yaptırmış ve 20.000 kuruş para da vakfetmiştir. Vakfiyeye göre, Nakşibendî tarikatına mensup olan kişilerin her gün okunacak olan hatm-i hâcegâna iştirak etmeleri şart olarak belirtilmiştir.²⁶²

Zâviyenin bilinen ilk görevlisi, buranın hatibi Hoca-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi ibn Ali olup, atanma tarihi 10 Ocak 1817'dir.²⁶³ Bu zaviyenin ilk şeyhi ise irfanı ve güzel ahlakıyla tanınan Hacı Himmet Efendi'dir. Altı yıl görev yaptığı bilinen Himmet Efendi 1862 tarihinde vefat edince, yerine Bozkırlı Şeyh Memiş Efendi oğlu Muhammed Bahâeddin Efendi getirilmiştir.²⁶⁴ 1906 tarihinde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin vefat etmesinden sonra, 1919 tarihinde Zeynelâbidin'in (ö.1940) muvafakatıyla kardeşi Ziya Efendi (ö.1925) şeyh olmuştur.²⁶⁵

Bu zâviyenin medrese bölümüne ayrıca değinmek gerekir. Zira bu medresenin müderrisleri olan Muhammed Bahâeddin Efendi'nin oğulları Zeynelabidin, Rifat ve Ahmed Ziya Efendiler Nakşibendî tarikatı şeyhlerindedir. Bu müderris şeyhler, medresede klasik İslamî ilimlerinin yanında, modern batı bilimlerinin de okutulmasını planlamışlardır. Başkent İstanbul'da medreselerle ilgili tartışmaların devam ettiği, yönetimin, özellikle ulemâ ve talebelerden gelen medreseleri ıslah taleplerini henüz karşılıksız bıraktığı bir anda, Konya'da, yeni kurulan bu medrese, ilk önemli modern medrese projesini gerçekleştirmiştir.²⁶⁶

²⁶⁰ Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konya'sında Nakşibendîlik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi*, Konya: Palet Yayınları, 2018, s. 43.

²⁶¹ Küçükdağ, Yusuf, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, s. 86.

²⁶² Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konya'sında Nakşibendîlik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi*, s. 43.

²⁶³ Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 155.

²⁶⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 491.

²⁶⁵ Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 155.

²⁶⁶ Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Alimler (18.-19. Yüzyıllar)", s. 180-181.

Toplam yedi sene devam edebilen bu medrese, Birinci Cihan Harbi sırasında, iktidardaki İttihad ve Terakki Fırkası hükümeti tarafından kapatılmıştır.²⁶⁷

1.2.2. Garezler Zâviyesi

Konya’da kadı vekilliği yapan Seyyid Hacı Ahmed Necip Efendi, Hacı İshak Efendi Mescidi yanında birkaç ev ve avludan oluşan yeri satın alarak Nakşibendî Zâviyesi olarak vakfetmiştir. 29 Nisan 1835 tarihindeki vakfiyeye göre zaviyenin şeyhliği Öylebandı Mahallesi’nde oturan ve Bursa’da ikamet eden Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi hulefâsından olan Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi’ye şart koşulmuştur. Vakfın şartlarına göre şeyh efendi, hergün sabah namazının akabinde ve Cuma gecelerinde “*usûl-i Nakşibendiyye üzere kırâat-ı evrâd-ı şerîf ve icrâ-yı zikrullah ve hatm-i hâceyi edâ ve dervîşânı rehn(üm)â*” olacaktır.²⁶⁸

Zâviyeye es-Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh ibn Hâfız Mehmed 6 Ağustos 1836 tarihli beratla şeyh ve müteveli olarak tayin edilmiştir. Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi zaviyenin yanındaki Hacı İshak Mescidi’nin imamlığını da yapmıştır.²⁶⁹

Tekkenin yapısını Özönder şöyle bildirir: Kuzey-güney doğrultusunda uzanan mabeynin odaları hizasından itibaren bir çıkma şeklinde yer alan kapısının önünde, iki basamaklı bir taşlık vardır. Kapının her iki tarafında birer pencere bulunmakta ve harap durumda olan kapının üzerinde, mermer üzerine talik ile yazılmış şu Türkçe kitâbe vardır:

“Bu dergâh-ı muallaya gelen uşşak safa bulsun

Geçüp bâb-ı mecazîden hakikatte behâ bulsun

Sürüldükçe bu meydanda gece ve gündüz İsm ’ullah

Nisar-ı dürr ü güherle dil u cânın şîfa bulsun

Ki cümle zâkirân u sâlikân yek-dil ider tevhîd

Feriştehlerle ins u cân niyaz eyler numâ bulsun

Feleklerle arş’ı a’lâdân nidâ gelür bu dergâha

Huzur-ı Bâb-ı izzette tekerrürle rızâ bulsun

İlâhî, pür-kusûr Bahrî niyaziyla didî tarih

²⁶⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 520.

²⁶⁸ Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konya’sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşîlik Risâlesi*, s. 45-46.

²⁶⁹ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 156.

Bu kiblegâh-ı Âgâhı hemân lütf-ü Hafâ bulsun

*Dergâh-ı Hazret-i Nakşibend Âgâh Efendi. Sene 1259*²⁷⁰

Mescidin doğusunda fazla büyük olmayan bir avlu vardır. Önceleri belli kişilerin gömüldüğü bir mezarlık olduğu düşünülen bu avlu, günümüzde ise bahçe durumundadır. Burada mescidin duvarına yakın vaziyette, demir parmaklıklarla çevrilmiş iki kabir dikkati çeker. Bunlardan güneydeki, Nakşî Şeyhi Âgâh Efendi'ye ait olup, baş taşında şu kitabe okunmaktadır.

*“Hüve'l-Bâkî Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye hulefalarından Târik-i dünya vâsıl-ı mevlâ Cennet-mekân Firdevs-i âşiyân bânî-i emîn-i dergâh merhum ve mağfur es-seyyid eş-şeyh Mahmud Âgâh Efendi Hazretinin ruh-ı Pûr-futuhları için Lillâhi'l-Fatiha 1314*²⁷¹

Kuzey bitişiğinde ise, oğlu Behçet Efendi'ye (ö. 1311) ait olup, taşında şu ibare okunur:

*“Hû Tarikat-ı Nakşibendiyye hulefalarından Âgâh-zâde merhum ve mağfurun leh eş-şeyh Mehmed Emin Behçet Efendi'nin ruh-ı Pûr-futuhuna el-Fatiha 1311*²⁷²

Sural, zâviyenin son şeyhinin Mühürücü Sıdkı Efendi olduğu ve dervişlerin zikir anında aşırı coşkunluk belirtileri gösterdiklerini az çok hatırladığını belirtmektedir.²⁷³ Nakşibendiyye tarikatı mensupları bu zâviyede 1925 tarihinde tekke ve zâviyelerin kapatılmasına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.²⁷⁴

1.2.3. Hankâh-ı Nakşibendiyye\ Medrese-i Şirvaniye

Hankâh-ı Nakşibendiyye\ Medrese-i Şirvaniye, Şirvanlı Hacı Halil Efendi tarafından 1860 tarihinde Nakşibendî Zâviyesi olarak yaptırılmıştır. Tekke ile medresenin aynı yerde bulunduğu eğitim kurumlarından bir tanesidir.²⁷⁵

Kapısı üzerinde şu kitabe bulunmaktadır: *“Daire-i Rahmâniye, Hankâh-ı Nakşibendiyye, Medrese-i Şirvâniye*²⁷⁶ Kitabeden anlaşıldığına göre burası hem “hankâh” hem de “medrese” olarak kullanılması amaçlanmıştır.

²⁷⁰ Özönder, “Konya’da Gazezler Tekkesi”, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları, 1993, s. 340-341.

²⁷¹ Özönder, “Konya’da Gazezler Tekkesi”, s. 343.

²⁷² Özönder, “Konya’da Gazezler Tekkesi”, s. 343.

²⁷³ Sural, Mahmut, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, *Yeni Konya*, 31 Temmuz 1975, s. 3.

²⁷⁴ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 156.

²⁷⁵ Çoban, *19. Yüzyıl Konya 'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi*, s. 46.

1.3.Kâdirî Tekkesi: Söylemez Zâviyesi

Söylemez Tekkesi, Konya’da eskiden Kanlıgöl diye bilinen, şimdi ise hafta sonlarında Pazar kurulan Muhacir Pazarı’ndaki Balık Hali’nin doğu bitişiğinde bulunmaktadır. Bu zaviyenin türbe kısmı halen ayakta. Çiştî, Kâdirî ve Nakşî tarikatlarının halifelerinden, esasen Hindistan’ın Allah-âbâd şehri ahalisinden eş-Şeyh Hüseyin Fâzıl İbn Abdullah (ö. 1910)²⁷⁷ yaptırdı vakfetmiştir. Halk tarafından “Söylemez Tekkesi” denilmesinden dolayı literatüre de bu şekilde geçmiştir.²⁷⁸

Vâkıf eş-Şeyh Hüseyin Fâzıl (ö. 1910), 3600 zir’â genişliğindeki arsası üzerine yaptırdığı 3 göz oda, 1 ahır, 1 su kuyusu ile helâyı içeren evini zâviye ve 35 zir’â arsa üzerine kendisi ölünce gömülmek üzere yaptırdığı 1 göz türbeyi vakfetmiştir. Abdurrahman Paşa ise Söylemez konağını Şeyh Hüseyin Fâzıl’a vakfetmiştir. Vakfiyedeki şartlara uygun olarak eş-Şeyh Hüseyin Fâzıl vefatına kadar kendisi zâviyedar ve müteveli olmuş, 1912 tarihinden sonra ise aynı görevleri yine Hind asıllı el-Hâc Abdullah Efendi Çiştî yürütmüştür. Söylemez Tekkesi, 1925’te tekke ve zâviyeler kapatılıncaya kadar açık kalmış Çiştîler faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.²⁷⁹

1.4.Zeyniye Tekkesi: Kasım Halife Zâviyesi

Kasım Halife Tekkesi, Konya Meram’da Turud yöresinde halen ayakta olan Kasım Halife Camii yanındadır. Alâeddin Semerkandî’nin (ö. 1144) tarikatına mensup olan Mevlânâ Kasım İbn Mevlânâ Hayreddin Halife tarafından yaptırılmıştır.²⁸⁰

Kasım Halife (ö. 1527), yaptırdığı bu zâviyede, “âyende ve revende” yani, gelip geçenler ile muhtaç kimselerin kalmaları ve bu kimselerin “itâm-ı ta’âm” etmelerini, yani, yemek yemeleri için zengin vakıflar tahsis etmiştir. Buranın bir ilim yurdu olarak kullanılması için de tefsir, hadis, fıkıh, lügat ve tarihe dair yaklaşık olarak 70 tane kitabını vakfetmiştir.²⁸¹ O halde zâviye, yolcuların ve müritlerin kalmaları için odalardan başka kütüphane ve mutfaktan meydana gelmektedir. Küçükdağ, Konyalı’nın, Kasım Halife Camii’nin içinde

²⁷⁶ Önder, *Konya Maarifi Tarihi*, s. 49.

²⁷⁷ Çok konuşmadığı için Konya’da, “Söylemez” lakabıyla anılan bu seyyah şeyh, 1328 H. 1910 M. yılında muhtemelen 83 yaşlarında vefat etmiş ve sağlığında yaptırılan türbeye defnedilmiştir. Bkz. Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 300.; Konyalı, Hüseyin Efendi’nin bir gece öldürüldüğünü belirtmektedir. Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 609.

²⁷⁸ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 157.

²⁷⁹ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 158.

²⁸⁰ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 176.

²⁸¹ Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 176-177.; Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 159.

imamlara ait olan odayı zâviye olarak göstermesini²⁸², vakfiyede yerine getirilmesi istenen hizmetler için elverişli olmadığına göre, doğru kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.²⁸³

Kasım Halife'nin, Şeyh Alâeddin es-Semerkindî'nin²⁸⁴ (ö. 1456) müridi olduğunu vakfiyeye kaydettirmiş olması, Konya'da bulunan tekkeyi Zeynîye Tarikatı mensuplarının istifade etmeleri için inşâ ettirdiği belirtilmektedir.²⁸⁵

Kasım Halife Zâviyesi, 1925 tarihinde tekke ve zâviyeler kapatılıncaya kadar faal olduğu bilinmektedir.²⁸⁶

1.5. Diğer Tekkeler

1.5.1. Ahî Evran Zâviyesi/Debbeğhane Tekkesi

Ahî Evran Zâviyesi, Konya'da Debbeğhane Mahallesinde, şimdiki İsmet Paşa İlkokulunun solunda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti Döneminde XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde inşâ edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Zâviyenin bânisi bilinmemekle beraber, farklı kişilerin vakıfları bulunmaktadır. Konya Ahî Evran Zâviyesi/Debbeğhane Tekkesi, isminden de anlaşılacağı üzere debbağ esnafının tekkesidir. Kerpiç ve Karadam örtülü olan bu zâviyenin geniş avlusunda debbağ esnafı her yıl yemekli olmak üzere mevlit merasimi tertip etmiştir. Konya Ahi Evran Zaviyesi/Debbeğhane Tekkesi, 1925 tarihinde tekke ve zâviyeler kapatılıncaya kadar ayakta kalmıştır. Zâviye, Bu tarihten sonra yıktırılmış ve arsasının bir kısmına Fevziye Medresesinin arsası ile birlikte ilkokul yaptırılmıştır.²⁸⁷

²⁸² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 292.

²⁸³ Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 177.

²⁸⁴ Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan Türk müfessiri Alâeddin es-Semerkindî, Mâverâünnehir'den Orta Anadolu'ya göç etmiş ve Lârende (Karaman) kasabasına yerleşmiştir. Vefatına kadar burada yaşamış olup, rivayete göre 150 yaşlarında iken yine burada vefat ettiği için Karamânî nisbesiyle de anılmıştır. Hanefî mezhebine mensup sûfiler arasında yer aldığı kaydedilen es-Semerkindî, 1330 tarihinde vefat eden Hanefî fakihî Alâeddin el-Buhârî'nin öğrencilerinden olup, aynı zamanda mantık ilminde de söz sahibi olduğu belirtilmiştir. Tefsirden başka hâşiye türünde eserler de yazmıştır. *Hâşiye 'alâ Şerhi'ş-Şemsiyye*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Me'âli'* ve *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir. Bkz. Yazıcı, İshak, "Bahrü'l-ulûm", *DİA*, İstanbul, c. 4, 1991, s. 517.

²⁸⁵ Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 177.

²⁸⁶ Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 177.

²⁸⁷ Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 173.

1.5.2. Konevî Zâviyesi

Büyük Türk ilim ve fikir adamı Sadreddin Konevî'nin (ö. 1274) adını taşıyan ma'mûresi²⁸⁸, Konya'nın İstasyon semti civarında, bugün de onun adı ile anılan mahallededir. Vakıf kayıtlarında “zâviye” olarak da zikredilen ma'mûre günümüzdeki haliyle, mescit(cami), kütüphane ve türbeden oluşmaktadır. Ma'mûrenin yerini, Konya'nın ünlü zenginlerinden hayırsever, ilim hamisi Hoca Cihan bağışlamıştır. Vakıf kayıtlarında da adı geçen adı geçen Sadreddin Konevî Zâviyesi, zamanın bir ilim ve fikir merkezi durumundaydı. Burada büyük toplantılar ve sema törenleri düzenlenmiştir.²⁸⁹ Eflâkî (ö. 1360) bu zâviyeden şu şekilde bahsetmektedir:

*“Yine Şeyh Mahmud rivayet ettiği; bir gün Muineddin Pervane, Şeyh Sadreddin'in zâviyesinde büyük bir toplantı tertip etmişti. Mevlânâ Hazretleri de bu toplantı da bulunuyordu.”*²⁹⁰

Günümüzde, zâviye olarak gösterilebilecek belli bir mekân bulunmamaktadır. Zaman içerisinde kaybolduğu yahut bugünkü camiye dâhil edilmiş olabileceği düşünülmektedir.²⁹¹ Günümüzde, muahhar minberi ile “cami” halinde bulunan mescit, taş temel üzerine inşa edilmiştir. Duvarlarında çeşitli yerlerinde, taş ve tuğlanın yanı sıra kerpiç de kullanılmıştır. Üzeri kiremit döşeli ahşap çatı ile örtülü şekildedir.²⁹²

Caminin güneye açılan dış kapısı âdi taş çerçevesindedir. Üstünde ise iki tane kitabe görülür. Kitabeye göre Selçuklular zamanında 1274 tarihinde yaptırılmıştır. Selçuklu sülüsü ile yazılan altındaki kitâbe şu şekildedir:

*“Gerçekleri arayan Rabbâni bilgin Muhammed oğlu İshak'ın oğlu Şeyh'ül-imam Muhammed Sadreddin (Tanrı ondan razı olsun)'in (medfun) bulunduğu buradaki türbesi ile birlikte, vücudu ve ruhuyla Tanrıya yönelmiş muhibban ve fukarâ-i salihînin istifadesi için yazılmış ve toplanmış kitapları içine alan, vakfiyesinde zikr ve beyan edildiği üzere şartlarına uygun kütüphanesi de bulunan, bu mübarek imaret (bina), 673 yılı aylarında inşa edildi.”*²⁹³

Bu kitâbenin üstünde, yine üç satır halindeki, Osmanlı sülüsü ile yazılmış olan, tamir kitâbesi bulunmaktadır. Kitâbe şu şekildedir:

²⁸⁸ Ma'mûre, “külliye” manasında kullanılmaktadır. Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 382.; Özönder, Hasan, “Sadreddin Konevi Ma'mûresi'nin Mimari Teşekkülü”, *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, 1989, sy. 4, s. 129.

²⁸⁹ Özönder, Hasan, “Sadreddin Konevi Ma'mûresi'nin Mimari Teşekkülü”, s. 129-130.

²⁹⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, s. 169.

²⁹¹ Özönder, “Sadreddin Konevi Ma'mûresi'nin Mimari Teşekkülü”, s. 130.

²⁹² Özönder, “Sadreddin Konevi Ma'mûresi'nin Mimari Teşekkülü”, s. 130-131.

²⁹³ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 117.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 320.

“Tâcidâr-ı devran ve halife-i refî’ül-işân es-sultan el-gazi Abdülhamid Han Efendimiz hazretlerinin mir’at-ı seniyye-i mülûkânelerinden olmak üzere işbu Camii şerif ile Türbe-i münife Vali-i Vilâyet Devletlü Mehmed Ferit Paşa hazretlerinin zaman-ı memuriyetlerinde imar ve ihya buyurulmuştur. Sene, 1317”²⁹⁴

Bu Türkçe kitâbeden anlaşıldığı üzere, cami ve türbe, Sultan II. Abdülhamid (ö.1918) döneminde, Konya Valisi Mehmed Ferit Paşa zamanında 1898 tarihinde esaslı olarak tamir ve ihya edilmiştir.

Caminin doğusunda yer alan Sadreddin Konevî Türbesi, şekil olarak klasik Selçuklu kümbetlerine benzemektedir. Gövdesi açık ve kaidesi ajurlu mermer işleme olan türbenin üzerinde, köşeli bir tambura oturan kafes şeklinde ahşap bir külâh bulunmaktadır. Sadreddin Konevî’nin vasiyeti üzerine türbenin açık yapılmış olduğu söylenilmektedir. Türbe içinde Sadreddin Konevî’ye ait mermer bir sanduka bulunmaktadır.²⁹⁵ Caminin bu cephesi Konya’nın eski ve büyük mezarlıklarından biri iken, 1932 tarihinde istimlak edilmiş ve yerine yeni binalar yaptırılmıştır. Türbe çevresinde ise Sadreddin Konevî’nin ahfâdı gömülü durumdadır.²⁹⁶

Konevî’nin, kitâbede zikredilen kütüphanesi, kendisine ve mürşidi İbn-i Arabî’ye ait çeşitli eserleri ihtiva etmektedir. Ma’mûreyi ziyaret edenler gibi, sırf bu eserleri görüp, mütalaa etmek için Konya’ya gelen birçok âlim, yazdıkları eserlerinde, Konevî kütüphanesindeki eserlerden sık sık bahsederler. Yüzyıllar boyunca böylece hizmetine devam eden kütüphanedeki eserler, son yarım asır içerisinde, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi’ne nakledilmişlerdir.²⁹⁷ Ayrıca kütüphanede Sadreddin Konevî’ye ait olduğu ifade edilen bir ceylan postunun da bulunduğu belirtilmektedir.²⁹⁸

1.5.3. Şeker Furuş Tekkesi

Şeker Furuş’un asıl adı Hasan’dır. Şaban isminde bir zatın oğludur. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. Alâeddin Keykubat zamanlarında yaşamış, şekercilik yaptığı için “Şeker Furuş” unvanıyla anılmıştır. Dönemin velîlerinden, ergin ve olgun bir kişidir. Tuzu şeker

²⁹⁴ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 121.; Arıtan, Ahmet Saim, “Sadreddin Konevî Zaviyesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sy. 7, 1997, s. 300.

²⁹⁵ Yıldırım, Mustafa-Üzüm, Zehra, “Konya Sadreddin Konevî Camii Çini Mihrabı”, *İstem*, Yıl: 8, sy. 15, 2010, s. 227-228.

²⁹⁶ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 119-120.

²⁹⁷ Özönder, “Sadreddin Konevî Ma’mûresi’nin Mimari Teşekkülü”, s. 142-143.

²⁹⁸ Arıtan, “Sadreddin Konevî Zaviyesi”, s. 302.

yapmak gibi kerametlerinden bahsedilmektedir. Hoca Fekih'in (ö.1221) müritlerindenidir.²⁹⁹ Şeker Furuş Tekkesi, Hoca Fakih Caddesi üzerinde, Hoca Ahmet Fakih Türbesi'nin karşısında şeker fabrikasının sınırları içerisinde bulunmaktadır.³⁰⁰ Şeker Furuş, hocasına bağlılığından dolayı 1120 tarihinde türbesini, hocasının türbesinin karşısına yaptırmıştır. Vefat tarihi bilinmemekte olup 1220 tarihinden sonra vefat ettiği ifade edilmektedir.³⁰¹

Türbenin büyük bir kısmı türbenin içerisinde bulunduğu arazinin sahiplerinden Mehmet Salih'in Ali adında bir zat tarafından, bahçenin türbe yüzünden elinden alınacağı endişesiyle tamamen yıktırılmış, taşlarının bir kısmı Hoca Ahmet Fakih önündeki çeşme inşaatında kullanılmıştır.³⁰²

Bugün tekkenin yalnızca cenazelik denilen alt kısmı kalmıştır ve Konya Şeker Fabrikası'nın sınırları içerisinde olmasına rağmen ziyarete açık tutulmaktadır. Son yıllarda yetkililerce eserin etrafı temizlenmiş, içini dolduran toprak boşaltılmış ve muntazam bir merdiven ile üzerine modern bir çatı yapılmıştır. Tekkenin iyi durumda olduğu da bilinmektedir.³⁰³

Türbenin onarımı ile alakalı olarak; XIX. yüzyılın sonlarına doğru bakımsızlık ve ihmal yüzünden H. 1316/M. 1888 tarihinde kemerinin çökmesi sonucu Konya ulemasından ve Nakşî şeyhlerinden Abdülbasîr Efendi (ö. 1896) ile Gevraki Hoca'nın (ö. 1903) türbeyi tamir ettirdikleri ifade edilmektedir.³⁰⁴

²⁹⁹ Uz, *Konya'nın Velileri, Alimleri ve Hocaları*, s. 112.

³⁰⁰ Aydın, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 67.

³⁰¹ Uz, *Konya'nın Velileri, Alimleri ve Hocaları*, s. 112.

³⁰² Uz, *Konya'nın Velileri, Alimleri ve Hocaları*, s. 113.

³⁰³ Aydın, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 67.

³⁰⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 355.

2. TEKKE ŞEYHLERİ

Bir Şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekna tekke denir.³⁰⁵ Şeyh ise sözlükte “yaŐlı kimse” manasına gelirken tasavvuf litaratrnde “tliplere doğru yolu gösteren ve onları irşad eden kimse” anlamında kullanılmaktadır.³⁰⁶ çalışmamızın bu kısmında XIX. yüzyılda Konya’daki tekkelerde aktif olarak Şeyhlik vazifesinde bulunmuş Őahsiyetler tarikatlerine göre tasnif edilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

2.1.Mevlevî Tekkesi Şeyhleri

2.1.1. Hacı Mehmed elebi

1742 tarihinde dünyaya gelen Hacı Mehmed elebi (. 1815), Ebu Bekir elebi’nin Şeyhlik makamında bulunup, 11 Mart 1785 tarihinde vefat etmesinden sonra³⁰⁷ yine aynı tarihte Mevlevîlerin merkez dergâhı olan Konya Mevlânâ Dergâhının yirmi dördüncü postnişini olarak tayin edilmiştir.³⁰⁸

Postnişinlik makamına, II. Ebu Bekir elebi’nin vefatından sonra kırka yakın kişi talip olmuş, Hacı Mehmed elebi’nin Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğine tayini “huzur mrafaası”³⁰⁹ sonucunda gerçekleşmiştir.³¹⁰ Gölpınarlı, elebilik makamı boŐalınca, talip üç beş kişi değil, otuz kırk kişi olmasını; “*Bu cazibenin, vakıftan geldiğini söylemeye hacet bile yok ve böyle zengin bir vakıftan, elebilik, Mesnevî-hanlık, müderrislik ve evldiye hisseleriyle imar ve sair masrf karŐılıđını, kandil yakma, temizletme, sprtme gibi iŐlere ayrılan tahsisatı alan ve rahatça, paşalar, beyler gibi oturup emir buyurmakla vakit geçiren adam, elbette rahatından başka bir Şey düŐünmez ve gidene beyim der, gelene paŐam!*”³¹¹ ifadeleriyle açıklamaktadır.

Hacı Mehmed elebi’nin yaklaşık otuz yılı bulan Şeyhliğinin oğu III. Selim (. 1808) zamanına rastlamaktadır.³¹² Uyanık ve yenilikçi bir padişah olan III. Selim aynı zamanda bir Mevlevdir. İstanbul’da bulunan Galata olmak üzere Mevlevîhaneleri sık sık ziyaret etmekte, “mukabele” denilen Mevlevî ayinine davet olunmaktadır. Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Şeyh

³⁰⁵ Kara, Mustafa, “Tekke”, *DA*, İstanbul: c. 40, 2011, s. 368.

³⁰⁶ ngren, Reşat, “Şeyh”, *DA*, İstanbul: c. 39, 2010, s. 50.

³⁰⁷ Uzluk, “Mevlevî Hilafetnameleri”, s. 398.

³⁰⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 150.

³⁰⁹ Osmanlılar’da itiraz edilmiş olan bir davanın sadrazamın huzurunda yeniden görülmesini ifade eden bir tabirdir. Bkz. İpşirli, “Huzur Mürafaası”, *DA*, İstanbul: c. XVIII, 1998, s. 444.

³¹⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 164-165.

³¹¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 165.

³¹² nder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 61.

Galip (ö. 1799) ile yakın dosttur. III. Selim Mesnevî okumakta, ney üflemekte, besteler yapmaktadır.³¹³

III. Selim orduyu bir düzene koymak için Nizam-ı Cedid'i kurmuş, bu yenilikçi hareket diğer illere de duyurularak, valilerden gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. O dönemde Konya Valisi olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın Konya ve çevresindeki bazı ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırması, Konya'nın ileri gelenlerinden bazı kişileri öldürtmesi hadiseleri sırasında, Hacı Mehmed Çelebi'nin bu isyanın dışında kalması için Kütahya ve Afyon'a gitmesi önerilmiş olsa da, Çelebi Efendi bu önerilere uymamış, hatta adı isyan elebaşları arasında zikredilmiştir.³¹⁴

Padişah III. Selim'in yapmış olduğu yenilik hareketlerine İstanbul'da Şeyh Galip destek olmakta ve aynı zamanda onu öven şiirler söylemektedir.³¹⁵ Buna mukabil Konya'da Mevlevî mümessili Hacı Mehmed Çelebi Nizam-ı Cedid'in tamamıyla aleyhindedir.³¹⁶

Devlet ile arası açık olan Çelebi, bazen devlet ile halk arasında vukua gelen anlaşmazlıklarda kendisinin "reayayı korumakla" vazifeli saymıştır. Yine bu da devlet ile olan probleminde devlete karşı olmasının bir uzantısı olarak görülmektedir. Konya halkının özellikle "bulgur mübâyeası" bedeli olan 15.341,15 kuruşluk vergisini uzun yıllar boyunca ödememiş, ödenmesi emri karşısında hem Vali hem de Çelebi Efendi birer kıta tahrirat yazarak sadrazamdan Konya'nın mübâyeadan muafiyetini rica etmişler.³¹⁷

Padişahın ve sadrazamın, "*Mevlânâ'nın soyundandır, kendisine bir zarar gelmesin*" diye korunan Hacı Mehmed Çelebi yaşanan hadiselerden güçlkle yakasını sıyrırmıştır. Ancak Hacı Mehmed Çelebi, bir hayli şikâyetlere yol açan vakıf anlaşmazlıklarına da karışmış, sonunda daha fazla çelebilik makamında kalamayacağını anlayınca, Sultan III. Selim'in öldürülmesinden birkaç yıl sonra, dokuz yaşındaki oğlu Mehmet Said Hemdem Çelebi'ye (ö. 1859) hilafet vererek yerine oturtmuştur.³¹⁸

³¹³ Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 199.

³¹⁴ Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 199.

³¹⁵ Şeyh Galip:

"*Müceddid olduğu Sultan Selim'in dîn-ü dünyaâye Nümâyandır bu nev pûşîdesinden kabr-i Mollâ'ya*"

Şeklinde padişah'a olan desteğini ifade etmektedir. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 165.; Şeyh Galib'in Nizam-ı Cedid ile ilgili şiirleri için Bkz. Dilçin, Cem, "Şeyh Galib'in Mevlevîhanelerin Tamirine İlişkin Şiirleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul, 1994, s. 27-76.

³¹⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 165.

³¹⁷ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 51.

³¹⁸ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 199.

2.1.2. Hemdem Mehmed Said Çelebi

1807 tarihinde Konya’da dünyaya gelen Mehmed Said Hemdem Çelebi³¹⁹ babası Hacı Mehmed Çelebi’nin vefatı üzere Konya Mevlânâ Dergâhına yirmi beşinci postnişin olarak tayin olmuştur.³²⁰

Mehmed Said Hemdem Çelebi, Hacı Mehmed Çelebi’nin oğludur. Kendisi postnişin olan Hacı Mehmed Çelebi, son zamanlarında daha çocuk denilebilecek bir yaşta, dokuz yaşında olan oğlu Mehmed Said Hemdem Çelebi’ye hilafet verip yerine geçirmiş ve bu tayinin resmî olarak da geçerli olması için II. Mahmut (ö. 1839) dönemi devlet adamlarından Mevlvî tarikatına bağlı Halet Efendi’ye verilmek üzere Beşiktaş Şeyhi Yusuf Dede’ye Kazancı Derviş Ahmet Dede ile bir mektup göndermiş, o ana kadar kendisine karşı her hususta teveccühü olan Halet Efendi’nin bu işte de başarılı olması için Yusuf Dede’nin Kazancı Derviş Ahmet ile birlikte Halet Efendi’yi ziyaret etmelerini, İstanbul Mevlvîhaneleri şeyhlerinin de ittifak ederek bu tayine razı olmalarının temin edilmesini rica etmiştir. Hakikaten de mektuptan kısa bir süre sonra Hacı Mehmed Çelebi 1815 tarihinde vefat etmiştir.³²¹ Hacı Mehmed Çelebi’nin vefatı üzerine, meşihat, Mehmed Said Çelebiye tevcih edilmiştir.³²²

Çok küçük bir yaşta posta geçmiş olan Hemdem Çelebi, yaşından hiç beklenilmeyecek bir olgunluk ve görgü ile kısa sürede idareyi eline almış ve bu makamda 1814-1859 yılları arasında kırk beş yıl postnişinlik yapmıştır.³²³

Mehmed Said Hemdem Çelebi, tarikat adabını on iki yaşına kadar Hasan Emir Dede’den öğrenmiştir. Daha sonra ise Seyyid Süleyman Türabî’nden seyr-u sülûkunu tamamlayıp hilafet alan Said Çelebi, hususi surette Arapça ve Farsça öğrenmiştir.³²⁴

Hemdem Çelebi tarikat içerisinde de otoriter bir tavır sergilemiş, tarikatın geleneklerine aykırı hiçbir davranışı kabul etmediği gibi, tarikatın iç disiplinine dair yaptığı tasarruflarında, dışarıdan gelen baskı ve yönlendirmelere de -bu yönlendirmeler padişah veya sadrazamdan da gelmiş olsa- önem vermemiştir. Bunun en bâriz örneğine 5 Mart 1329/18 Mart 1913 tarihli, Kütahya Mevlvî şeyhi vekili Mustafa Nûrî mührüyle Konya’ya gönderilen bir mektupta aktarılan bilgide rastlanmaktadır.

³¹⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 228.

³²⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 150.

³²¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 168.

³²² BOA. HAT. D.N: 646, G.N:31665. (Belge için, Ek 5’e bkz.).

³²³ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 55.

³²⁴ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 228.;

Bahsi geçen mektuptaki bilgilere göre; Mehmed Said Hemdem Çelebi zamanında Edirne Mevlevî şeyhi bulunan zat, “*merasim-i tarikat-ı aliyye-i Mevlevîyyeyi terk ve muğayir-i âdâb ve bazı ahvâlden dolayı azli lazım gelmiş*” ve azledilmiş, yerine Eşref Dede tayin edilmiş, bunun üzerine sabık şeyh meseleyi Reşit Paşa’yla olan akrabalığından istifade ile Reşit Paşa’ya ulaştırmış, Hemdem Çelebi’nin de davetli olduğu bir mevlîd-i şerîf alayında, Mevlevî muhibbi olan serasker, evkâf nâzırı ve diğer zevât-ı kirâmın huzurunda Reşit Paşa meseleyi ortaya koymuş, şeyh-i sâbık’ın kendilerine mensup olduğundan bahsederek tekrar tayinlerini Hemdem Çelebi’den istirhâm etmiştir. Hemdem Çelebi de, “*adab ve erkân-ı Mevlevîyyeye mugâyir bazı ahvalden dolayı azl edilmiştir, ibkası caiz olmaz*” cevabını vermiş ve konu o gün öylece kalmış, daha sonra Reşit Paşa bazı muhibbân-ı zevât-ı kirama, “*bizim bu mürâceâtımızı Hazreti Reşadetpenâhî (Saîd Hemdem Çelebi) kabul buyursalar münâsib olacaktır, zirâ (sabık şeyh) bize mensubtur. Şayet olmazsa padişahımızın emri ile ibkâ edilir.*” demek suretiyle konuyu tekrar Çelebi’ye ulaştırmış, bunun üzerine Saîd Hemdem Çelebi; “*Evet yapabilirler, bizde bütün Mevlevîhanelere ilan ederiz, deriz ki, Edirne’de Mevlevîhanemiz yoktur. Hiçbir zaman icrây-ı ayîn eylemek şöyle dursun, başındaki sikkeyi çıkartıp orada çiftlik mütevellisi gibi imrâr-ı vakt etsin.*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine pişman olan Mustafa Reşit Paşa konuyla ilgili daha sonra hiç bir talepte bulunmamıştır.³²⁵

Mehmed Said Hemdem Çelebi’nin çok önemli ve unutulmayacak olan bir hizmeti bulunmaktadır. Hemdem Çelebi’nin bu hizmeti dergâhta çok büyük bir kütüphane kurmasıydı. O güne kadar dergâhta yazılan ve dergâha vakfedilen çok değerli kitaplar, kayda geçerek bir kütüphanede toplanmış değildi. Kitaplar genellikle Çelebi’nin dairesinde bulunur, ya da başka kişilerin elinde kalırdı. Ebubekir Efendi’nin İstanbul’a sürgün edildiği sırada birçok kitap da İstanbul’a götürülmüştü. Kitabın değerini çok iyi bilen Mehmed Said Hemdem Çelebi, önce dağılan ve çelebi evlerine taşınan kitaplardan arta kalanını toplattı, daha sonra ise dergâhta bulunan kitaplarla tamamını bir deftere kaydettirerek bir dervişin hafız-ı kütüplüğüne verdi. 1854 tarihinde kurulan dergâh kütüphanesine Mehmed Said Hemdem Çelebi’nin vakfettiği bu kitaplar adını taşıyan bir mühür ile tescil edildi.³²⁶

Mehmet Said Çelebi âlim, arif bir zat olarak tanınmıştır. İrfanına delalet eden pek çok Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Başarılı şairler arasında kabul edilir. Şiirlerinde “Hemdem”

³²⁵ Küçük, Sezai, “Mevlevîlerde Çocuk Şeyhler Ve Vekil Şeyhlik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, sy. 27, 2013, s. 104-105.

³²⁶ Önder, *Mevlânâ Ve Mevlevilik*, s. 200-201.

mahlasını kullanmıştır. 1858³²⁷ yılında vefat eden Mehmed Said Hemdem Çelebi, Mevlânâ Dergâhı'nda metfundur.³²⁸ Kendisinin bir gazeli şu şekildedir:

“Erişdi semti-ervâha sadâ-yı nây-ı Mevlânâ

Duyuldu nefhâ-i hikmet-küşây-ı nây-ı Mevlânâ

Dehân-ı nâizeni aşık hüseyinî bestesin üfler

Anıncündür figân-ı Kerbelây-ı nây-ı Mevlânâ

Ki bâ-yi bisnev'in tahtında gizli noktanın sırrı

Anı ilâna memurdur nevây-ı nây-ı Mevlânâ

Bu mutribhâne-i âlemde Hemdem mürde dil olma

Hayât-ı tâze bahşeyler safây-ı Mevlânâ”³²⁹

Ahmed Remzi Dede, Târîhçe-i aktâb isimli manzûmesinde, doğum ve vefat tarihleriyle ilgili şu mısraları dile getirmiştir:

“Saîd-i Hemdem ibn-i Hâc Muhammed

O vâlâ-menzilet şeyh-i mümecced

Bin iki yüzle yirmi iki sâli

Vücûda geldi ol âle'l-eâlî

Bin iki yüzle yetmiş beşte nâ-gâh

Cenâb-ı Pîr'e Hemdem gitti âgâh”³³⁰

2.1.3. Mahmud Sadreddin Çelebi

Mahmud Sadreddin Çelebi (ö.1881), babası Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin 1859 tarihinde vefat etmesiyle birlikte, bütün çelebilerin ve dergâhın ileri gelenlerinin ittifakıyla, 1859 tarihinde onun yerine yirmi altıncı postnişin olarak geçmiştir.³³¹

³²⁷ Sezai Küçük 1859 tarihinde vefat ettiğini ifade eder.; Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 52.

³²⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 228.

³²⁹ Önder, *Yüz Yıllar Boyu Mevlevilik*, s. 63.

³³⁰ Sezai Küçük 1859 tarihinde vefat ettiğini ifade eder.; Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 53.

1859 tarihinde Mevlevî şeyhliğine tayin edilen Mahmud Sadreddin Çelebi 22 yıl postta oturmuştur. Mahmud Sadreddin Çelebi, 1867 yılında Sultan Abdülaziz (ö. 1876) zamanında Konya Mevlânâ Dergâhının yıpranmış olan bazı bölümlerinin onarılması için padişaha bir rica dilekçesi yazmış, ricası kabul olunarak, dergâhın matbah, kubbe-i hadra ve diğer bazı bölümleri onarılmıştır. Bu onarım sırasında dergâh yedi yüz bin kuruş masraf edilmiştir. Sultan Abdülaziz 1868 tarihinde dergâhın şadırvanını da onartmıştır.³³²

Ağırbaşlı, hoş sohbeti olan ve hayırsever bir kişi olarak bilinen Mahmud Sadreddin Çelebi, dergâh şeyhi olduğu 1867 tarihinde, bir ihmalden dolayı yanan Konya çarşısı ve Kapu Camii'nin tekrar yapılmasından çok büyük emek sarfetmiştir. Dönemin Konya Valisi olan Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa (ö. 1878) ile birlikte, Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın da yardım etmesiyle Yüksek Camii yerine Aziziye Camii'ni yaptırmıştır. 1868 tarihinde Kapu Camii yerine yaptırılan Camii ise, daha çok Mahmud Sadreddin Çelebi'nin yapmış olduğu para yardımı ile tamamlanmış olup, yanan dükkânların yerine elli beş yeni dükkân inşâ edilmiştir.³³³ Ayrıca 1873 tarihinde Konya Valisi Esad Paşa (ö. 1875) ile birlikte, fakir ve muhtaç durumda olan Konya'lılara, dergâhın mutfak ve ambarını açmıştır.³³⁴

Mahmud Sadreddin Çelebi, göstermiş olduğu bu yardımseverliklerden dolayı, halk ve yöneticiler nazarında Konya Mevlânâ Dergâhı'na teveccüh artmış, hatta Sultan Abdülaziz, çelebiye nişanlar tevcih etmiştir. Mecidiye nişanını Çelebi'ye tevcihle ilgili Dâhiliye irâdesinin metni şöyledir:

“Atufetlu Efendim Hazretleri,

Reşadetlu Çelebi Efendi Hazretlerine münasib rütbeden bir kıt'a Mecidiye nişanı zişan-ı ihsan buyurulmasının suret-i inhası istimzacına dair Konya valisi devletlu Paşa Hazretlerinin Kapu Kethüdası saadetlu Efendiye tevarud eden Çukkası menzur-ı ali-i Cenab-ı mülukane buyurulmak için arz ve takdim kılındı. Müşarunileyhe handan-ı velayet-i ünvan Mevlânây-ı Rumi sülale-i muhteremesinden bulunduğu cihetle taraf-ı eşref Hazret-i Hilafetpenahiden bu misülli eltaf-ı Seniyyeye nailiyeti muvafıkşan mekarimi nişane Cenab-ı şehinşahu olmakla ve vali-i müşarunileyh tarafından inha olunmaksızın doğruca inayet ve ihsan buyurulması daha münasib olacağı tahattur olunmakla müşarunileyh birinci veyahut ikinci rütbelerden bir kıt'a nişan i'mal ettirilmesi hakkında her ne vecihle emr u ferman-ı

³³¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 150-170.

³³² Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 339.; Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 61.

³³³ Akay, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevilik”, s. 134.

³³⁴ Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, s. 339.

Hümayun-u Hazret-i Padişahi isabetpiray-ı sünuh ve südur buyurulur ise muktezay-ı celil üzere harekete iptidar olunacağı beyanıyla tezkire-i Senaveri terkim kılındı Efendim. Fi 17 Receb sene 1279. M. Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

*Reside-i dest-i ta'zim olan iş bu tezkire-i Samiye-i asafaneleriyle mezkur şukka menzur Gevketmevfur Cenab-ı Padişahi buyurulmuş ve müşarunileyh ikinci rütbeden bir kıt'a nişan-ı zişan i'mal ettirilmesi şerefnüsuh ve südur buyurulan emr ve irade-i ihsanade-i Cenab-ı cihanbani müktezay-ı münifinden olarak zıkr olunan şukka yine savb-ı Sami-i asafilerine iade kılınmış olmağla ol babda emr u ferman Hazret-i minelemrindir. Fi 18 Receb sene 1279.*³³⁵

Babasının padişah nezdinde bırakmış olduğu güzel intibayı iyi kullanmış olan Mahmud Sadreddin Çelebi'ye padişah atiyeler vermiş, ailesine mensup olan çelebilere maaşlar tahsis edilmiş, hatta Mısır'a gidecek olan Mevlvî Tarikatından Hacı Ahmet Dede'ye yolculuğu süresince yardım edilmesi ve kolaylık gösterilmesine dair saray tarafından gerekli makamlara emirler gönderilmiştir.³³⁶ Mahmud Sadreddin Çelebi 1881 tarihinde vefat etmiş,³³⁷

2.1.4. Fahreddin Çelebi

Mahmud Sadreddin Çelebi'nin vefat ettiği zaman, bütün mevlvî çelebi ve ileri gelenleri, Şeyhülislâma bir mektup yazarak, Manisa Mevlvîhanesi şeyhi olan, Mahmud Sadreddin Çelebi'nin kardeşi Fahreddin Çelebi'nin (ö. 1882) postnişinliğe tayinini talep etmişlerdi. Padişah II. Abdülhamid'in fermanı, Şeyhülislâm'ın fetvasıyla bu talepleri yerine getirilmiştir. Fahreddin Çelebi büyük bir törenle Konya'ya gelerek Mevlânâ Dergâhı postuna oturmuştur.³³⁸ Mahmud Sadreddin Çelebi'nin yerine çecelebilik makamına geçen Fahreddin Çelebi'ye, nazır ve *Mesnevî* hanlık ile türbe imamlığı görevleri de 10 Temmuz 1882 tarihli ferman ile tevcih edilmiştir.³³⁹

1881 tarihinde geçmiş olduğu çecelebilik makamında çok fazla kalamayan ve bir seneye yakın vazife yapmış olan Fahreddin Çelebi, 1882 tarihinde vefat etmiştir.³⁴⁰ Kabri ise, kubbe-i hadrânın kapı tarafında bulunmaktadır.³⁴¹ Fahreddin Çelebi'den sonra yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi geçmiştir.³⁴²

³³⁵ Akay, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlvîlik", s. 134.

³³⁶ Küçük, *XIX. Asırda Mevlvîlik ve Mevleviler*, s. 61-62.

³³⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlvîlik*, s. 170.

³³⁸ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 339.

³³⁹ Küçük, *XIX. Asırda Mevlvîlik ve Mevleviler*, s. 62.

³⁴⁰ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 339.

³⁴¹ Küçük, *XIX. Asırda Mevlvîlik ve Mevleviler*, s. 62.

³⁴² Önder, *Yüz Yıllar Boyu Mevlvîlik*, s. 66.

2.1.5. Mustafa Safvet Çelebi

Mustafa Safvet Çelebi (ö. 1887) Fahreddin Çelebi'nin yerine Konya Mevlânâ Dergâhına yirmi sekizinci postnişin olarak tevcih edilmiştir.³⁴³ Beş yıla yakın bir süre bu makamda oturan Mustafa Safvet Çelebi, 1887 tarihinde Mevlânâ Türbesi ve yeşil kubbe de dâhil olmak üzere dergâhta bazı onarımlar yaptırmıştır, Kubbe kurşunlarını yenilemiştir.³⁴⁴

Yine 1887 tarihinde saraya yazdırmış olduğu bir mektupta; Semâhanenin genişletildiğini ve iki tarafına mutriban ve ziyaretçiler için mahfiller inşa edildiğini, dergâha bitişik olan mescidin güzel bir şekilde yenilendiğini, çilekeş dervişler için kömürlük inşa edildiğini ve kubbe-i hadrânın baştan başa yenilenmiş olduğu belirtmiştir.³⁴⁵

Mustafa Safvet Çelebi, 1887 tarihinde vefat edince, babası ve diğer kardeşlerinin bulunduğu yer olan kubbe-i hadrânın kapı tarafındaki yerine defnedilmiştir. Yerine ise Mehmed Said Hemdem Çelebi oğlu Abdülvâhid Çelebi geçmiştir.³⁴⁶

2.1.6. Abdülvâhid Çelebi

Mustafa Safvet Çelebi'nin 1887 tarihinde vefat etmesi üzerine yerine Abdülvâhid Çelebi (ö. 1907) geçmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhının yirmi dokuzuncu postnişini olarak posta geçen Abdülvâhid Çelebi'nin zamanında Osmanlı Devleti tahtında II.Abdülhamid bulunmaktadır. Abdülvâhid Çelebi, bilhassa iyi kalpliliği ve cömertliği ile ün salmış biridir.³⁴⁷

Konya halkından yardıma muhtaç olan herkesin kendisine başvurduğu, fukaraları görüp gözetken, her ay gizlice tanıdığı yoksulları dolaşıp onlara yardım eden ve halk ile iç içe olan, hükümet ile sorunu olan birçok kişinin Abdülvâhid Çelebi'nin nüfuzuna güvenerek ona başvurması, Konya'ya gelen birçok valinin kıskançlığına sebep olmuş ve bazı ithamlar ile sık sık saraya jurnallenmiştir.³⁴⁸

Saraya jurnallenmesinin sebebini Gölpınarlı (ö. 1982) şu şekilde ifade eder; Alevilikte ileri giden, Bektaşî meşrebiyle meşhur bir Mevlevî olmasıdır.³⁴⁹ Abdülvâhid Çelebi, görevde bulunduğu süre zarfında, zaman zaman Sultan Abdülhamit aleyhinde konuşmakta ve Padişah ile kısmi bir nüfuz mücadelesine girmektedir. Sultan Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'na karşılık

³⁴³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s.150-170.

³⁴⁴ Önder, *Yüz Yıllar Boyu Mevlevilik*, s. 66.

³⁴⁵ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 63.

³⁴⁶ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 339.; Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 63.

³⁴⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 150-170.

³⁴⁸ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 63-64.

³⁴⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 170.; Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 64.

Konya Meram bağlarında Yıldız Köşkü adıyla süslü bir köşk yaptırıp, saray faytonlarına benzeyen faytonlarla şehir içerisinde gezen Abdülvâhid Çelebi'nin, sahip olduğu nüfuz sayesinde fakir fukarayı gözettiği ve yardımlarda bulunduğu ifade edilmektedir. Yine bu nüfuzunu kullanarak memleket işlerine müdahale etmesi ve özellikle vakıflarla ilgili hususlarda yapmış olduğu uygulamalar ahalinin tepkisini çekmiştir.³⁵⁰ Bu yapmış olduğu davranışlar da jurnallenmesinin başka sebeplerini teşkil etmektedir.

Abdülvâhid Çelebi, padişah II. Abdülhamid tarafından göz hapsine tabi tutulmuş, Konya valilerinden Ali Surûrî ve Avlonyalı Ferit Paşalar tarafından hakkında yapılmış olan jurnaller tanzim edilmiş olup, Abdülvâhid Çelebi'nin Konya sınırları dışına çıkmasına engel olunmuştur. Bütün bu olanlara rağmen halk tarafından çok sevilen ve sayılan Abdülvâhid Çelebi, 20 yıl çelebilik makamında oturmuş³⁵¹ ve 1907 tarihine gelindiğinde vefat etmiştir.³⁵²

2.2.Nakşibendî Tekkesi Şeyhleri

2.2.1. Hacı Mehmet Himmet Efendi

Hakkında çok fazla bilgi bulamadığımız Hacı Mehmet Himmet Efendi (ö.1862), irfanıyla ve güzel ahlakıyla tanınan bir kişidir. Bekir Sami Paşa Medresesi'nde ilk şeyh ve müderris olan Hacı Mehmet Himmet Efendi altı yıl görev yapmıştır. 1862 yılında vefat eden Hacı Mehmet Himmet Efendi, Şems'i Tebrizî mezarlığında toprağa verilmiştir. Mezar taşı kitâbesi ise şu şekildedir:

“Merhum Bekir Sami/ Paşa Hânikâhu/postnişini ricali/Nakşibendî”den mağfûr leh/Hacı Himmet Efendi ve hafîdi/Mustafa ruhlarına Fatiha 1279”³⁵³

2.2.2. Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi

Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi, Öylebandı Mahallesi'nde oturan ve Bursa'da ikamet eden Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi hulefâsındandır. Doğum tarihi bilinmeyen Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi, Konya'da kadı vekilliği yapan Seyyid Hacı Ahmed Necip Efendi'nin Hacı İshak Efendi Mescidi yanında birkaç ev ve avludan oluşan yeri satın alarak Nakşibendî Zâviyesi olarak vakfettiği Gazezler Zâviyesine şeyh olarak atanmıştır.

³⁵⁰ Ösen, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevilik XIX. Yüzyıl*, s. 294-295.

³⁵¹ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 339.

³⁵² Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 64.

³⁵³ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 491.

Vakfın şartlarına göre Şeyh Efendi, hergün sabah namazının akabinde ve Cuma gecelerinde “*usûl-i Nakşibendiyye üzere kırâat-ı evrâd-ı şerîf ve icrâ-yı zikrullah ve hatm-i hâceyi edâ ve dervîşânı rehn(üm)â*” olacaktır.³⁵⁴

Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi, 6 Ağustos 1836 tarihli beratla şeyh ve müteveli olarak tayin edildiği zâviyenin şeyhliği görevi yanı sıra, zaviyenin yanındaki Hacı İshak Mescidi'nin imamlığını da yapmıştır. 1896 tarihinde vefat ettiği kitâbesinden anlaşılan Seyyid Şeyh Mahmûd Âgâh Efendi'ye ait kabrin Hacı İshak/Gazeler Camii'nin haziresinde bulunduğu tespit edilmiştir.³⁵⁵ Kitâbesi şu şekildedir:

“*Hüve'l-Bâkî Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye hulefalarından Târîk-i dünya vâsıl-ı mevlâ Cennet-mekân Firdevs-i âşiyân bânî-i emîn-i dergâh merhum ve mağfur es-seyyid eş-şeyh Mahmud Âgâh Efendi Hazretinin ruh-ı Pûr-futuhları için Lillâhi'l-Fatiha 1314*”³⁵⁶

2.2.3. Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi

Konya'nın büyük âlimlerinden olan Muhammed Bahâeddin Efendi (ö. 1906) Bozkır'ın Karacahisar köyünde 1831 tarihinde doğmuştur. Babası, “Bozkırlı Memiş Efendi” ismiyle şöhret bulan Nakşibendi-Halidi şeyhlerinden Muhammed Kudsi Efendi (ö. 1852)'dir. Babası ile birlikte Karacahisar köyünden Hoca köyüne hicret etmiş, babasının rahle-i tedrisinde bulunmuş, o zamanın usulüne göre diğer şehirlerden de tahsilini tamamlayıp, 1867³⁵⁷ tarihinde Konya'ya yerleşmiştir. Ve bugünü Konya Merkez Bankasının yanında, dönemin Konya Valisi Sami Paşa'nın “Paşa Dairesi” adı altında medreseye çevirdiği evinde müderris olmuştur.³⁵⁸ Babası Memiş Efendi'den kendisine Nakşi Halidiye Tarikatı'nın şeyhliği intikal etmiş olan Muhammed Bahâeddin Efendi, şeyhliğinin yanında İplikçi Camii İmam-Hatip'liği de yapmıştır.³⁵⁹

Hem müderris hem “tekke seccadenişi” olan Muhammed Bahâeddin Efendi; otuz altı yıl görev yapmıştır. Bu süre zarfında oldukça etkili olmuş bir şahsiyettir. Özellikle Islâh-ı

³⁵⁴ Çoban, 19. Yüzyıl Konya'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi, s. 45-46.

³⁵⁵ Küçükdağ, “Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, s. 156.

³⁵⁶ Özönder, “Konya'da Gazeler Tekkesi”, s. 343.

³⁵⁷ Arabacı, Konya'ya göç etme tarihini 1862 olarak verir. Arabacı, Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924), s. 491.

³⁵⁸ Bilgili-Çelik, Muhammed Kudsi El-Bozkırî (Memiş Efendi), s. 57.; Arabacı, Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924), s. 491.; Çoban, 19. Yüzyıl Konya'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi, s. 30.

³⁵⁹ Sural, Mahmut, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, Yeni Konya Gazetesi, 10 Eylül 1975, s.3.; Bilgili-Çelik, Muhammed Kudsi El-Bozkırî (Memiş Efendi), s. 57.

Medâris-i kuran üç müderris oğlu yetiştirip yönlendiren kişi olarak etkisi, vafatından sonra da devam etmiştir.³⁶⁰ Sultan II. Abdülhamit Han'ın (ö. 1918) mektup yoluyla Muhammed Bahâeddin Efendi'den ders aldığı rivayet olunmaktadır.³⁶¹

Pek çok talebe yetiştiren ve Konya'ya katkısı oldukça fazla olan Muhammed Bahâeddin Efendi, 1906 tarihinde Konya'da vefat etmiş ve Konya'nın güneyindeki Hacı Abdülfettah Çavuş kabristanına defnedilmiştir. Halen burada dört sütun üzerinde ve dört yanı açık, mütevâzi bir türbesi bulunmaktadır.³⁶² Mezar taşı kitâbeleri şu şekildedir:

Başucundaki şahide'nin birinci yüzü:

*“Hüve'l-Bakî
Sâkin-i Kabr kutbu'l-arifin
Kıdvetü'l-vasilin umdet-ü ehl-i
Es Sahv ve'l müttekîn Şeyh Muhammed
Bahauddin Kuddise Sırrahu Hazretleri Bozkırî
Memiş Efendi nâmıyla meşhur âfâk
Şeyh Muhammed Kudsî kuddise sırrahu Hazretlerinin
Büyük mahdumu ve halife-i mutlakası
Ve Şeyh Hasan Kudsî Hazretlerinin damad-ı âlileridir.”*

Başucundaki şâhide'nin ikinci yüzü:

*“Bozkır kazâsının Karacahisar
Karyesinde 1247 tarihinde tevellüd
Buyurup peder-i âli güherleriyle Hâce
Karyesine hicret ve anda pederi
Kutb-u müşârün-ileyhden ulum-u tahsil
Ve tekmil-i meratib-i sulûk iderek ulûm-i
Akliyye ve nakliyyede felekcâh
Ve terbiye-i mürîdânda
Âyetün min âyetillah olmuştur.”*

Ayakucundaki şâhide de şu ifadeler yer alır:

“Ve 1279 senede

³⁶⁰ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 492.

³⁶¹ Gürtaş, Ahmet, “Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Dalıyye'si”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sy. 9, s. 83.

³⁶² Çoban, 19. *Yüzyıl Konya 'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşîlik Risâlesi*, s. 54.

*Konya'ya hicretle tarikat-ı
Aliyye-i Nakşibendiye-i Halidiyye
Üzre irşâd-ı sâlikîn
Ve neşr-i envâr-ı ulûmu din ile
Meşgul olup fi 22 Cemaziyelûlâ
Sene 1324 fi 2 Temmuz pazar gicesi
Saat bir de irtihal buyurmuştur
Mettenallahii Teâlâ bi-enfasihî'l-Kudsîyyeti
2 Temmuz senet-i hicriyye-i şemsiyye 1284
(hâdimuhum Hâlid)''³⁶³*

2.3.Kâdirî Şeyhi: Şeyh Fazıl Hüseyin Söylemez

Hindistan'ın Allahâbat bölgesinde, Ahmet Por Serâme köyünde dünyaya gelmiştir. Cevher Ali Kalender adında bir zâtın oğlu olan Şeyh Fazıl Hüseyin Söylemez, medrese tahsili yanında iyi bir tasavvufî terbiye ile yetişmiş, Çiştî, Nakşibendî ve Kadiri tarikatına mensup bir kişidir. İlk tahsiline memleketinde başladıktan sonra Hicaz'a gitmiş, oradan da Anadolu'ya geçmiştir. Bir süre İstanbul, Akseki ve Karaman'da kaldıktan sonra, 1847-1848 tarihinde Konya'ya gelip yerleşmiştir. Şeyh Fazıl Hüseyin Söylemez'in Ailesi sonradan Arabistan taraflarından gelip Hindistan'a yerleşen Müslümanlardan olduğu belirtilir.³⁶⁴

Şeyh Fazıl Hüseyin Efendi'ye halk tarafından "Söylemez" denilmektedir. Bunun Sebebini ise Küçükdağ şöyle ifade eder: "Söylentilere göre, Şeyh Fazıl Hüseyin Efendi, Hz. Peygamber'in "Allahu Teala'ya ve ahiret gününe iman eden kimse, hayır soylesin veyahut sussun" hadisini kendisine düstur edinip devamlı sustuğu ve hiç dünya kelâm konuşmadığı için halk ona Söylemez lakabını vermiş, zamanla asıl ismi unutulmuştur. Onun tercih ettiği hayat tarzına uygun olarak hep susmasının başka sebepleri de bulunmaktadır. Şeyh Fazıl Hüseyin Efendi, Türkiye şartları dışında yetişmiş, Hint asıllı bir mutasavvıftır. Oysa Konya gibi Türkçe konuşulan bir muhitte yaşamaktadır. Kendisi Türkçe'yi bilmediğinden muhtemelen çevresindekilerle anlaşmada zorluk çekmiş, bu nedenle hep susmuştur. Bunun için Konyalılar ona konuşmaz, susar anlamında "Söylemez" demişlerdir."³⁶⁵ Türbesine de Söylemezin türbesi denilmiştir.

³⁶³ Çoban, 19. Yüzyıl Konya 'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşilik Risâlesi, s. 56.

³⁶⁴ Uz, Konya Alimleri ve Velileri, s. 300.; Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler", s. 157.

³⁶⁵ Küçükdağ, "Konya'da Söylemez Zâviyesi Ve Vakfiyeleri", s. 155-156.

Konya’da Şimdi Muhacir Pazarı olarak bilinen yerdeki Balık Hali’nin doğusunda bulunan kumbet, Şeyh Fazıl Hüseyn Efendi tarafından kendisi için daha hayattayken türbe olarak yaptırılmıştır. O, içinde kabir çukuru bulunan bu türbede hayatını geçirmiştir. Türbenin hemen yan tarafına kendisinin zaviye olarak yaptırdığı iki ev ile daha sonra Abdurrahman Nureddin Paşa’nın bu zaviyeye vakfettiği Söylemez Konağı’nı kullanma imkânı olmasına rağmen yukarıda zikredilen küçük türbede yaşamayı tercih etmiştir. Bu durum, onun takva derecesini göstermesi bakımından önemlidir.³⁶⁶ Şeyh Fazıl Hüseyn Efendi’nin bu tercihinin, onun zühd ehli olmasının bir göstergesi olarak söylenebilir.

Şeyh Fazıl Hüseyn Efendi’nin mezhebinin Hanefî, tarikatının ise Konya’ya ilk geldiğinde ÇiŐtiye olduğu belirtilir. Daha sonra Şeyhliğini yaptığı ÇiŐtiye’ye en yakın kabul edilebilecek olan Nakşibendiye ile Kâdiriye’ye de intisap ettiği ve bu tarikatların Şeyhliğini yaptığı ifade edilir.

Şeyh Fazıl Hüseyn Efendi’nin güzel sanatlara olan ilgisiyle tanındığı kaynaklarda geçer. Özellikle hat sanatında üstad olduğu, gayet güzel sülüs, nesih ve talik yazı yazdığı ifade edilir. Bazı risaleleri bizzat yazdığı ve ona ait 28 sayfalık bir *Tarikatnâme* ile 11 sayfalık bir Farsça *Silsilenâme*’si olduğu belirtilmektedir.³⁶⁷

Çok konuşmadığı için Konya’da, “Söylemez” lakabıyla bilinen bu seyyah Şeyh, 1910 tarihinde vefat etmiş ve sağlığında yaptırılan türbeye defnedilmiştir.³⁶⁸ Şeyh Hüseyn Fâzıl Efendi’nin Kitâbesinde ise Şu ifadeler yer alır:

*“Hüve’l-bâki Bismillâhirrahmânirrahîm Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü Rabbike zü’l-celâli ve’l-ikrâm. Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci’ün. Küllü nefsin zâikatü’l-mevt. Hazret-i Ka’be-i feyz-i âlem kible-i kimyâ-yi sa’âdet Şâh Seyyid Hâce Mîr Fâzıl Hüseyn ibn Merhûm Gevher Ali Őehîd Çiştî Kalender-i ehl-i Hindistan karîbü’l-bahâr Őehr-i Ahmed Pûr medfen-i Konya-i Şerîf. Mâh-ı Őa’bân-ı Őeb-i Cum’a sâ’at-i 2 fi 28 târih-i sene 1328 min Hiereti’n-Nebiyyi sallallâhü aleyhi ve sellem temmet.”*³⁶⁹

³⁶⁶ Küçükdağ, Yusuf, “Konya’da Hindistanlı Tarikat Şeyhi Söylemez”, *Vizyon Konya*, sy. 19, Şubat 2012, s. 44-45.

³⁶⁷ Uyar, “Hattatlar Armağanı”, sy. 112, s. 13.

³⁶⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 300.

³⁶⁹ Küçükdağ, Yusuf, “Konya’da Söylemez Zâviyesi Ve Vakfiyeleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, sy. 1, Mayıs 1998, s. 157.

3. MÜDERRİS ŞEYHLER

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki önemli vilayetlerinden biri olan Konya'da, XVIII. yüzyıla kadar uzun bir süre yeni eğitim kurumları açılmamıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren ise Konya'da hem siyâsî, hem dînî tasavvufî bakımdan bir yükselme görülmektedir. Bu durum, XIX. yüzyılda çok sayıdaki yeni medrese, mekteb, tekke v.s.'nin kuruluşundan anlaşılmaktadır. Osmanlı zamanında Konya'da kurulduğu tespit edilen toplam 49 medresenin 45'inin kuruluşu, bu dönemde gerçekleştiği ifade edilir.³⁷⁰

Konya'daki bu yükselmede şehrin ulemâsı ile tarikatların da etkisinin olduğu, özellikle Nakşî Tarikatı'nın etkisinin büyük olduğu belirtilmiştir. Konya'da bulunan Nakşîlerin sadece tekkelerde faaliyet göstermeyip müderris şeyhleri aracılığıyla medreselerde de görev aldıkları görülmektedir.³⁷¹

Şimdi tesbit edilebilen XIX. yüzyılda Konya'da müderris olarak görev yapan şeyhlerin hayatları incelenmeye çalışılacaktır.

3.1. Abdülehad Mehmet Efendi

Aksaray'ın Eski köyünde doğan Abdülehad Efendi (ö.1848) , ilk tahsilini memleketinde yaptıktan, sonra Aksaray'a gitmiştir. Aksaray'da zamanın ünlü bilginlerinden Hacı İbrahim Efendi'nin (ö. 1827) derslerine devam ederek ondan icazet almıştır. Tahsilini ilerletmek için oradan Hadime geçen Abdülehad Efendi, Hâdimîzade Numan Efendi'den de bazı fen ilimleri tahsil etmiş ve bir icazet de ondan almıştır. Bundan sonra Konya'ya gelen Abdülehad Efendi, Nakiboğlu Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır.³⁷²

Nakşî şeyhi olan Abdülehad Efendi'nin Konya eğitim tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Memlekete birçok öğrenci yetiştirmiş ve öğrencilerinin çoğu müderris ve müftü payesine ulaşmıştır. Bir süre Konya müftülüğünde de bulunan Abdülehad Efendi, bir ara da Sultan Selim Camii'nde vaizlik yapmış ve bu camide³⁷³ de ders okutmuştur. Ulema arasında Darü'l-Hilâfe Müderrisi (İstanbul pâyesi) diye tanınmıştır.³⁷⁴

³⁷⁰ Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Alimler (18.-19. Yüzyıllar)" s. 163.

³⁷¹ Çoban, *19. Yüzyıl Konya'sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşîlik Risâlesi*, s. 23-24.

³⁷² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 333.; Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Alimler (18.-19. Yüzyıllar)", s. 18.

³⁷³ Caner Arabacı eserinde Şerafettin Camii'nde ders okuttuğunu ifade eder. Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 353.

³⁷⁴ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 333.

Nakşibendî tarikatından, zarif tabiatlı, “celâlet-i fazilet” sahibi olan ama bunla beraber debdebe ve ihtişamı da seven bir zat olan Abdülehad Efendi, hükümet veya başka bir yere giderken katıra binip yanına birkaç uşak alarak yola çıkarmış.³⁷⁵

Mev'iza-i Hasene isimli bir telif eseri bulunan Abdülehad Efendi'nin yetiştirmiş olduğu bazı talebeleri şu kişilerdir: İçelli Şeyh Mehmet Sadık Efendi (ö. 1871), Şeyh Ahmet Efendi (ö. 1869), meşayıhten meşhur Kalender Efendi (ö. 1880), Müftü Kafalızade Mehmet Said Efendi (ö. 1874) ve Müsevvit Sofuzade Hasan Efendi (ö. 1891) merhumun talebelerinden bazılarıdır.³⁷⁶

1848 tarihinde vefat eden Abdülehad Efendi Mevlânâ Dergâhı Haziresi'nde metfun olup, kabir taşı kitâbesi ise şu şekildedir:

“Ya Hû
Menba-i ilm-i ilâhî fazıl-ı dâna idi,
Hâdim-i Şer-i Muhammed tâlib-i Mevlâ idi
Muktedâ-yı ehl-i sünnet vâris-i hayrî' l-beşer
Namına Abdülehad o şöhreta molla îdi
Yandırıp dû sad çerağ müfti-i zîbâ idi
Geldi hatiften nida-yı irciîye râm olup
Verdi cânın Hakk' a dil bir dürr-i bî hemtâ idi
Müfti-i lafz-ı gariba nave-i feyz-i tarih o
Fatîha-hân hem zîba ihsan bu râ'nâ idi. 1264”³⁷⁷

3.2.Şeyh Ahmet Efendi

Konya'da doğmuş olan Şeyh Ahmet Efendi'nin (ö. 1869) doğum tarihi bilinmemektedir. İlk tahsilini müteakip medrese tahsiline başlayan Şeyh Ahmet Efendi, daha sonra Konya müftülerinden Abdülehad Efendi'nin derslerine de devam ederek ondan icazet almıştır.³⁷⁸

Tarikat-ı Nakşibendiye-i Hâliidiye koluna mensup bir zat olan Şeyh Ahmet Efendi, Memiş Efendi'den devam eden kolun halifelerindendi. Aynı zamanda hattat olan Ahmet Efendi, hattatlığı da Akşehirli Mehmet Yusuf Efendi'den tahsil etmiştir. Güzel sülüs, nesih ve

³⁷⁵ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 353.

³⁷⁶ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 333.

³⁷⁷ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 333.

³⁷⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 248.

ta'lik yazıların yanında, birkaç tane mushaf'ı şerif ile birçok risaleler ve levhalar da yazmıştır.³⁷⁹ Hadis ilmi okutmak üzere Saraçzade Abdülkerim Efendi tarafından yaptırılmış olan Saraçoğlu Medresesi'nde uzun yıllar müderrislik yapmış ve pek çok talebe yetiştirmiştir.³⁸⁰

Vecd ve hal ehli bir insan olarak tanınan Şeyh Ahmet Efendi, 1869 tarihinde vefat etmiş ve kabri Sarıyakup Kabristanı'nda bulunmaktadır.³⁸¹ Kabir taşı kitâbesi şu şekildedir:

*“El-merhum Saraçzade Dairesi müderrisi
Şeyh Ahmet Nakşibendî el-Konevî el-Hâlidî
Ruhu için Fatıha 1286”³⁸²*

3.3.İçelli Şeyh Mehmet Sadık Efendi

Soyu Şeyh İsa'ya dayanan, Davud adında bir zatın oğlu olan İçelli Şeyh Mehmed Sadık Efendi (ö. 1871), 1809³⁸³ tarihinde Gülnar'ın Sınır köyünde doğmuştur. İlk tahsiline köyünde başlamış, okumaya Karaman, Bor, Niğde ve Kayseri'de devam etmiştir. Son icazetini Abdülehad Efendi'den almıştır.³⁸⁴

Abdülehad Efendi'nin yanına, yetişmiş bir danışmend olarak gelen Mehmet Efendi, hocasını okurken zorlar, okutacağı dersi hazırlanmaya mecbur edermiş. Kendisine talebeliğinde Karaman abası giydiği için Karaabalı Şeyh Efendi derlermiş. Mehmet Sadık Efendi on dokuz yaşında müderris olmuş ve yirmi sekiz yıla yakın Nakiboğlu Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Elli sekiz yaşlarında iken de Sırçalı Medrese müderrisliği uhdesine tevdi edilmiş, beş yıla yakın da burada talebe okutmuş, pek çok talebe yetiştirmiştir. Konya uleması nezdinde saygın bir yeri olan Mehmet Efendi, o kadar ağır bir Osmanlıca dili kullanırmış ki, ulema, şeyh efendinin ziyaretine gideceklerinde, *“Ne konuştuğunu anlamak için yanımızda Vankulu lügatini de beraberimizde götürmemiz lâzım”* diye aralarında konuşurlarmış. Büyük Aksekili Mehmet Emin Efendi'nin (ö. 1937) rivayet ettiğine göre meşhur Urfalı Aynî Vahit Mehmet Efendi, Şeyh Mehmet Sadık Efendi kendisine sorulduğunda, onun hakkında: *“İlimde asrın Numan'ı, hilimde Osman bin Affan'ı, sehada*

³⁷⁹ Uyar, “Hattatlar Armağanı”, s. 22-23.

³⁸⁰ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkrî (Memiş Efendi)*, s. 143.

³⁸¹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 374.

³⁸² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 248.

³⁸³ Veli Sabri Uyar 1805 olarak belirtir. Uyar, “Konya Bilginleri”, s. 47.

³⁸⁴ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 249.

(cömertlikte) *Hatem-i Tâi'si, tevazuda Ahnef b. Kays'ıdır.*"³⁸⁵ diyerek övgü dolu sözler sarfetmiştir.

Kadızaâde Medresesi müderrisi Kalender Efendi'nin (İçelli Ahmet Feyzi) ağabeyi olan Şeyh Mehmet Sadık Efendi, hocası gibi Nakşibendi şeyhlerindedir.³⁸⁶ Şeyh Mehmed Efendi, bir kurban bayramının beşinci günü Eskil köyünden gelirken, medresesinin önünde hemşerisi müderris Abdülbasîr Efendi ile karşılaşmış. Atından inip Abdülbasîr Efendi ile biraz sohbet ettikten sonra, gördüğü rüyayı anlatarak: "*Hoca vaktimiz yaklaştı, hakkını helal et*" demiş ve evine döndükten sonra, hastalanarak üç gün sonra vefat etmiş. Şeyh Mehmet Sadık Efendi'nin gördüğü ve hocaya anlattığı rüya şöyle imiş: "*Benim boynuma bir zincir takmışlar, türbenin arka tarafındaki yarım pencereden içeri çekerlerken bizim birader Kalender Efendi geldi: 'Bırakın, o bizdendir, kendisi gelir' deyince beni bırakıverdiler. O yarım pencerenin altına yattım ve ondan sonra bizim birader de gelip, ayakucuma yattı.*" demiş, aradan geçen üç günün ardından vefat etmiştir. Abdülbasîr Efendi bu olayı hatırladıkça içlenir ağlamış. 10 Mart 1871 tarihinde vefat eden Şeyh Mehmed Sadık Efendi, Mevlânâ Haziresi'nde rüyasında gördüğü yere defnedilmiştir. Bir süre sonra vefat eden kardeşi Kalender Efendi de onun ayakucuna gömülmüştür.³⁸⁷

"Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

El-merhûm ve'l-mağfûr

Sülâle-i Hazret-i Şeyh Seyyid İsâ'dan

Müderrisîn-i kirâmdan ve mezanne-i

Fihâmdan ve fudalâ-yı be-nâmdan

Tarkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye'den

İçelli Şeyh Muhammed Efendi İbni Dâvûd

Efendi ruhu şerîferine hediyetullahü'l-Fatiha"³⁸⁸

3.4.İçelli Ahmet Fevzi Efendi

Gülнар'ın Sınır köyünde doğan, ismi Ahmet, mahlası Fevzi, lakabı Kalender olan Ahmet Fevzi Efendi (ö. 1880), daha önce bahsetmiş olduğumuz Şeyh Mehmet Sadık

³⁸⁵ Uyar,"Konya Bilginleri", sy. 118-119, s. 47.

³⁸⁶ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 354.

³⁸⁷ Uyar,"Konya Bilginleri", sy. 118-119, s. 47.

³⁸⁸ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 249.

Efendi'nin küçük kardeşidir. Kalender Efendi lakabıyla tanınan Ahmet Fevzi Efendi, İlk tahsilini sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra, zamanın müderrislerinden ve bilhassa, asrının büyük âlimlerinden, Konya Müftüsü Abdülehad Efendi'de okuyarak ondan icazet aldı. Ağabeyi gibi İçelli hocaların ileri gelenlerindendi. Yıllarca Şerafeddin Camii civarındaki Kadızade ve Sultan Veled Medresesi'nde müderrislik görevinde bulundu ve pek çok talebe yetiştirmiştir.³⁸⁹

Tarikat-ı Nakşibendiyye ve Mevlevîyye şeyhlerinden olan, aynı zamanda da zamanın allâmelerinden kabul edilen Ahmet Fevzi Efendi, Mevlânâ Dergâhında mesnevîhan idi. Güzel şiirleri de mevcut olup iyi bir şair'dir. Çok iyi Arapça ve Farsça bilen Ahmet Fevzi Efendi Tasavvuf ile alakalı *Lemaatü'l-Keramât*, *Esrarü't-Talibîn*, *Nebzetü'l-Maârif* adında üç tane basılmamış eseri bulunmaktadır.³⁹⁰

1880 yılında vefat eden Kalender Efendi, Mevlânâ Haziresi'nde Hıdır penceresi önünde ağabeyi Şeyh Mehmet Sadık Efendi'nin rüyasında gördüğü şekilde onun ayakucunda metfundur.³⁹¹

3.5.İçelli Hacı Mehmet Efendi

Aslen İçelli olup, Konya'da dünya'ya gelmiş olan Hacı Mehmet Efendi'nin (ö. 1880) doğum tarihi bilinmemektedir. İlk tahsilini sıbyan mektebinde yaptı ve tahsilini Konya'da Müftü Abdülehad Efendi'de tamamlayarak icazet almıştır.³⁹² İçelli Mehmet Efendi Yusuf Ağa Kütüphanesi Medresesi'nde görev yapmış ve ünü il sınırlarını aşmış bir kişidir. Özellikle Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam ilimlerinde derin vukûfiyeti bulunan birisi olmakla birlikte, aynı zamanda Nakşî Tarikatı'nın da önde gelen şeyhlerindendir.³⁹³ Vilayet İdare Meclisinde üye olan Mehmet Efendi bu görevinden dolayı "*Meclis Hoca*" diye de tanınmıştır. 1880 yılında vefat eden Hacı Mehmet Efendi, Üçler Kabristanı'nda metfundur.³⁹⁴ Kabir taşı kitabesi şöyledir:

"Hüve'l Hallâku'l-Bâkî

Neşr-i ilm ile fenâda eyledi ömrünü tamam

Hem şeriat hem tarikatla rüman oldu

³⁸⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 256.

³⁹⁰ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 297.

³⁹¹ Uyar, "Konya Bilginleri", sy. 120-121, s. 43.

³⁹² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 257.

³⁹³ Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Alimler (18.-19. Yüzyıllar)", s. 14.

³⁹⁴ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 423-424.

*Tamam kabrini pür nûr ziyaret eyleyin ihvân-ı dîn
Fatıha bahş eyleyin Mevlâ ide
Âlî makam ismi hem el-Hac Mehmed
Hocazade hem şöhereti Kemteri tarihidir (hiye gafar) vesselâm.
Sene 1298”³⁹⁵*

3.6.Topbaşzâde Hacı Ahmet Kudsî Efendi

Meşhur âlimlerden Bozkırlı Memiş Efendinin halifesi olan Topbaşzâde Hacı Ahmet Kudsî Efendi'nin (ö. 1888) babası Hacı Mustafa Efendi'dir. Konya'nın Kadınhanı ilçesinde dünyaya gelmiş olup, doğum tarihi bilinmemektedir.³⁹⁶ Konya ve İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Mekke-i Mükerreme'ye giderek orada Mekke Müftüsü Seyyid Muhammed b. Hüseyin el-Kutbive Seyyid Muhammed b. Ali es-Sunûsî gibi büyüklerden hadis ve tefsir ilimlerini tahsil etmiştir.³⁹⁷ Kırk bin hadis ezberlediği için kendisine “Seyyidü'l-Muhaddisîn” denilmiştir. Konya'ya gelişiyle alakalı olarak şunlar anlatılmaktadır: Ahmet Kudsî rüyasında, “Civarımıza gel, civarımıza gel” davetiyle Hazreti Mevlânâ'nın iltifatına mazhar olur. Ailesi ve bütün yakınlarını Kadınhanı'nda bırakarak Konya'ya yerleşir.³⁹⁸

Yeğenoğlu Medresesi'nde müderris olan ve Konya'da Hadis ve Tefsir okutarak şöhret kazanan Ahmet Kudsî Efendi, aynı zamanda bir hattattı. Alanyalı Hacı Abdülkadir Efendi'den öğrenmiş olduğu hat sanatında maharet kazanmış, Mushaf (Kur'an) ve birçok risale istinsah etmiştir. *Hediyetü'l-Mürtab fi Fezâili'l-Ashâb* isiminde yirmi fasıl üzerine yazılmış Arapça bir eseri vardır.³⁹⁹

Âlim, fazıl ve kâmil bir insan olarak bilinen Ahmet Kudsî Efendi, ehl-i keşif ve muhaddisînden bir ulu kişi olarak tanınmıştır. Konya'da ikamet ettiği evde 1888 tarihinde vefat etmiş ve Mevlânâ Haziresi'nde toprağa verilmiştir. Kabir taşı Mevlânâ Müzesi'nden Sırçalı Medrese'ye kaldırılmışsa da 2010 tarihinde tekrar Mevlânâ Müzesi'ne getirilmiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 257.

³⁹⁶ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 270.

³⁹⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, s. 250.

³⁹⁸ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 134-135.

³⁹⁹ Uyar, “Hattatlar Armağanı”, sy. 95-96, s.55.

⁴⁰⁰ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 270.

3.7. Abdülbasîr Efendi

İçelli hocaların büyüklerinden ve en ünlülerinden birisi olan Abdülbasîr Efendi (ö. 1896), 1821 tarihinde Silifke’de dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra, dört yıl Bursa’da okumuş ve tahsilini Denizli’de, meşhur ulemadan Hâfız Şerif Efendi’den tamamlamıştır. Konya’ya geldiğinde Bekir Sami Paşa (Paşa Dairesi) Medresesi’nde bir odaya yerleşmiş ve burada meşayih-i kiramdan Hacı Himmet Efendi’ye intisab etmiştir. Bu sıralarda Konya’nın büyük ulemâsından Özdemiri Mustafa Efendi’nin kızı ile evlenmiş ve Hacıhasanbaşı’nda aynı zamanda adıyla anılan Vaki Medresesi ile bir mescit inşa ettirerek medresenin müderrisi olmuştur.⁴⁰¹

Zamanının bütün ilim ve funûnuna vakıf olan Abdülbasîr Efendi, bütün zamanını talebe yetiştirmekle, ibadetle, riyâzatla, evrâd ve ezkârla geçirmiştir. Ramazan aylarında Kapı Camii’nde veya Sultan Selim Camii’nde itikâfa giren, ağzından asla mâlâyânî söz sadır olmayan bir zattır. Uzunca boylu, zayıf vücutlu, uzun çehreli ve melek simalı bir zat olan merhum, yaz günlerinde bembeyaz bir elbise giyer, kendisini ziyarete gelenlere isimlerini sorar, herbirine ayrı ayrı iltifat ve nasihatlarla bulunurmuş. Veli Sabri Uyar (ö. 1954), Abdülbasîr Efendi’den, “*Ulemây-ı râsihinden ve meşâyih-i vasilinden mücâhit bir zât-ı sûtûde-sıfat bir zât.*”⁴⁰² diye bahsetmektedir.

Halk tarafından veli olarak bilinen, ulema ve meşayihinin başta gelen isimlerinden olan Abdülbasîr Efendi, Tarikat-ı Nakşibendiyye’nin Hâlidîye kolu şeyhlerindedir. Abdülbasîr Efendi, Ebû Saîd Hadimî’ye ait yirmi altı risaleyi İstanbul’da bastırmıştır. *Kaside-i Bürde* yanında, pek çok da icazetname yazmış olan bu ilim ve irfan sahibi zat, aynı zamanda da meşhur hattatlarımızdandır.⁴⁰³

Tarihî eserlere de sahip çıktığı bilinen Abdülbasîr Efendi, Gevraki Hoca ile beraber Şekerfuruş Türbesi’ni tamir ettirmiştir. Abdülbasîr Efendi 1896 yılında vefat etmiş, Musalla mezarlığına defnedilmiştir. Kabir taşı kitâbesi şöyledir:

“*Ulemâ-ı be-nam meşâyih-i kiram*

Tarîk-i Nakşibendiyeden

Abdülbasîr Efendi Rûhuna rızâen lillâhi Teâle’l-

Fâtîha.

⁴⁰¹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 279-280.

⁴⁰² Uyar, “Konya Bilginleri”, sy. 95-96, s.32.

⁴⁰³ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 272.

3.8.Hacı Halil Efendi

Şirvanlı Veliyyüddün oğlu Hacı Halil Efendi Ahmed Fakih Mahallesinde⁴⁰⁵ Nakiboğlu yolu üzerinde eski adıyla Sırçalı Mescid Mahallesinde bulunan Şirvanlı/Şirvaniye Medresesini yaptıran ve dönemin büyük şeyhlerinden biri olarak bilinen bir zattır.⁴⁰⁶ Yaptırmış olduğu medresenin ilk müderrisi olan Hacı Halil Efendi (ö. 1901), uzun bir süre müderrislik, mütevellilik vazifeleri ile beraber Nakşibendi Tarikatı şeyhliği de yapmıştır.⁴⁰⁷

1901⁴⁰⁸ tarihinden sonra vefat ettiği tahmin edilen Hacı Halil Efendi, Hacı Fettah Mezarlığında toprağa verilmiştir. Oldukça uzun bir kabir taşı kitâbesi olan Hacı Halil Efendi, kendisini de en iyi tanıtan belge durumundadır denilebilir:

“*Tarîk-ı Nakşibendî’den ismi ânın Halilü’r-Rahmân/ Nâmına Şirvanî dirler kendisi kutbü’z-zamân/ Virir idi hem inâbe⁴⁰⁹ her kime isterse ol/ Sâdık idi her sözünde itmedi kizbi kabul/ Ömrünü virme hebaya, Hakk rızasın sen de bul/ Bağ-ı Firdevs’tir mekânı ana hiç şek ve şüphle yok/ Gelmedi misli cihanda böylece bir gönlü tok/ Zî-kerem şol ulu Hallâk rahmet itsün ana çok/ Tarih-i Sinn-i hesâb (guref) dâr-ı nevcivân.*”⁴¹⁰

Hacı Halil Efendi’nin kabir taşından da anlaşılabilceği üzere, kendisi müderrislik yanı sıra şeyhlik de yapmıştır. İnsanlara “inâbe” vermektedir.

3.9.Aladağlı Hacı Mustafa Efendi

Hadim/Aladağ’da doğan Mustafa Efendi⁴¹¹, ilk tahsilini mahalle mektebinde aldıktan sonra medrese öğrenimini de Akşehir’de tamamlamıştır. Konya Cıvıloğlu Medresesi’nin

⁴⁰⁴ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 272-273.

⁴⁰⁵ Önder, *Konya Maarifi Tarihi*, s. 49.

⁴⁰⁶ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 385.

⁴⁰⁷ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 388.

⁴⁰⁸ Uyar, Hacı Halil Efendi’nin 1864 tarihinde vefat ettiğini yazar. Uyar, “Konya Bilginleri”, sy. 118-119, s. 46. Arabacı, Uyar’ın, bunu kabir taşının son satırından ebced hesabıyla çıkarmış olabileceğini ifade eder. 1300, 1301, 1319 H. Salnamelerinde müderris, hep Hacı Halil Efendi gözükmektedir diye de belirtir. Ayrıca, 1898 tarihinde Şirvaniye Medresesi talebesi ile “ricâli müslimîn” ve “Konya ulemasından faziletli Halil Efendi”nin şahitliğinden söz edilmekte olduğunu da ifade eder. Şu halde Hacı Halil Efendi, bahsedilen yıllarda yaşamış ve 1901 tarihinden sonra vefat etmiş olabileceğini söylemektedir. Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 385.

⁴⁰⁹ İnâbe: Arapça, tevbe edip dönmeyi ifade eder. Manevî eğitim almak isteyen kişinin, bir mürşide baş vurup, tevbe ederek ona bağlanmasına inâbe denir. Bkz. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları, 2014, s. 240-241.

⁴¹⁰ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s.385-389., Uyar, “Konya Bilginleri”, sy. 118-119, s. 45-46.

⁴¹¹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 308.

tanınmış müderrislerinden olan Mustafa Efendi Medreseyi yeniden ihya etmiş ve bu medresede 40 yıl müderrislik yapmıştır. Pek çok talebe yetiştirmiştir. Kendisi memleketinden dolayı Konya’da Aladağlı Mustafa Efendi unvanıyla anılmıştır.⁴¹²

İlk defa Malaslı Müfessir Hacı Hasan Efendi tarafından 1739 yılında yaptırılan Cıvıloğlu Medresesinin ikinci bânisi ise Mustafa Efendi’dir (ö. 1915).⁴¹³ O dönemde Cıvıloğlu Medresesi, Konya’nın en gözde ve en çok talebesi olan medreselerin başında gelmektedir.⁴¹⁴ Bu durum, Aladağlı Hacı Mustafa Efendi’nin ilmî seviyesinin ve itibarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Uzun süre Müderrislik yapmış olan Aladağlı Hacı Mustafa Efendi aynı zamanda bir Nakşî Şeyhidir.⁴¹⁵ 1915 yılında vefat eden Mustafa Efendi Yağlıtaş Mezarlığı’nda toprağa verilmiştir. Adı geçen mezarlığın 1926 tarihinde kaldırılması üzerine kabri, Alibeyhüyüğü’ndeki Yeni Mezarlığı’na nakledilmiştir.⁴¹⁶

3.10. Mehmed (Muhammed) Rifat Efendi

Şeyh Mehmet Bahâeddin Efendi’nin ikinci oğlu olan ve Rifat Efendi (ö. 1920), 1872 tarihinde Konya’da dünyaya gelmiştir. Yetişmiş olduğu ortam itibariyle iyi bir eğitim görmüş, ağabeyi Zeynelabidin ve küçük kardeşi Ziya Efendi ile birlikte Islâh-ı Medâris’i kurmuştur. Kendisi orada daha çok mantık derslerine girmiş olup genel bir ifadeyle akli ve nakli ilimleri okutmuştur.⁴¹⁷

1900 tarihinde babası Şeyh Mehmet Bahaeddin Efendi’den cüz’i Nakşî tarikatı hilafeti alan Rifat Efendi, ömrünü insan eğitmeye adanmış bir zattır. 1901 tarihinde amcası Şeyh Hasan Kudsî Efendi’den de tam ilmî icazet alan Rifat Efendi 1920⁴¹⁸ tarihinde idam edilmiş ve Hacı Fettah mezarlığında babasının yakınına defnedilmiştir.⁴¹⁹ Rifat Efendi’nin mezar kitâbesi ise şöyledir:

“*Hüve’l-Bâkî*

⁴¹² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 308.; Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 249.

⁴¹³ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 308.; Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 249.

⁴¹⁴ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 308.

⁴¹⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 308.; Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 249.

⁴¹⁶ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 308.

⁴¹⁷ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 325.

⁴¹⁸ Caner Arabacı bazı tarihler üzerinde durduktan sonra “Rifat Efendi’nin idam tarihini tam tespit henüz mümkün olamamıştır” der. Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 526.

⁴¹⁹ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 69.

Gavsü'l a'zam Şeyh Memiş Efendi
Torunu Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi
Hazretlerinin ikinci oğlu
Rıfat Efendi ruhuna Fâtiha
1920⁴²⁰

3.11. Hasan Kudsî Efendi

Hasan Kudsî Efendi (ö. 1924), Memiş Efendi'nin Emine Hanım'dan olan altıncı⁴²¹ oğludur. 1847 yılında doğdu. İlk tahsilini mahalle mektebinde tamamladıktan sonra ağabeyi, Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi'nin derslerine devam ederek ondan icazet almıştır. Akabinde, Konya Müftüsü Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi'nin derslerine devam etti, bir icazet de ondan aldı. Güzel sülüs, nesih ve talik yazılar da yazan Hasan Kudsî Efendi'nin yazı hocası da Alanyalı Abdülğani Vehbi Efendi'dir.⁴²²

Hasan Kudsî Efendi 1924⁴²³ yılında vefat eder ve kabri ise Hacı Fettah Kabristanında büyük ağabeyi Muhammed Bahâeddin Efendinin türbesinin sol tarafında bulunmaktadır.⁴²⁴ Hasan Kudsî Efendi âbid, ilmiyle âmil bir zâttır. Paşa Dairesi'ndeki müderrisliği esnasında birçok talebe yetiştirmiştir. Bunların başında hem ağabeyi hem de hocası olan Bahâeddin Efendi'nin küçük oğlu Ziya Efendi, Hattat Hacı Abdülkadir Efendi, Hattat Hâlid Efendi bunlardandır. Kendisi Nakşî- Hâlidî mürşidlerinden olan Hasan Kudsî Efendi Kapu ve İplikçi Camilerinde uzun süre vâizlik de etmiştir.⁴²⁵ Hasan Kudsî Efendi'nin kabir taşı kitabeleri şöyledir:

“Ruh-i Kudsîleri uçtu yükselerek Mevlâyâ

Cism-i hissiyeleri müştak mı refik-i âlâyâ

⁴²⁰ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 369.

⁴²¹ İsmail Bilgili, Bazı kaynaklarda Hasan Kutsi Efendi'nin, Memiş Efendi'nin en küçük yani yedinci oğlu olduğu belirtildiğini, fakat, en küçük oğlunun Abdullah Sıddık Efendi olduğunu ve Abdullah Sıddık Efendi'nin Hasan Kutsi Efendi'den dört yıl sonra 1851 tarihinde Hocaköy'de doğduğuna dikkat çeker. Bilgili, *Müdris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, s. 35.

⁴²² Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, s.3.; Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 493.

⁴²³ Caner Arabacı vefat tarihini 1924 olarak verir. Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 493. Mahmut Sural 1921 olarak verir. Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, s.3.; İsmail Bilgili'nin *Müdris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri* adlı eserinde ise 1919 ve 1921 tarihlerinin olabileceği belirtilmiştir. Bkz. Bilgili, *Müdris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, s. 77.

⁴²⁴ Bilgili, *Müdris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, s. 76.

⁴²⁵ Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, s.3.; Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 493-494.

Vaslı didar-ı rububiyet olan bu gibi kâmiller

Fasl-ı farkı geçmiş olur sağlar iken

Ölüm acıları nefsin tadacağı şerbet

Ehl-i killet içmiş olup dünyada savdı nevbet

İşte ölmezden ölmüş olan pir-i cihân

O kadar fazl u kemalâti ile bu yerde nihân

Câ-nişîn olmuş idi şeyh Bahaeddin'e

Hocalık yapmış idi Hoca Ziyaeddin'e

Muhyiddin Kulb-i vücud Şeyh Memiş Efendizade

*Hasan Kudsî 1340 de öldü.*⁴²⁶

Hasan Kudsî Efendi ile alakalı İsmail Bilgili'nin *Müderris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri* adı altında kapsamlı bir çalışması bulunmaktadır.

3.12. Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi

1874⁴²⁷ yılında Konya'da doğan Ahmet Ziya Efendi (ö. 1925), Muhammed Bahâeddin Efendi'nin küçük oğludur.⁴²⁸ İlk tahsilini babasından daha sonra da amcası Hasan Kudsî Efendi'den alan Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi, tahsiline İstanbul'da devam etmiştir. Dönüşünde Bekir Sami Paşa medresesinde müderrisliğe başlamıştır. Bir ara Şerafettin Camiinde de ders veren ve "beynelmilel bir ilim otoritesi" olarak nitelenen Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi, Osmanlı saltanatının yıkılışından sonra Mekke'de toplanan ulema tarafından Sadaret Makamına getirilmiştir.⁴²⁹

Bir dönem Şerafettin Camii'nde de ders veren Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi'nin ağırlıklı olarak çalıştığı yer, ağabeyleri ile birlikte kurmuş oldukları Islâh-ı Medâris'tir.⁴³⁰

⁴²⁶ Bilgili, *Müderris Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri*, s. 77.

⁴²⁷ Mehmet Ali Uz eserinde Ahmet Ziya Efendi'nin doğum tarihini 1877 olarak vermektedir, Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 371.; Caner Arabacı ise 1873 olarak ifade eder, Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 527.

⁴²⁸ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 70.

⁴²⁹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 527-531.

⁴³⁰ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 527.

İslâh-ı Medâris'te din ilimleri ile birlikte fizik, kimya ve kozmografya gibi fen dersleri de okutmuş ve burada pek çok değerli talebe yetiştirmiştir.⁴³¹

Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi'nin yetiştirmiş olduğu ve icazet verdiği öğrencilerinden olan Abdullah Fevzi Tanrıkulu, hatıratında hocasından bahsederken şu övgü dolu ifadelere yer vermiştir:

“Hazreti Üstadım bize olgun ve üstün nitelikli bir şahsiyet olmanın yollarını öğrettiği gibi öğretim metodunu da öğretirdi. Her bilim dalının nazari meselelerinin yanına uygulama usullerini de katar, öğrencilerine derin bir bilimsel düşünme yetkisi kazandırır ve onları teşkilatlandırır. Öğrettiği ilmi bir meleke halinde öğrencisinde görmek isterdi. Hocamız, dönemin âlimlerinden ayrıcalıklı üstün özelliklere sahipti. Öğretim metodundaki kabiliyeti üstün bir konumdaydı. Mesleğimize karşı hisli yetişmemizde himmet ve yardımda bulunurdu. İlimleri öğrendikten sonra en güzel bir şekilde İslam'a hizmet etmenin yolunu gösterir, bunu da dînî bir görev olarak telkin ederdi.”⁴³²

Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi ilim anlayışını yazmakla kalmamış, aynı zamanda kendi hayatında uygulamıştır. Bu uygulamaları zaman zaman öğrencileri ile birlikte de yapmıştır. İslâh-ı Medâris'te müderris iken öğrencilerle Astronomi dersini uygulamalı olarak yapmak için gece vakti Alâaddin Tepesine çıkarlar. Bir keresinde yapılan bir derse öğrencileriyle birlikte Fahri Kulu (ö. 1950) ve Hacıveysizade Mustafa Efendi (ö. 1960) de katılmıştır. Burada gündüz göstermiş olduğu dersin, anlattığı yıldızın talebeleri tarafından rasat edilmesini sağlamaktadır.⁴³³

Rivayete göre Ziya Efendi ilk Medine'ye varınca Ravza'da, şebeke-i Resul'deki hadisi şerif yazılı bir levhayı okumuş. Hadisi şerifte fazladan yazılmış, zait bir harfî çakısı ile kazınmış. İzinsiz böyle bir tasarrufta bulunduğu için sorgulanmak üzere hemen kadiya götürülmüş. Kadı; “*Sen nerelisin?*” diye sormuş. Ziya Efendi de; “*Konyalıyım*” diye cevap vermiş. Kadı; “*Konya'dan böyle azgın mollalar çıkar zaten. Niçin oradaki harfî kazıdın bakalım?*” diye sorunca, Ziya Efendi; “*Ulemanın hatayı görünce onu tashih etmek üzerine vacip de ondan kazıdım*” demiş. Kadı buna itiraz ederek Ziya Efendi ile iddialaşmış. Kadı; “*Bu kadar hacı, âlim o levhayı okudu; hele İmamı Azam da her geldiğinde okudu sen bunlardan büyük müsün?*” demiş. Ziya Efendi bunun üzerine; “*Bunlardan büyük olmak günah mı da?*” demiş. Sonuç olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini getirmişler ve hadisteki

⁴³¹ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memîş Efendi)*, s. 70.

⁴³² Bilgili, “Bir Eğitimci Olarak Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi”, s. 126-127.

⁴³³ Özdamar, Mustafa, *Hacıveysizade*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2007, s. 235.

kazınan harfin gerçekten de fazladan yazıldığını tespit etmişler. Bunun üzerine kadı, Ziya Efendi'yi yanına yardımcı almış. Ziya Efendi, kadı öldükten sonra birkaç sene Medine'de kadılık yapmış.⁴³⁴

Ziya Efendi'nin vefat yeri ve vefat tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Bunlar; Kahire 1924, Medine 1919 ve Mekke 1925'tir. Bu farklı bilgilerin en isabetli olanı Ziya Efendi'nin 1925 yılında Mekke'de vefat ettiği'dir. Konuyla ilgili delil de bulunmaktadır. Ziya Efendi'nin vefat yerinin Mekke olduğunu doğrulayan belgelerden biri amcası Hasan Kudsî Efendi'nin oğlu Ali Rıza Kudsî Efendi'nin (ö. 1956) konuyu açıklığa kavuşturan mektubudur. Ali Rıza Kudsî Efendi, Ziya Efendi vefat ederken yanındaydı. Ziya Efendinin vefatını anlatan mektup tereddütleri gidermektedir. Bu mektubun konuyla ilişkin bölümü, Veli Sabri Uyar'ın Koyunoğlu Müzesinde bulunan defterinde kayıtlıdır. Vefat olayı defterin *Kaside-i Dâliyye* metninin yer aldığı sayfalardan sonra gelen kısmın kenarına not olarak alınmıştır.⁴³⁵

Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi, 1920 tarihinde Konya'dan göç ettiği Mekke'de 1925 tarihinde vefat etmiş ve "*Cennetü'l-Mualla*"ya defnedilmiştir. Kabri Hz. Hatice'nin kabrinin ayakucundadır. Bu kabrin yerini Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in kendisi için hazırlattığı, fakat hürmeten Ziya Efendi'ye tahsis ettiği bilgileri de kaynaklarda yer almaktadır.⁴³⁶

3.13. Ali Rıza Kudsî Efendi

Hasan Kudsî Efendi'nin oğlu olan Ali Rıza Kudsî Efendi, 1880⁴³⁷ yılında doğmuş ve ilk tahsilden sonra amcasının oğlu Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'de okuyarak tam icazet almıştır.⁴³⁸ 1909 tarihinden itibaren Islâh-ı Medâris'te müderrisliğe başlayan Ali Rıza Kudsî Efendi, hocası ve amcaoğlu Ziya Efendi gibi kalem erbabı bir kimsedir.

Birinci Dünya Savaşına da katılmış olan Ali Rıza Kudsî Efendi, harp dönüşünde medreseyi kapatılmış olarak bulur. Medrese sahasındaki eğitim faaliyetini, Ziya Efendi ile birlikte basın sahasında devam ettirir. 1920 tarihinde İntibah Gazetesi de kapanınca Konya'dan ayrılır. Uzun süre Şam'da yaşayan Ali Rıza Kudsî Efendi, Zeynelabidin

⁴³⁴ Bilgili, "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi", s. 119

⁴³⁵ Bilgili, "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi", s. 119-120.

⁴³⁶ Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", s.3.; Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 531.

⁴³⁷ İsmail Bilgili 1886 tarihinde olduğunu belirtir. Bilgili, *Müderres Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, s. 50.; Mahmut Sural, doğum tarihinin bilinmediğini ifade eder. Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", s. 3.

⁴³⁸ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 532.

Efendi'den vefatından sonra Nakşibendi Halidi hilâfeti tarikat icazeti almıştır. Bununla birlikte Şam Takva Camii şeyhliğini de sürdüren Ali Rıza Kudsi Efendi, 1956 tarihinde vefat eder.⁴³⁹ Kabri Kasyun Dağı eteğindeki Takva Camii'nin bahçesindedir.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 533.

⁴⁴⁰ Bilgili, *Müderriş Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri*, s. 50.

4. SİYASİ VE İDARİ HAYATTAKİ ŞEYHLER

Tarikat mensubu olan şeyhlerin, tekke ve medrese dışına çıkararak siyâsî hayatta da görüldükleri kaynaklarda belirtilmektedir. Bu şeyhlerin buldukları bölgede gerek devlet yönetimi ile gerekse il yönetimi ile arasında bir takım olumlu ya da olumsuz ilişkiler yaşadığı vâkidir. Bu durumun XIX. yüzyıl Konyasının'da yaşayan şeyhler için de geçerli olduğu görülmektedir. Bu başlık altında Mevlevî ve Nakşî şeyhlerinin siyâsî ve idari hayattaki rolleri hakkında bilgi verilecektir.

4.1.Mevlevî Şeyhleri

4.1.1. Abdülhalim Çelebi

Abdülvâhid Çelebi'nin yerine oğlu Abdülhalim Çelebi (ö. 1925) geçmiştir. Onun devrinde ikinci meşrutiyet ilan edilmiştir. Abdülhalim Çelebi yaklaşık üç yıl bu makamda kalmış, ancak hususi hayatı tezvirlere yol açtığından 1909 tarihinde azledilip yerine Mustafa Necib Çelebi oğlu Veled Çelebi tayin edilmiştir.⁴⁴¹ Sultan Reşad'ın vefatından sonra 1919'da ikinci defa aynı makama dönmüştür. Ancak bir yıl sonra yine azledilerek yerine birkaç aylığına Yâkub oğlu Âmil Çelebi getirilmiş, 1921'de üçüncü ve son defa Mevlânâ Dergâhı postnişinliğine iade edilmiştir.⁴⁴²

Ailesinin yüz yıllardır devam edegelen geleneklerine uymak suretiyle, ömrünü vatan ve milletine yararlı hizmetler yapmak için vakfeden Abdülhalim Çelebi, İstanbul'da kaldığı bir otelin balkonundan düşerek komaya girdiği ve götürülmüş olduğu Yenikapı Mevlevîhanesi'nde vefat ettiği belirtilmiştir. Abdülhalim Çelebinin şeker hastası olması hasebiyle baş dönmesinden dolayı düşerek vefat ettiği veya siyâsî sebeplerle suikasta uğradığı ifade edilse de ailesi onun hırsızlık için işlenmiş bir cinayete kurban gittiği düşüncesindedir.⁴⁴³

İstiklâl Harbi'ne katılan Abdülhalim Çelebi, Konya'dan milletvekili seçilmiştir. Birinci devre Büyük Millet Meclisi reis vekilliği yapan Çelebi Efendi, Meclis Başkanlığı'na verdiği önergelerle dikkati çekmiştir. Konya Delibaş İsyanı'nın bastırılmasında büyük rolü bulunmuş ve aynı zamanda vatanî hizmetlerinden mütevellid kendisine İstiklâl madalyası verilmiştir. Cumhuriyet'in ilânından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve onayı ile oğlu

⁴⁴¹ Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 340.; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 170-171.; Akay, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevilik", s. 137.

⁴⁴² Çelebi, Celaleddin, "Abdülhalim Çelebi", *DİA*, İstanbul: TDV, 1988, c. 1, s. 212.

⁴⁴³ Çelebi, "Abdülhalim Çelebi", s. 212.

Mehmed Bâkır Çelebi'yi (ö. 1996), o devirde en büyük Mevlevî âsitânesinin bulunduğu Suriye'nin Halep şehrine tayin etmiştir. Türkiye'de tekkelerin kapatılmasından ve Abdülhalim Çelebi'nin de vefat etmesinden sonra Mevlevî tekkelerinin merkezi olan Konya'nın bu vasfı Halep şehrine geçmiştir. M. Bâkır Çelebi Halep'te Atatürk tarafından kendisine şahsen verilmiş olan millî görevlerin gerçekleşmesini sağlamak maksadıyla çok gizli ve faydalı çalışmalar yaptığı da bilinmektedir.⁴⁴⁴

4.1.2. Veled Çelebi İzbudak

Veled Çelebi'nin (İzbudak) (ö. 1953) gerçek adı Muhammed Bahâüddin Veled'dir. 1867⁴⁴⁵ yılında Konya'nın Durak Fakih Mahallesi, Çelebi sokağında doğmuştur. Babası Mustafa Necip Çelebi, annesi Rabia hanımdır. Veled Çelebi, baba tarafından Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin⁴⁴⁶ on sekizinci göbekten torunudur.⁴⁴⁷ İlk tahsilini müteakip Arapça'yı Sultan Veled Medresesi'nde, Farsça'yı da Hacı Abdülgaffar Efendi'den öğrenmiştir. Daha sonra tahsilini ikmal için İstanbul'a giden Veled Çelebi evlenerek oraya yerleşmiştir.⁴⁴⁸

Veled Çelebi, İstanbul Rüştîye ve Sultanî mekteplerinde hocalık yapmış, İstanbul Darü'l-Fununu'nda müderrislik görevlerinde bulunmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir ara Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edilmiştir. İki yıl kadar bu görevde bulunan Veled Çelebi⁴⁴⁹, Abdülhâlîm Çelebi'nin azli üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinliği'ne getirilmiştir. Harb-i Umumi başında Mücahidîn-i Mevlevîyye alayını teşkil ederek Şam'da Dördüncü Ordu'ya iltihak etti ve orada üç yıl kaldı. Şam dönüşünden bir yıl sonra, Sultan Vahdettin (ö. 1926) tarafından görevinden azledilmiştir.⁴⁵⁰

Türkçülük davasını ilk başlatanlardan biri olmakla iftihar eden Veled Çelebi, çalışmalarını Türk dili üzerinde yoğunlaştırmış, Türkçe'nin çeşitli lehçelerini öğrenmiştir.

⁴⁴⁴ Çelebi, "Abdülhalim Çelebi", s. 212.

⁴⁴⁵ Mehmet Ali Uz 1869 olarak verir. Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 477.; Nevin Kurucuoğlu da 1869 olarak vermiştir. Kurucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, s. 2.

⁴⁴⁶ Pek çok kaynakta Veled Çelebi'nin baba tarafından Mevlânâ soyundan olduğu ve bu sebepten çelebi olduğu ifade edilmesine rağmen, Abdülbaki Gölpınarlı kitabında, başta çelebiler olmak üzere Mevlevîlerin çoğunun Mevlânâ Celalettin Rumi'ye inas kolundan yani anne tarafından akraba olduğunu ifade etmektedir. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 171.

⁴⁴⁷ Metin, Barış, "Veled Çelebi'nin Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Ve Gelişme Sürecindeki Yeri Ve Türk Diline Dair Çalışmaları", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 32, 2012, s.100.

⁴⁴⁸ Kara, Mustafa, "İzbudak, Veled Çelebi", *DİA*, c. 23, 2001, s. 503-504.

⁴⁴⁹ Mevlevîliğin Osmanlı Devleti ile saray muhiti ve devlet adamları nezdindeki nüfuzunu bilen ve kendi fikirlerinin, bunların desteğinde daha da güçlü olabileceğini düşünen İttihat ve Terakki, Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğine, kendilerine yakın bir şeyhin tayinini istemiş ve Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinini Abdülhalim Çelebi azledilip yerine Veled Çelebi'yi tayin ettirmişlerdir. Bkz. Özer, Ekrem, *Osmanlı'da Tekke Ve Tarikat Islahâtı II. Mahmud Dönemi Ve Sonrası*, s. 172.

⁴⁵⁰ Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", s. 504.; Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 477.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Âlisi'ne yazdığı 26 Nisan 1338 (1922) tarihli yazıda Veled Çelebi ile Sâmih Rifat'ın Türkçe bir lugat hazırlamakta olduklarını, bu çalışma için ihtiyaç duydukları kitapları Avrupa'dan getirtmek için gereken parayı kendisinin temin edeceğini söylemesi, ona resmî bir desteğin sağlandığını göstermektedir.⁴⁵¹

Çok iyi Arapça ve Farsça bilen Veled Çelebi, Şam ve Medine'de Şeyh Bedreddin ve Şeyh Kettânî'den hadis okumuş ve icazet almıştır. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri de bulunan Veled Çelebi'nin neşredilmiş pek çok eseri vardır.⁴⁵² Eserlerinden bazıları şunlardır: *Türk Dili* (Müellifin Ahmed Midhat Efendi ve Necip Âsım'ın teşvikiyle değişik dillerden yazma ve basma sözlükleri ile diğer eserleri tarayarak kırk yıl içinde meydana getirdiğini söylediği eser on iki ciltlik bir sözlük çalışmasıdır. 1926-1930 yıllarında son şeklini alan eser Türk Dil Kurumu Kütüphanesi yazmalar bölümünde bulunmaktadır.), *Letâif-i Hoca Nasreddin*, *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*, *Mesnevî Tercümesi* (Meşnevî'nin ilk mensur Türkçe çevirisidir. Abdülbaki Gölpınarlı çeşitli şerh ve tercümelemlerle karşılaştırarak esere son şeklini vermiş ve her cildin sonuna açıklayıcı notlar ilâve etmiştir. Eserin daha sonra birçok baskısı yapılmıştır), *Hatıralarım*.⁴⁵³

Veled Çelebi, 4 Mayıs 1953 yılında vefat etmiştir. Cenazesine İsmet İnönü (ö. 1973) dâhil önemli devlet adamları katılmıştır.⁴⁵⁴

4.2.Nakşibendî Şeyhi: Mehmed Zeynelabidin Efendi

Bekir Sami Paşa müderrisi ve Islâh-ı Medâris'in kurucularından olan Zeynelabidin Efendi (ö. 1939) ya da kısa adıyla Abidin Efendi Mehmet Bahâeddin Efendi'nin büyük oğlu ve halifesi olup, 1869⁴⁵⁵ tarihinde Hoca köyünde dünyaya gelmiştir. Tahsilini, Konya ve İstanbul'da tamamlayarak, iyi bir eğitim görmüştür. Müderrisliğe babasının hem müderris hem de şeyh olduğu Bekir Sami Paşa Medresesi'nde başlamıştır. İntisaplı olduğu Nakşibendî-Hâlidîye şeyhliğini de, babasının vefatından sonra üstlenmiştir.⁴⁵⁶ Nakşibendî Tekkesi Konya

⁴⁵¹ Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", s. 504.

⁴⁵² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 477.

⁴⁵³ Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", s. 504.

⁴⁵⁴ Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, s. XIX.

⁴⁵⁵ İsmail Bilgili ve Ahmet Çelik'in eserinde 1966 yılı olduğu ifade edilmiştir. Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 62.

⁴⁵⁶ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, s. 515.

Postunda iken şöhreti Bozkır ve civarı, Hadim, Taşkent, Karaman, Seydişehir ve Beyşehir'e kadar yayılmıştır.⁴⁵⁷

Siyasete atılan Zeynelabidîn Efendi, İkinci Meşrutiyet döneminde, 1908 Meclis-i Mebûsan seçimlerinde, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Konya mebusu seçildi akabinde de Ayan üyeliğinde bulunmuştur. Eserlerinde ve konuşmalarında zamanına göre ilgi çekici fikirler ileri süren Zeynelabidîn Efendi, siyasette tek parti tahakkümüne karşı çıktı. Sonradan Hürriyet ve İhtilaf Fırkası liderleri arasında yer aldı ve partinin Konya teşkilatını kurdurmuştur. Zeynelabidîn Efendi'nin fırtınalı bir politik hayatı vardı. İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından bir ara hapsedilmiş ve sürgüne gönderilmişti. Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkarılan bir kararname ile adı Türkiye sınırları dışına çıkarılması kararlaştırılan yüz ellilikler arasında yer aldı.⁴⁵⁸ Şeyhü'l İslâm Mustafa Sabri Efendi, Zeynelabidin Efendi ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır: "Ziya Efendi kadar âlim değildi, son derece zeki ve basiret sahibi ve uzak görüşlü pehlivan yapılı bir insandı. Baştan hep taraf olduğumuz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iç yüzünü ilk fark ederek bizi uyarın ve o fesat ocağına karşı mücadele bayrağını açmamıza sebep olan Zeynelabidin Efendi olmuştur."⁴⁵⁹

Edirne Valiliği, Konya Milletvekilliği ve Meclis-i Âyan üyeliği yapan Nakşî Şeyhi Zeynelabidin Efendi 1939⁴⁶⁰ tarihinde Medine'de vefat etmiştir, Cennetü'l-Bâkî Mezarlığı'nda Halife Osman (Radıyallahü anh)'ın kabri civarına defnedilmiştir.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 62.

⁴⁵⁸ Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", s. 3.

⁴⁵⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, s. 366.

⁴⁶⁰ İsmail Bilgili ve Ahmet Çelik'in eserinde 1940 yılı olduğu ifade edilmiştir. Bilgili-Çelik, *Muhammed Kutsi El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, s. 68.

⁴⁶¹ Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", s. 3.

SONUÇ

Konya vilayeti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olması hasebiyle XIII. yüzyılda Türk ve İslam Devletlerinden gelen önemli mutasavvıfların durağı olmuştur. Mutasavvıfların Konya'ya gelmesi Karamanoğulları zamanına kadar devam etmiş, bunun sonucu olarak ise Konya adeta Anadolu'da bir mutasavvıflar merkezi olmuştur. Konya'daki tekke ve zaviyeler, ilk zamanlar dışarıdan gelenlere barınak olmuş, Moğol istilasıyla birlikte herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin barındığı yerler olmuştur. Bu Karamanoğulları zamanında da devam etmiş, bazı tekke ve zâviyeler, tarikat merkezleri olarak kurulmuştur.

Anadolu Selçukluların ve Karamanoğullarının başkenti olan Konya'da tasavvuf erbabının faâliyet yeri olan tekke ve zaviyeler XVI. yüzyıldan sonra İslamlaşma süreci tamamlanınca, ilk zamanlardaki işlevini kaybetmiş görünse de yapılmış olan tekke ve zâviyeler korunmuş, Osmanlı siyâsî yapısına destek olan mutasavvıflara yeni tekke ve zâviyeler yapılmıştır. Mutasavvıflar faâliyetlerine bu şekilde devam etmişlerdir.

İslam tarihinde tekkeler ile birlikte medreselerinde önemli olduğu görülmektedir. Zira tekke-medrese eğitimi birbirini tamlayan unsurlar olarak görülmüş, bu durum İslam ülkelerinde asırlarca uygulanmıştır. Bunun örnekleri Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde açılan tekke ve medreselerin yaptığı faâliyetlerde görülmektedir.

XIX. yüzyılda Konya'da faal olan tekkeler, halkın sıkça uğradığı, sohbet ve zikirlerine katıldığı ve maneviyatından istifade edildiği yerler olmuştur. Özellikle dünya çapında tanınan ünlü sufi Hz. Mevlânâ'nın da etkisiyle Mevlânâ dergâhı dikkat insanları manevi boşluğunu doldurduğu yerlerin başında gelmektedir.

XIX. yüzyıl'da Konya'ya bakıldığında tekke-medrese anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda ulema ve meşâyihin münasebeleri olumlu yönde gelişmiştir. Tekke meşâyihi büyük oranda medreseli, medrese erbabı da yine büyük oranda bir tekkeye mensuptur. Bir tekkeye bağlı olmayalar ise tasavvuf ile alakalı eserleri inceledikleri görülmektedir.

Kurulan tekke, medrese, mektep ve cami kuruluşlarında ulemâ ve meşâyihin başrolde olduğu da bilinmektedir. Tekke-medrese anlayışı ve ulemâ-meşâyihin olumlu münasebetleri sonucunda Konya'da ilmi ve dini anlamda yükseliş meydana gelmiştir. Bu medreselerde hem dini ilimler alanında hem de pozitif ilimler alanında eğitimler verilmiştir. Bunun en güzel

örneği, Nakşî Şeyhleri olan Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi, Rifat Efendi ve Zeynelabidîn Efendilerin kurmuş oldukları Islâh-ı Medâris'te görölmektedir.

Medreselerde müderris olarak görev yapan şeyhler oldukça faydalı olmuşlardır. Sadece tekke ve medreselerde faâliyet yapmakla kalmayan şeyhler, camilerde de aktif görev almışlardır. Camilerde cami dersleri ile ve kürsüden cemaate hitap etmek suretiyle şeyhler, halka dini bilgileri öğretme adına önemli bir vazifeyi de yerine getirmişlerdir. Bütün bunların yanında yazmış oldukları eserler ile de ilim dünyasına katkıda bulunmuşlardır.

Konya'da tarikatların yapmış oldukları hizmetlerde devlet adamlarının desteği de bulunmaktadır. Osmanlı padişahları tarikat şeyhlerine ve yakınlarına maddi ve manevi anlamda yardım etmişler, tekke ve zaviyelerin eksiklerini gidermişler, onarılması gereken yerlerini tamir ettirmişlerdir. Her ne kadar böyle olumlu ilişki içerisinde görünse de, olumsuz hadiseler de meydana gelmiştir. Özellikle Osmanlı padişahı II. Abdülhamit ile Mevlevî postnişini Abdülvâhid çelebi arasında ki yaşanan hadiseler örnek olarak gösterilebilir.

Tekke şeyhi olmalarının yanında siyasete de atılan şeyhler bulunmaktadır. Bu kişilerden Nakşibendî şeyhi Zeynelabidîn Efendi, İkinci Meşrutiyet döneminde, 1908 Meclis-i Mebûsan seçimlerinde, İttihat ve Terakki Fırkasından Konya mebûsu seçilmiş, daha sonra da Âyan üyeliğinde bulunmuştur.

Netice itibariyle tekke ve zâviyelerin kaldırılmasına kadar olan dönemde Konya'da tasavvuf çok etkin bir konumda bulunmaktaydı. Mutasavvıflar, faâliyet alanları olan tekke ve zâviyeler ile birlikte medreseler ve camilerde yaptıkları hizmet ile Konya'nın hem dinî hem ilmî olarak şekillenmesine ve gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Biz bu tezimizde, XIX. yüzyıl Konya'sındaki tasavvufu incelemeye ve bütün eksiklerimize rağmen o dönemin tasavvufî açıdan anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/334/3398.pdf>, 23/10/2019 tarihinde erişilmiştir.

Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.

Ağaldağ, Sebahattin, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Siyasi Tarihi”, *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2003.

Akay, Nimetullah, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevîlik”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 34, 2015.

Akgündüz, Murat, “Mevlevîlik Ve Osmanlı Padişahları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18, 2007.

Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya: Konya Ticaret Odası Kültür Ve Eğitim Yayınları, 1998.

Arıtan, Ahmet Saim, “Sadreddin Konevî Zaviyesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sy. 7, 1997.

Aydın, Bilgin, “Meclis-i Meşâyih”, *DİA*, Ankara: c. 28, 2003.

Aydın, Mehmet, *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2006.

Azimli, Mehmet, *Sille Medresesi’nde Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Neslin Hikayesi Son Müderris Musa Kazım Efendi*, Konya: Kültür Yayınları, 2008.

Bakırcı, Naci, *Konya Mevlâna Dergâhı*, *İstem*, Yıl. 5, sy. 10, 2007.

_____, “Mevlânâ Dergâhı Ve Türbesi”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, c. 1, 2012.

Baybal, Sami, “Geçmişten Bugüne Konya’da Dini Ve Tasavvufi Hayat”, *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı VI.*, Konya: Bahçıvanlar Basım Sanayi A.Ş., 2003.

Baykara, Tuncer, “Konya”, *DİA*, c. 26, 2002.

Bilgili, İsmail-Çelik, Ahmet, *Muhammed Kudsî El-Bozkırî (Memiş Efendi)*, Konya: İzi Süt A.Ş., 2011.

Bilgili, İsmail, “Bir Eğitimci Olarak Şeyhzade Ahmet Ziya Efendi”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, c. 14, sy. 8, 2014.

_____, *Konya Şeriyeye Sicillerinden Yüzkırkınıncı Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: 1992.

_____, *Müderriş Hasan Kudsi Efendi Ve İcazetleri*, Konya: İzi Süt A.Ş., 2012.

Birekul, Mehmet, “Konya’da Dini Hayat”, *Konya Ansiklopedisi*, Konya: Konya Kültür A.Ş., c. 5, 2013.

Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, c. 1, 1972.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları, 2014.

Çelebi, Celaleddin, “Abdülhalim Çelebi”, *DİA*, İstanbul: c. 1, 1988.

Çelik, Ahmet, “Konya Valisi Ebu Bekir Sami Paşa”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, c. 12, sy. 5, 2012.

Çelik, Ahmet, “Şeyh Muhammed Bahaeddin Efendi Ve İmzalı Kitapları”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, c. 10, sy. 15, 2010.

Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konyasında Bir Müderriş Sufi: Muhammed Bahâeddin Efendi El-Bozkırî*, Konya: Aybil Yayınları, 2011.

Çoban, Ali, *19. Yüzyıl Konya’sında Nakşibendilik Şeyh Muhammed Bahâeddin Efendi ve Nakşîlik Risâlesi*, Konya: Palet Yayınları, 2018.

Dilçin, Cem, “Şeyh Gâlib’in Mevlevîhanelerin Tamirine İlişkin Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. XIV, İstanbul, 1994.

Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkabeleri*, trc.: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Kabalcı Yayınları., 2012.

Erdemir, Yaşar-Kunt, H. İbrahim, “Cami Ve Mescitler”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, c. 1, 2012.

Göçgün, Önder, “Yakın Devrin Bir Mütefekkir-Şairi: Ayaşlı Şakir Efendi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, 2016.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2006.

Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, Ankara: Seha Neşriyat, 1983.

Gürtaş, Ahmet, “Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Daliyye’si”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , sy. 9, 1999.

İpşirli, Mehmet, “Huzur Mürafaası”, *DİA*, İstanbul: c. XVIII, 1998.

İzbudak, Veled Çelebi, *Tekke'den Meclise Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Hatıraları*, Haz: Yakup Şafak-Yusuf Öz, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Kara, İsmail, *İslamcuların Siyasi Görüşleri*, İz yayıncılık, 1994.

Kara, Mustafa, “İzbudak, Veled Çelebi”, *DİA*, İstanbul: c. 23, 2001.

_____, “Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf Ve Tarikatler”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, c. IV, 1985.

_____, “Tekke”, *DİA*, İstanbul: c. 40, 2011.

Karabulut, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 2, 2016.

Karaçavuş, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

Karaer, Nihat, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati İle Osmanlı Ve Batı Kamuoyundaki Yankıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. V, 2007.

_____, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. VIII, 2007.

Karaman, Hayreddin, “Efgânî, Cemâleddin”, *DİA*, İstanbul: c. 10, 1994.

Kaya, Bayram Ali, “Osman Selâhaddin Dede”, *DİA*, İstanbul: c. Ek-2, 2016.

Kırmızı, Abdülhamit, “Usûl-i Tedrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre: Konya Valisi Ferid Paşa'nın eğitimi ıslah çalışmaları”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy. 19, 2005.

1292 Konya Vilayet Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

1296 Konya Vilayet Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

1298 Konya Vilayet Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

1299 Konya Vilayet Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

1300 Konya Vilayet Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

1301 Konya Vilayet Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya: Memleket Gazetesi Yayınları, 2007.

- Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Küçük, Cevdet, “ Abdülaziz”, *DİA*, İstanbul: c.1, 1988.
- Küçük, Sezai, “Mevlevîlerde Çocuk Şeyhler Ve Vekil Şeyhlik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, sy. 27, 2013.
- _____, “Mevlevîyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih Ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- _____, *XIX. Asırda Mevlevîlik Ve Mevlevîler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000.
- Küçükdağ, Yusuf, “Karamanoğulları Konyasında Tasavvufî Hayat, Tekke Ve Zaviyeler”, *V. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi-Sanat Etkinlikleri*, Ed. Ahmet Aytaç, Madrid-İspanya, 2011.
- _____, “Karatay Bölgesindeki Tekke Ve Zaviyeler”, , *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, c. 1, 2012.
- _____, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi Ve Vakfiyesi)”, *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı –Makaleler I*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004.
- _____, “Konya’da Hindistanlı Tarikat Şeyhi Söylemez”, *Vizyon Konya*, sy. 19, Şubat 2012.
- _____, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler I*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004.
- _____, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke Ve Zaviyeler”, *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2003.
- _____, “Konya’da Söylemez Zâviyesi Ve Vakfiyeleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, sy. 1, Mayıs 1998.
- _____, *Konya’nın Kırk Tekkesi*, Konya: Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- _____, “Mahmud Dede Zaviyesi Vakfiyesi”, Şener, *Vakıflar Dergisi*, sy. XXII, Ankara: 1991.

_____, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufi Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı–Makaleler I*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004.

_____, “1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi Ve Çelebi Efendi Konağı Tamir Ve İnşası Defteri”, *Konya Şehrinin Fiziki Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı–Makaleler I*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004.

Kütükoğlu, Mübahat S., “Mürur Tezkiresi”, *DİA*, İstanbul: c. 32, 2006.

Metin, Barış, “Veled Çelebi’nin Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Ve Gelişme Sürecindeki Yeri Ve Türk Diline Dair Çalışmaları”, *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 32, 2012.

Neumann Christoph K., "XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Âsitânesi İle Devlet Adasındaki İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996.

Önder, Mehmet, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya: Ülku Basımevi, 1952.

_____, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayını, 1971.

_____, *Mevlânâ Ve Mevlevîlik*, İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1998.

_____, *Yüz Yıllar Boyu Mevlevîlik*, Ankara: Dönmez Yayınları, 1992.

Öngören, Reşat, “Şeyh”, *DİA*, İstanbul: c. 39, 2010.

Önkal, Hakkı, “Konya’da Âteş-bâz-ı Velî Türbesi”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, sy. 1, 1975.

Ösen, Serdar, *Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevîlik XIX. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

Özdamar, Mustafa, *Hacıveyiszade*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınevi, 2007.

Özdemir, Zekiye Zeren, *İngiliz Basınına Göre Tanzimat Dönemi (1839-1856) Toplum Ve Eğitim Hayatı: Morning Chronicle Ve Morning Post Gazeteleri Örneği*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: 2018.

Özer, Ekrem, *Osmanlı’da Tekke Ve Tarikat Islahâtları II. Mahmud Dönemi Ve Sonrası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007.

Özönder, Hasan, “Konya’da Gazezler Tekkesi”, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları, 1993.

_____, *Konya Velileri*, Konya: Dizgi Ofset, 1990.

_____, “Sadreddin Konevî Ma'mûresi'nin Mimari Teşekkülü”, *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, sy. 4, 1989.

Özsaray, Mustafa, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2018.

Sak, İzzet, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650-1910)*, Konya, Kültür A.Ş., 2012.

Sarıkaya, Yaşar, “Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Alimler (18.-19. Yüzyıllar)”, www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi3/Sarikaya.pdf, 30/03/2019.

Sural, Mahmut, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", *Yeni Konya Gazetesi*, 21 Temmuz 1975-19 Nisan 1976. (Dizi Yazı).

Şimşek, Halil İbrahim, “Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 9, 2006.

Tahsin Paşa (Esbak Mabeyn Başkatibi), *Abdülhamit Ve Yıldız Hatıraları*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931.

Tanrıokur, Şermin Barihuda, “Şems-i Tebrizî Zaviyesi”, *DİA*, İstanbul: c. 38, 2010.

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1997.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

Uyar, Veli Sabri, “Hattatlar Armağanı”, *Konya Mecmuası*, sy. 107-136, 1947-1950. (Dizi Yazı).

_____, “Konya Bilginleri”, *Konya Mecmuası*, sy. 118-140, 1948-1950. (Dizi Yazı).

Uz, Mehmet Ali, *Konya Alimleri ve Velileri*, Konya: Meram Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Uzluk, Feridun Nafiz, “Mevlevî Hilafetnameleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. IX, 2006.

Yazıcı, İshak, “Bahrü'l-ulûm”, *DİA*, İstanbul, c. 4, 1991.

Yıldırım, Mustafa-Üzüm, Zehra, “Konya Sadreddin Konevî Camii Çini Mührabı”, *İstem*, Yıl: 8, sy. 15, 2010.

Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Ziya, Mehmet, *Yenikapı Mevlevihanesi*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1913.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi:

BOA. HAT. D.N: 209, G.N: 11229.

BOA. HAT. D.N: 200, G.N: 10218.

BOA, Y. PRK. AZJ D:N: 17, G.N: 15.

BOA. K.D.B. 30-18-1-1. G.N: 15.

BOA. HAT. D.N: 646, G.N:31665.

EKLER

Ek 1: Mevlânâ Dergâhındaki puşidelerin tecdidine şehremini efendinin ya da ahar birinin memur edilmesi hakkında istizanı havi.

BOA. HAT. D.N: 209, G.N: 11229.

۴

پادشاه

شیرازی

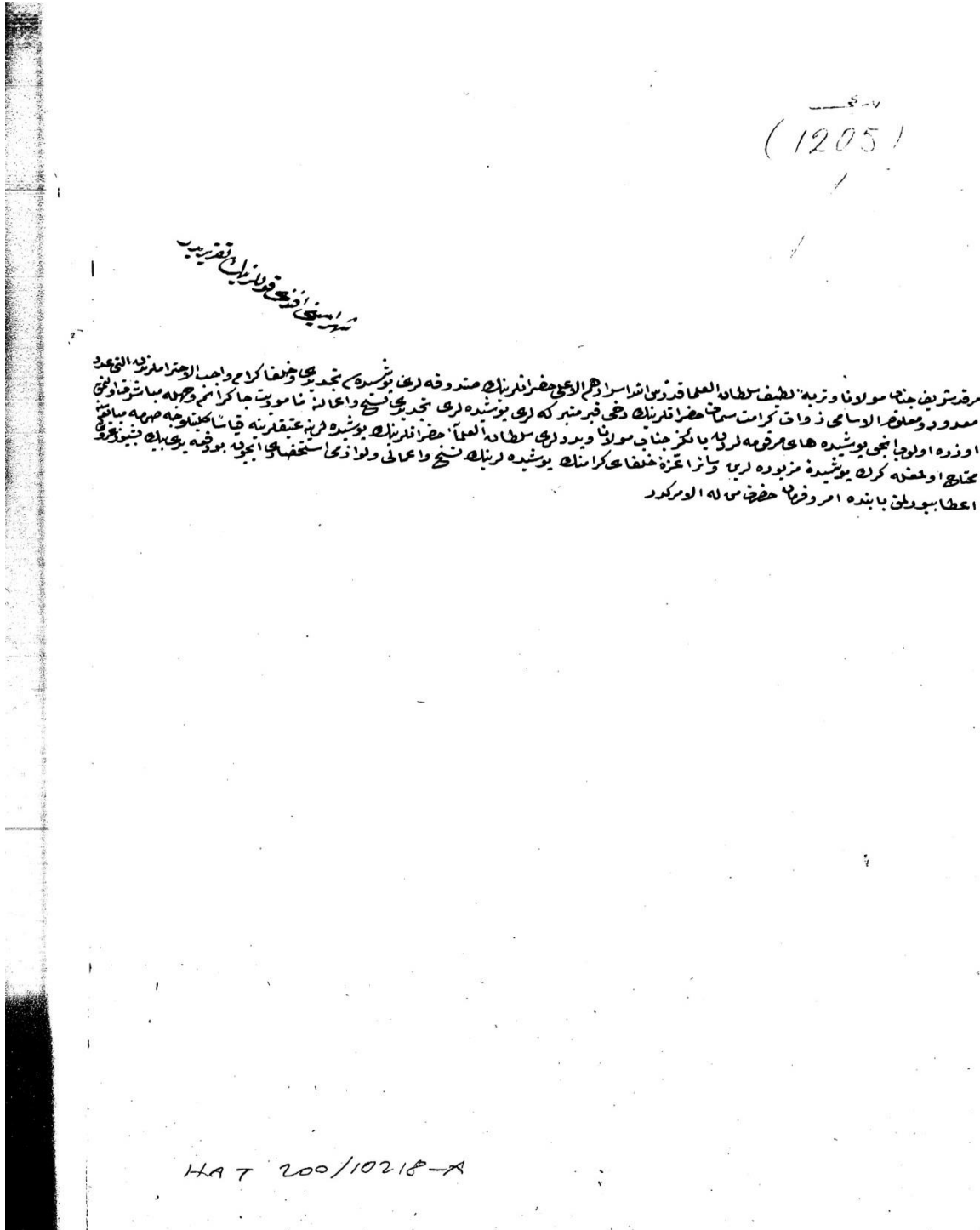
شوخلو کراملو مہانلو قدرلو ولی نعمتم افتم

بودن اقدم قونیہ ده مدفون قطب العادین مولدای دوی حضرتلرینک تربہ شریفہ لرندہ اولدو پوشیدہ لریج بقیدہ
الکشنہ اداہ عتیہ لری حقان ایتیکہ بنا طول و عرضی معلوم اولدی ایچون عتیقاری و وسادہ تسیر اولدی اوقی
حال قونیہ ده پوستنشین مسند مولدنا اولدو حبیبی افندی داعیلرینہ تجریر وانہا اوقیشی شریک موسی الیہ السلام
واعیلری کونرودی برقطعه مکتوبہ تربہ شریفہ ده اولدو پوشیدہ لریج جملہ سنک تسیرہ قفسر و کار اولغدی حضرت مولدنا
بردی سلطان العلامنا بلرینک پوشیدہ لرینک عینلری و ساز لرینک قونہ لریج بودضم و سعادتہ ارسال الیدیکین تجریر
ایفکله مکتوب مرقومان خلد صبحی معروف عن عتبه عبدالری قلدی منظور ہا یونلری بودرقہ ذکر اوضان پوشیدہ لریج
بقیدی و فی حال کسوتہ مبارک و وضعہ مطرین بقیدیرینہ نامور اولدو شہر اسفی افندی قولرینہ فی اہمال اوقشوق اداہ بوداید
یا ضو اخر برینک لرینک نامورینچی اور سامیلری بودایدور ہر حالہ خزان شوخلو کراملو مہانلو قدرلو ولی نعمتم
افتم پادشاهم حضرت بقید

HAT 209 / 11229

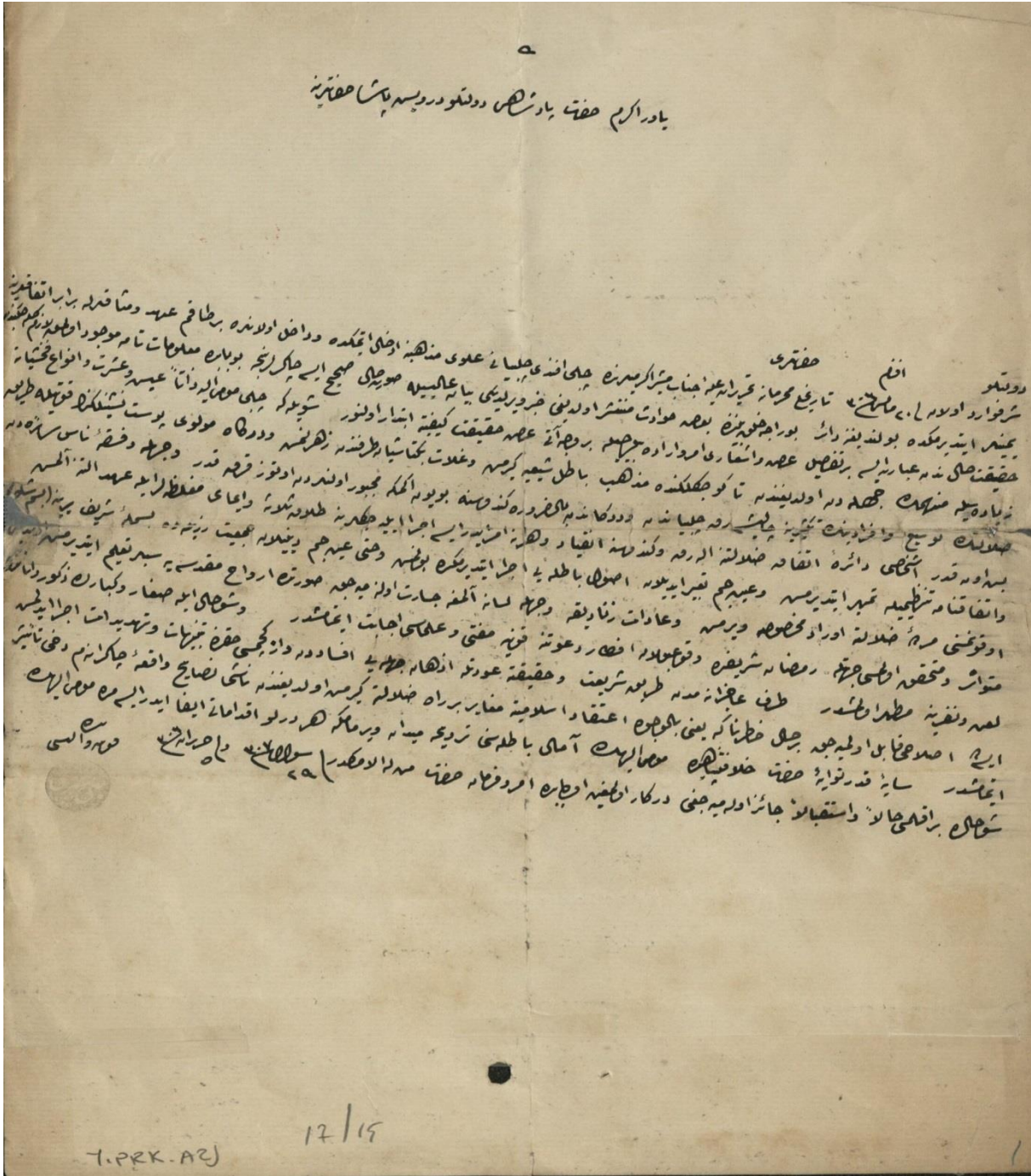
Ek 2: Mevlânâ merkadı ile Sultanü'l-Ulemâ Türbesi'nin puşideleri için sırma alınmak üzere yedibinbeşyüz kuruş verilmesi.

BOA. HAT. D.N: 200, G.N: 10218.

Ek 3: Konya Valisi'nin Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülvahid Çelebi'ye bazı isnad ve iftiralarda bulunması.

BOA, Y. PRK. AZJ D:N: 17, G.N: 15.

Ek 4: Konya'daki Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi'nin azli ile Amil Çelebi'nin postnişinliğe tayini.

BOA. K.D.B. 30-18-1-1. G.N: 15.

۵۰

روزنامه

مجموعه سراسر اعلامیه
۶۸
توبه و کفاره هجرت مولانا در راه شرفی برست نشسته علیهم السلام قیامه توبه در سوره هادید تا آخر سوره بقره فطرنه
مجموعه اعلامیه هجرت مولانا در راه شرفی برست نشسته علیهم السلام قیامه توبه در سوره هادید تا آخر سوره بقره فطرنه
بازرسی هجرت مولانا در راه شرفی برست نشسته علیهم السلام قیامه توبه در سوره هادید تا آخر سوره بقره فطرنه

مجموعه سراسر اعلامیه
۶۸
توبه و کفاره هجرت مولانا در راه شرفی برست نشسته علیهم السلام قیامه توبه در سوره هادید تا آخر سوره بقره فطرنه
مجموعه اعلامیه هجرت مولانا در راه شرفی برست نشسته علیهم السلام قیامه توبه در سوره هادید تا آخر سوره بقره فطرنه
بازرسی هجرت مولانا در راه شرفی برست نشسته علیهم السلام قیامه توبه در سوره هادید تا آخر سوره بقره فطرنه

Ek 5: Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Çelebi'nin vefatı hasebiyle inhilâl eden meşihatın müteveffa-yı muma-ileyhin oğlu Mehmed Sait Efendi'ye tevcihi.

BOA. HAT. D.N: 646, G.N:31665.

تتم
(1230)

بسم وقریم
دوئادی عرضی ایید بوجله هر یوقی معنی داعیمزه کونزوده سن بشکلاش شیخی دیرف اقتدی و سز کهناده
اوله مولوی شیخدرینی نمازسه جلیب ایروپ سوزی قطع ایلدن دنگله طرف هر یوقه عرض اولدنی

کرامتو مرابطو قرینو
مدینه قرینه ده مدخونه قطعه اعراقوه غمسه اواصلین جلود ایدی روی قوس سه العزیز حضرتنا آناهه قیوایشیا نازره سلوله دیر
بیرت شیره ارشاد اولدی شیخ الحاج محمد اقری بودغه اوقال وادبعه ایروپ محل ایوی شیختک توبیران قمرنغ اولدوی بوضدک وریار عطف
شهازلیم وروایله ایچیزیک متوفای مولایلیک اوغلی شیخ سعید اقری واعدیف بابعلی کلمه عصفیه مانزه بری نرفاه وکمال
وقانوی حینه روز مقیم شیخت مذکوره یه کزوب وصیت ایستی واولدو ذکوک اکبر وارسدی شیخ جلی ورا بری حسی صبی ویرام نابه عطفی
جلی و سز ذکور واناشد موجود جبیلر و سز طبعه حسی دهده وشی دهده و سز وادده ده و باچه فعلی دروشای حشود در صحن
ایستی واولدو کونک مسیحی قعودی طب و سزعا ایستدایسه ده اولدو ذکورون قرمان مولیخا شیخی علی اقری وهدایت نازره حسی
ذکور واناشد اولدی مارا ذکور جبیلرک طب و رضایک ویری متوفای مولایلیک وشی وعلو شیخت مذکوره یه مطابق ایکنده اولدو بایند اولدی
و نازر ایکنله قری سوال اولدو شیخت مذکوره سا حیرت حالک بری متوفای مولایلیک الحاج محمد اقری عرض شیخ اولدنی دوئادی وانه غده منظور
معارف هوشدر شیهازه دی بوجله ایکنه عرض و تقدیم قلمی مخصوص مذکوره ده نظریه اراده سیه ملوکانه لری شعاع اولور ایسه او بایره امر و رضایت
شوقی کرامتو مرابطو قرینو

و شیختم اقرم
مهابتو اقرم

HAT 646/31665

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Osman Zahit HARMANKAYA	İmza:		
Doğum Yeri:	Meram / Konya			
Doğum Tarihi:	05.08.1992			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Ahırlı Atatürk İ.Ö.O.		Konya	1998-2003
Ortaöğretim	Ahırlı Atatürk İ.Ö.O.		Konya	2003-2006
Lise	Konya Merkez A.İ.H.L ve İ.H.L		Konya	2006-2010
Lisans	Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi		Karabük	2011-2016
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	Temel İslami Bilimler Bölümü Tasavvuf Bilim Dalı	Konya	2016-2019
İş Deneyimi:	Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip			
İlgi Alanları:	Spor, Sinema, Kitap			
Aldığı Ödüller:	-			
Tel:	05071255990			
Adres	Ulunmak Mah. Çaybaşı Cad. 69/3 Meram /Konya			